

Handelingen van het
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL XCVI VAN DE VERZAMELING

JAAR 1959

Aflevering 1-2

BRUGGE
1959

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

“ SOCIÉTÉ D'ÉMULATION ”

Secretariaat : Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Redactie : St-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

Postcheckrekening : Société d'Emulation Brugge, nr 107939.

Abonnement op de „Handelingen” : 150 fr. per jaar.

INHOUD

BIJDRAGEN

<i>W. Prevenier</i> , Het Brugse Vrije en de Leden van Vlaanderen	5-63
<i>B. van de Walle</i> , Jean-Baptiste De Lescluze, négociant et armateur brugeois (1780-1858)	64-88
<i>J. Ballegeer</i> , Walram Rombout, kunstambachtsman van Lissewege (ca 1598-1668)	89-109

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

<i>J. De Smet</i> , De kerk van Sint-Kruis bij Aardenburg in de XVe eeuw	110-116
<i>A. Schouteet</i> , Het portret van L. Rameau door J.B. Suvée	116-125
<i>O. De Sloovere</i> , Identificatie van portretten in de Potteriekerk te Brugge	125-132

BOEKBESPREKINGEN

<i>A. E. Verhulst</i> , De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw) <i>J. De Cuyper</i>	133-135
<i>M. Cafmeyer</i> , Van Doop tot Uitvaart (<i>W. Giraldo</i>)	135-136
KRONIEK	137-152

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
TE BRUGGE

ANNALES
DE LA
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
DE BRUGES

REVUE TRIMESTRIELLE
POUR L'ÉTUDE
DE L'HISTOIRE ET DES ANTIQUITÉS
DE LA FLANDRE

TOME XCVI DE LA COLLECTION

ANNÉE 1959

BRUGES
1959

Handelingen van het
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL XCVI VAN DE VERZAMELING

JAAR 1959

BRUGGE
1959

GEWELDELIJKE VERBODEN
SOCIÉTÉ D'EMULATION
SOCIÉTÉ D'EMULATION

DE WET VAN 11 JULI 1830
ONTOEGENOMEN EN VERBODEN

DE WET VAN 11 JULI 1830
ONTOEGENOMEN EN VERBODEN

Het Brugse Vrije en de Leden van Vlaanderen

Het Brugse Vrije is niet op een vast te bepalen datum ééns en voor altijd als Vierde Lid bij de Drie Steden (Gent, Brugge en Ieper) gevoegd. Een juridische akte of een officieel document over een installatie is niet voorhanden, en heeft overigens waarschijnlijk ook nooit bestaan. De inschakeling in het kader der Leden-parlementen is een proces met talrijke ups and downs geweest. Het Vrije verschijnt en verdwijnt herhaalde malen, vooraleer zijn optreden een vast karakter aanneemt.

Deze eigenaardige gang van zaken verklaart gedeeltelijk waarom historici de opname zo sterk uiteenlopend dateren (1). Wielant situeert haar onder Filips de Stoute (2), Meyerus in 1437 (3); Guicciardini laat de keus tussen Filips de Stoute en Filips de Goede (4); P. d'Oudegherst schijnt te aarzelen tussen de regeringen van Lodewijk van Male en Filips de Stoute (5); Marchantius kiest Filips de Goede (6); Baltyn gewaagt van

---

(1) Merkwaardig is dat geen enkele der contemporaine kroniekschrijvers van het feit gewaagt. Ook dat wijst er op hoe geleidelijk en onopgemerkt de opname van het Vrije moet geweest zijn.

(2) PH. WIELANT, *Recueil des Antiquités de Flandre*, in J. J. DE SMET, *Corpus Chron. Flandr.*, C.R.H., bd. IV, Bruxelles, 1865, p. 241.

(3) J. MEYERUS, *Commentarii sive Annales rerum Flandricarum*, Antwerpen, 1561, p. 288, b.

(4) L. GUICCIARDINI, *Descrittione di tutti i Paesi Bassi altrimenti detti Germania inferiore*, Antwerpen, 1567, pp. 229-30.

(5) P. D'OUDEGHERST, *Annales de Flandres*, Anvers, 1571, pp. 275-6: onder Lodewijk van Male, in 1347; maar tevens op p. 297 onder Filips de Stoute.

(6) J. MARCHANTIUS, *Flandria commentariorum lib. IIII descripta etc.*, Antwerpen, 1596, pp. 139-40: nl. in 1437.

1393 (7), Zaman (8) en P. Beaucourt de Noortvelde van 1405 (9). Ook in de hedendaagse historische literatuur vindt men talrijke contradicties, hoewel tenslotte de datum 1350 als betrouwbaar vertrekpunt aangenomen werd (10). Rechtstreeks bronnenonderzoek was bijgevolg absoluut aangewezen.

Het allereerste optreden van het Brugse Vrije als Vierde Lid naast en op gelijke hoogte der Steden valt op 15 april 1310, wanneer het in die functie vermeld wordt in een suppliek van Paus Clemens V, als deelnemer aan een delegatie der Vlaamse steden (11). De tekst vermeldt expliciet dat de bewuste commissie samengesteld is uit vier bij name geciteerde personen: magister Daniel de Tielt, als *procurator* van Ieper, van graaf Robrecht van Bethune, en in het algemeen van alle steden en kasselrijen van het graafschap; magister Johannes Blankaard als gezant van Gent, de Oudburg, Waas, Oudenaarde en Kortrijk (12); magister Johannes *dictus* Balkard en Baldewinus de Waescapella in

---

(7) A. BALTYN, *Nauwkeurige beschrijving van het land van den Vryen*, in F. PRIEM, *Précis anal. des doc. que renferme le dép. des arch. de la Fl. occ. à Bruges*, 2e serie, bd. IX, Bruges, 1858, p. 8.

(8) J. P. ZAMAN, *Exposition des trois états du païs et comté de Flandre*, s.l., 1711, pp. 70 en 76.

(9) P. BEAUCOURT DE NOORTVELDE, *Jaerboeken van den lande van den Vryen zedert zijn eerste beginzelen, tot en met den jare 1784*, bd. I, Brugge, 1785, p. 99.

(10) J. DHONDT, *Origines des Etats de Flandre, STANDEN EN LANDEN*, I, 1950, pp. 44; F. L. GANSHOF, *La Flandre* (in F. LOT-R. FAWTIER, *Histoire des institutions franç. au moyen-âge, I, Instit. seigneur.*, Paris, 1957), p. 377, nam 1350 als terminus aan, op basis van de toenmalige stand van ons onderzoek (lic. verhand. Univ. Gent 1956).

(11) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Diplomaticus Flandriae*, Bruges, 1889, bd. II, p. 162. We danken van harte Prof. H. Van Werveke die ons deze tekst, evenals verschillende der hierna volgende, signaleerde.

(12) F. FUNCK-BRENTANO, *Les origines de la guerre de Cent Ans, Philippe le Bel en Flandre*, Paris, 1896, p. 578, geeft verkeerdelijk Cambrai op, i.p.v. Kortrijk.

naam van Brugge; Johannes Jorkin de Keyhem tenslotte als *procurator* van het Vrije en van een aantal in dit district omsloten kleine steden. De Vier Leden treden dus expliciet op in naam der gehele Vlaamse bevolking.

In de eerstvolgende jaren, meer bepaald tussen 1310 en 1322 verschijnt het Vrije nog een aantal maal. De Drie Steden zetten echter afzonderlijk hun normale activiteit verder en het is slechts bij wijze van uitzondering dat het Vierde Lid opduikt. Dit is bijvoorbeeld het geval ca. 27 oktober 1311 (13), wanneer de Franse koning, Filips de Schone, in conflict met Robrecht van Bethune, zich rechtstreeks tot de Vlaamse standenvertegenwoordiging wil richten (14), en hij vier gelijkkluidende brieven stuurt respectievelijk *a ceus de Gant, de Bruges, dou Franc de Bruges et d'Yppres* (15).

Volgend spoor: 1314. Het Vrije wordt dan voor de eerste maal vermeld in een representatieve deputatie der Leden, die niet door de Leden zelf, doch door een hogere, *in casu* vreemde, instantie is geconvoceerd. Op 1 juni 1314 ontbiedt immers Filips de Schone de Vlaamse graaf en een delegatie der bevolking, samengesteld uit 30 gezanten van Brugge, 20 van het Vrije, 20 van Gent, 20 van Ieper, en 4 van elke Vlaamse kasselrij (behalve het Vrije), bij zich te Arras (16). Strikt genomen is dit geen geval van samenwerking der Vier Leden. Het

---

(13) Strikt genomen werden de brieven niet op deze datum verstuurd, doch wel iets vroeger. In feite wordt in het notarieel proces-verbaal van 27 okt. 1311 (*F. FUNCK-BRENTANO, Documents relatifs aux formes diplomatiques au 13e et 14e siècles, REVUE D'HIST. DIPLOM.*, bd. XI, 1897, p. 382 e.v.) deze handeling voorgesteld als een recente gebeurtenis.

(14) Antwoord is gekomen van Gent, Brugge en het Vrije (*F. FUNCK-BRENTANO, Doc. relatifs aux formes dipl.*, p. 382).

(15) *ID.*, *Ibid.*; verder wordt nogmaals de zelfde formulering gebruikt (*ID.*, p. 384).

(16) Bibliothèque Nationale, Paris, Mss., Mél. Colbert, 348, n° 95. Vermeld in *F. FUNCK-BRENTANO, Les origines*, p. 660, nota 1.

merkwaardig feit echter dat het Vrije hier niet wordt beschouwd als een gewone kasselrij, hoewel deze alle aanwezig zijn, doch gelijkgesteld wordt, wat het aantal afgevaardigden betreft, met Gent en met Ieper (17), laat o.i. toe hier toch van een optreden van het Vrije als Vierde Lid te spreken.

Precies dezelfde procedure als die van Filips de Schone in 1311, wordt twee maal opeenvolgend door Paus Johannes XXII toegepast op 1 april 1318 (18) en 31 maart 1319 (19), wanneer ook hij zich schriftelijk tot de schepenbanken van de Drie Steden en het Vrije wendt.

Op 30 september 1322 tenslotte treedt het Brugse Vrije toe tot een politieke alliantie tussen Brugge en Gent (20), waarbij vermoedelijk ook Ieper zich naderhand aansloot. (21)

Van een Vierde Lid vernemen we vanaf 1322 gedurende bijna drie decennia niets meer. Het eerstvolgende spoor dateert van 1350.

---

(17) Brugge heeft weliswaar een hoger aantal, doch dit is volkomen normaal. In 1310 was dit eveneens het geval (nl. 2 gezanten, tegenover 1 voor elk der drie andere Leden). In 1314 bestond voor deze afwijking trouwens een bijzondere reden: de onderhandelingen betroffen speciaal Brugge, op dat ogenblik het meest revolutionnaire nest in Vlaanderen.

(18) A. FAYEN, *Lettres de Jean XXII (1316-1334)*, Analecta Vaticano-Belgica (vol. II), bd. I, Rome, Brux., Paris, 1908, p. 212 (n° 536). Voor de inhoud van de brief zie ook pp. 208-9 (n° 533), pp. 211-2 (n° 535), p. 213 (n° 537) en pp. 213-4 (n° 538).

(19) A. FAYEN, *o.c.*, pp. 291-2 (n° 698): *in eundem modum scabinis de Franco de Brugis*.

(20) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, bd. I, Bruges, 1871, p. 333, n° 282 (8 maart 1322: alliantie tussen Gent en Brugge tot behoud van hun politieke en economische bevoorrechte positie); p. 335, n° 285 (30 sept. 1322: schepenbank van het Vrije, na zitting te Oostende, beslist toe te treden tot alliantie, en verleent volmacht aan 54 gezanten).

(21) Als gevolg van deze politieke actie werden immers aan Ieper gelijkaardige privileges toegekend door de graaf als aan Brugge (i.v.m. onderdrukking der plattelandsindustrie). Zie: G. ESPINAS-H. PIRENNE, *Recueil de doc. relatifs à l'hist. de l'ind. drap. de Fl.*, C.R.H., bd. I, Bruxelles, 1906, p. 562 (Brugge); *ID.*, bd. III, Brux., 1920, p. 744 (Ieper).

De zes geciteerde gevallen waarin het Vrije in de periode 1310-1322 opduikt, zijn uitzonderingsverschijnselen. Was zijn positie als volwaardig Vierde Lid telkens reeds scherp afgetekend, zijn optreden bleef nog sporadisch, en vrij onopgemerkt in het geheel der activiteit van het Drie-Leden-college, dat tussen 1310 en 1322 (22) evenzeer parlementen belegde en delegaties vormde zonder het Vrije, als vóór 1310 (23) en tussen 1322-1350 (24), wanneer absoluut van geen Vierde Lid sprake was.

Zowel de Ieperse stadsrekeningen, voorhanden vanaf 1267 (25), als de Brugse vanaf 1281 (26), en de Gentse vanaf 1314 (27), vermelden tot 1350 talloze parlementen en reizen der Leden, zonder één maal het Vrije te citeren. Vermits deze rekeningen ook de gevallen tussen 1310 en 1322 verzwijgen, is het dus helemaal niet uitgesloten dat ook in de rekeningen van 1322-1350 nog

(22) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Codex Dipl. Fl.*, bd. I, Bruges 1879, pp. 105 en 286. *F. FUNCK-BRENTANO, Additions au Codex Dipl. Fl. de M. le Comte de Limburg-Stirum, EXTR. DE LA BIBL. DE L'EC. DES CHARTES*, bd. LVII, Paris, 1896, pp. 79 en 82.

(23) *TH. RYMER, Foedera, conventiones etc.*, Holl. Ed. (3° uitg. door *G. HOLMES*), tomus I, pars 4, Den Haag, 1745, pp. 24 en 33. *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Codex Dipl. Fl.*, bd. I, pp. 319, 323, 324, 353, 420.

(24) *H. PIRENNE, Le soulèvement de la Flandre maritime en 1323-28*, Bruxelles, 1900, C.R.H. 8°, pp. 166 en 171; *TH. RYMER, o.c.*, tomus II, pars 2, Den Haag, 1739, pp. 127, 135, 154; pars 4, pp. 37, 62, 74. *N. DE PAUW, Ypre jeghen Poperinghe angaende den verbonden*, Gent, 1909, pp. 88, 202, 212.

(25) De oudste Ieperse rekeningen worden uitgegeven door *G. DESMAREZ en E. DE SAGHER, Comptes de la ville d'Ypres de 1267 à 1329*, Bruxelles, 1909-1913, C.R.H., 4°, 2 bd.

(26) We excerpeerden de gehele reeks van 1281 tot 1405 op het S.A. (Stadsarchief) Brugge. Uitgegeven is slechts: *J. COLENS, Le compte communal de Bruges en 1302-1303, ANN. SOC. D'EMUL. DE BRUGES*, bd. XXXV, 1885.

(27) *J. VUYLSTEKE, Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen, 1280-1336*, Gent, 1900; *N. DE PAUW EN J. VUYLSTEKE, De rek. der stad Gent. Tijdvak van J. Van Artevelde, 1336-1349*, Gent, 1874-85, 3 bd.

heel wat meer latente, en nooit te achterhalen, posten over het Vier-Leden-college verborgen zitten.

Na een langdurig hiaat, begint voor het Vierde Lid vanaf 1350 een nieuwe fase, die we laten lopen tot het begin van de Vlaamse opstand in 1379. Ze is ten zeerste analoog aan de eerste activiteitsperiode 1310-1322: ook hier blijft de verschijning van het Vierde Lid uitermate sporadisch. Kernfasen van intens optreden zijn de jaren 1350-59, 1370-72, en 1377-79. We kunnen de activiteit der Leden verdelen in vergaderingen met en zonder de graaf.

Over het eerste type, vergaderingen der Leden met de graaf, zijn we betrekkelijk goed ingelicht door de uitgegeven en onuitgegeven grafelijke kasselarijregisters (28). Vóór 1350 maken deze enkel gewag van zittingen met de drie „*goede steden*” (29). Op 24 december 1350 verschijnt dan plots het Vrije terug als vierde element (30). Na deze datum is het courant aanwezig, in 1351 (31), 1352 (32), 1355 (33), 1358 (34), 1359 (35) en

---

(28) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Cartulaire de Louis de Male*, Coll. Soc. Emul. de Bruges, Bruges, 1898 (bd. I), 1901 (bd. II): zeer talrijke akten nopens deliberaties tussen vorst en onderdanen tussen 1348 en 1358. Aan *J. BUNTINX (De XIVe eeuwse kasselarij-registers van het graafschap Vlaanderen, B.C.R.H., bd. CXIII, 1948, pp. 205-22)* komt de grote verdienste toe de onuitgegeven registers te hebben geïdentificeerd.

(29) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, o.c.*, I, pp. 78, 121, 125, 127, 135, 255, 268 en 280: acht gevallen tussen 1 juni 1349 en 20 jan. 1350.

(30) *ID., o.c.*, I, p. 368: brief van non-prejuditie.

(31) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, o.c.*, bd. II, p. 292 (17 jan. 1351); I, p. 385 (21 sept. 1351); II, p. 18 (5 okt. 1351).

(32) *ID., o.c.*, I, p. 398 (4 jan. 1352); I, p. 408 (1 juli 1352), met de typische passus: *enighe van onsen vorseide steden van Ghent, Brugghe, Ypre ende van dien van den Vrijen, in den name van onsen ghemeenen lande.*

(33) *ID., o.c.*, I, p. 485 (13 febr. 1355).

(34) *ID., o.c.*, I, p. 611 (27 febr. 1358); I, pp. 629-30 (13 sept. 1358), I, p. 643 (25 sept. 1358).

(35) A.D.N. (Rijsel), B. 1596, f° 21 r. (op 11 juli 1359); *Ibid.*, f° 101 r. (op 2 aug. 1359).

1365 (36) zonder daarom permanent te worden (37). Over de volgende jaren zijn we minder goed ingelicht daar de registers ontbreken tussen 1369 en 1382. Het zou echter onverantwoord zijn uit deze lacune der documentatie het ontbreken van parlementen met het Vrije in die periode af te leiden. Opzoekingen in andere bronnen naar vergaderingen van deze categorie, nl. in de protocolaire gedeelten der oorkonden, inz. de *corroborationes*, leverden een paar vondsten op, nl. in 1356 en 1358, wanneer het Vrije samen met de Drie Steden en de graaf een zegel hecht ter bekrachtiging, respectievelijk aan een privilegie (38) en een vorstelijke uitspraak (39). Deze vermeldingen zijn echter al te pover om er enige vaste conclusie nopens de chronologie van het optreden van het Vierde Lid uit af te leiden.

Wat het tweede type, spontane parlementen zonder de graaf, betreft, waren eerst aangewezen bronnen: de stadsrekeningen. Zowel de Brugse (40) als de Gentse

---

(36) A.D.N. (Rijsel), B. 1566, f° 116 r. (7 jan. 1365).

(37) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Cartulaire*, II, p. 416 (17 dec. 1353); I, p. 477 (2 sept. 1354); I, p. 565 (31 aug. 1356): drie gevallen van parlementen der Drie Steden zonder het Vrije. Eveneens: A.D.N. (Rijsel), B. 1596, f° 25v. (10 jan. 1360), f° 102v. (4 juli 1360), f° 105r. (8 sept. 1360); B. 1566, f° 38v. (15 apr. 1366). Er is ons ook één geval bekend van een vorstelijke convocatie van de Drie Steden *en* het stadje Sluis (A.D.N., B. 1596, f° 20v., op 30 juli 1359): cf. het optreden van Diksmuide als Vierde Lid! (nota 206).

(38) *P. VAN DOREN, Inv. des Arch. de Malines*, bd. I, Malines, 1859, p. 53 (20 aug. 1356): bevestiging van vrijheden door Lodewijk van Male aan de stad Mechelen verleend, bij de onderwerping van de stad; *I. DIEGERICK, Inventaire des archives de la ville d'Ypres*, Bruges, 1854, bd. II, pp. 173-4 (n° DLXXV); *E. VANDEN BUSSCHE, Inventaire des archives de l'Etat à Bruges*, bd. I, Bruges, 1881, p. 95 (nota 60).

(39) *E. VANDEN BUSSCHE, o.c.*, I, p. 96, nota 60 (3°): charter van 13 sept. 1358 met beslissing van graaf, in overleg met de *bonnes villes de Gand, Bruges, Ypres, ceuz du Franc et toutes les autres petites villes et chastellenie du commun pays de Flandres*, inzake de interpretatie der privileges van Mechelen van 20 aug. 1356.

(40) S.A. Brugge, Stadsrek. 1350-51, e.v. Tussen 1350 en 1379 stipten we 32 gevallen aan van parlementen, zonder verdere spe-

(41) rekeningen geven tussen 1350 en 1379 talrijke vermeldingen van vergaderingen der goede steden of van het Gemene Land (42); slechts één maal, in 1370, wordt de aanwezigheid van het Brugse Vrije gesignaleerd (43). Zoals we reeds hoger aanstipten voor deze categorie bronnen kunnen deze laconieke vaststellingen ons echter niet bevredigen en vergen ze een kritisch corollarium. Vooreerst gewagen vele posten eenvoudig van „parlementen”, zonder expliciet de aanwezigen op te sommen, hetgeen ons in de volstreckte duisternis laat. Verder weten we met zekerheid dat in de volgende jaren, inz. onder Filips de Stoute (1384-1405), in de stadsrekeningen de formules *goede steden*, *Gemene Land*, en *Vier Leden* willekeurig en door elkaar aangewend worden om precies hetzelfde aan te duiden. Deze affirmatie steunt op een systematische vergelijking van de rekeningen der Steden met de zeer uitvoerige gegevens uit die van het Vrije, die vanaf 1386 voorhanden zijn. Het zou bijgevolg onverantwoord zijn voor de jaren vóór 1386 het sporadisch spontaan optreden van het Vrije te loochenen op grond van het *argumentum a silentio* en het ontbreken van de enige bronnen die ons blijkbaar bevredigend zouden ingelicht hebben, nl. de rekeningen van het Vrije. Ons vermoeden werd trou-

---

cifiëring der aanwezigen; 7 maal gewaagt men expliciet van de drie *goede steden*; één maal van een reis van het *Ghemene Land*.

(41) Voor de jaren 1350-1365 maakten we gebruik van A. VAN WERVEKE, *Gentsche Stads- en Baljuwsrek. (1351-1365)*, waarvan alle exemplaren tijdens wereldoorlog I verloren gegaan zijn, behalve twee op losse bladzijden. Een daarvan werd ons bereidwillig ter inzage gegeven door Prof. H. Van Werveke waarvoor we hem zeer hartelijk danken. De rek. tussen 1365 en 1376 raadpleegden we op het Gentse stadsarchief. Voor later: J. VUYLSTEKE, *De rek. der Stad Gent, Tijdvak v. Ph. van Artevelde 1376-89*, Gent, 1893.

(42) De rekeningen van Ieper en het Vrije zijn in deze periode niet voorhanden.

(43) S. A. Brugge, Stadsrek. 1370-1, f° 75r, op 19 nov. 1370: delegatie van Ieper, Brugge en het Vrije naar Parijs.

wens op afdoende wijze bevestigd door het excerpere van andere bronnen — hoofdzakelijk correspondentie ontvangen en verstuurd door het Leden-college — die een reeks vermeldingen aan het licht brachten in de jaren 1370 (44), 1371 (45), 1372 (46), 1377 (47) en 1379 (48). Dit schijnt er tenslotte toch op te wijzen dat het eerste optreden van het Vrije op de spontane parlementen, in de beschouwde periode na 1350, te situeren valt rond 1370, of in elk geval dan eerst belangrijk is geworden (49).

Hoewel er feitelijk geen echte breuk is met de voorgaande jaren, willen we de periode van de grote Vlaamse opstand 1379-85 afzonderlijk behandelen; deze woelige

---

(44) *TH. RYMER, o.c.*, tomus III, pars 2, Den Haag, 1740, p. 172 (4 aug. 1370); *I. DIEGERICK, o.c.*, bd. II, pp. 219-20 (n° DCXXXIV): brief van Franse koning i.v.m. klachten v. Brugge, Ieper en het Vrije nopens arrestatie van Vlaamse koopwaar (5 dec. 1370); *Hansisches Urkundenbuch*, bd. IV (uitg. door *K. KUNZE*), Halle, 1896, p. 155 (5 dec. 1370).

(45) *TH. RYMER, o.c.*, tomus III, pars 2, p. 182 (27 apr. 1371) en p. 183 (1 juli 1371).

(46) *ID.*, *ibid.*, p. 194 (5 apr. 1372).

(47) *Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256-1430*, 1° abt. (uitgeg. door *K. KOPPMANN*), Leipzig, 1875, bd. III, p. 317 (13 mrt. 1377); *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Cartulaire de l'Anc. Estaple de Bruges*, Coll. Soc. Emul. de Bruges, bd. I, Bruges, 1904, p. 283 (in 1377); *TH. RYMER, o.c.*, tomus III, pars 3, p. 70 (28 sept. 1377).

(48) *Recesse der Hansetage*, bd. II, Leipzig, 1872, p. 204 (ca. 24 juni 1379) en p. 208 (24 juni 1379).

(49) Natuurlijk blijft tijdens de periode 1350-1379 in deze zelfde bronnen ook de correspondentie van en aan de Drie Leden zonder het Vrije belangrijk. *TH. RYMER, o.c.*, tomus III, pars 1, p. 8 (13 mrt. 1347), p. 29 (14 febr. 1348), p. 47 (5 febr. 1349); tomus III, 2, p. 158 (12 juni 1369), p. 184 (10 aug. 1371). *Hansisches Urkundenbuch*, bd. III (uitg. door *K. HÖHLBAUM*), Halle, 1882-6, pp. 70, 75, 102, 170, 213, 223, 238, 239, 243, 249, 274, 278, 280, 281, 283, 284, en 354; bd. IV, pp. 7, 8, 119, 159, 168 en 240. *Recesse der Hansetage*, bd. I, Leipzig, 1870, pp. 93, 96, 155, 157, 159, 168, 173, 177, 301, 310; bd. II, pp. 71, 155, 169; bd. III, pp. 97, 99 en 320. *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Cartulaire de l'anc. estaple*, bd. I, pp. 237, 238, 240, 241, 243, 255, 258, 262, 263, 267, 268 en 270.

fase verdient immers onze bijzondere aandacht, omdat de posities dan precies veel scherper afgetekend staan, en het ongetwijfeld interessant is na te gaan welke stelling het Vrije tegenover deze uitzonderlijke omstandigheden ingenomen heeft. Algemeen werd aangenomen dat het Vierde Lid in die bewuste jaren van het toneel verdween. Met deze oppervlakkige affirmatie kunnen we ons in geen geval verzoenen. Ze dient genuanceerd in dubbel opzicht.

De Vlaamse opstand van 1379-85 is vooreerst niet als een uniforme fase te beschouwen (50). Van algemene revolutie, met gehele of gedeeltelijke uitschakeling van het grafelijk gezag, kan slechts sprake zijn tussen september 1379 en einde 1380 (51), en tussen mei en november 1382 (52). Gedurende de overige maanden (aanvang 1381 tot mei 1382, november 1382 tot einde 1385) werd de oppositie slechts gehandhaafd door het geïsoleerde Gent en een aantal handlangers, terwijl de rest van het graafschap volledig passief en door de vorst gecontroleerd was (53).

---

(50) Over deze opstand is geen uitgewerkte studie voorhanden. Wel een interessant artikel van R. DEMUYNCK, *De Gentse oorlog (1379-1385); oorzaken en karakter*, *HAND. MAATSCH. GESCH. EN OUDH. GENT*, n.r., bd. V, 1951, pp. 305-318. — H. VAN WERVEKE gaf een uitstekende synthese in de *Alg. Gesch. der Nederl.* (o.l.v. J. F. NIERMEYER, e.a.), bd. III, Utrecht, 1951, pp. 202-10.

(51) In september 1379 werd de opstand werkelijk volledig ontketend. Op 11 november 1380 werd een vrede gesloten en in de daaropvolgende maanden verstevigde de positie van de graaf aanzienlijk. Enkel Gent zette zonder verpozen de strijd verder (*H. VAN WERVEKE, o.c.*, p. 205).

(52) Deze revolutionaire fase is betrekkelijk scherp af te bakenen door twee uiterst belangrijke veldslagen: de slag van het Beverhoutsveld op 3 mei 1382 (zegepraal der Vlaamse rebellen) en de slag van Westrozebeke op 27 november 1382 (succes van de Vlaamse graaf en de Franse koning). Zie hierover o.m. F. QUICKE, *Les Pays-Bas à la veille de l'unification bourguignonne*, Brux., 1948, p. 297 e.v.; H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, bd. II 3e ed., Bruxelles, 1922, pp. 211-16.

(53) We zijn ons wel bewust van de betwistbaarheid en onvolmaaktheid van deze indeling en van de feitelijke continuïteit in

Feitelijk is het Vrije in geen enkele der vier perioden van de opstand helemaal uitgeschakeld geweest. Tijdens de kalme maanden was het herhaaldelijk (54), doch niet systematisch, naar we vermoeden (55), op de parlementen aanwezig; een toestand kortom die in sterke mate herinnert aan deze van de periode 1350-1379. Doch ook in de radicaal revolutionnaire fasen, zowel tussen september 1379 - december 1380 als tussen mei en november 1382, gaf het Vrije teken van leven. Reeds vanaf de eerste weken van de opstand heeft het district met de rebellen meegeheuld, vermits het milities leverde voor een gezamenlijke troepenconcentratie met de steden nabij Oudenaarde (56). En ook tussen de slag

---

het geheel der gebeurtenissen. Men vatte onze termini dan ook niet in absolute zin op. Niettemin tekenen zich toch duidelijk de twee fasen af, waarin de opstand een hoogtepunt bereikte, zowel wat intensiteit als wat algemeenheid betreft.

(54) S. A. Brugge, Stadsrek. 1382, f° 33v (10 mrt. 1382, reis naar Brabant van Brugge, Ieper en het Vrije); *Chronique des Pays-Bas, de France, d'Angleterre et de Tournai* (in J. J. DE SMET, *Corpus Chron. Fl.*, C.R.H., bd. III, Brux., 1858), p. 275: conferentie te Doornik, einde apr. 1382, van de *bonnes villes de Flandres, du Franco et de tout le plat pays*; TH. RYMER, o.c., tomus III, pars 3, p. 153 (1 juni 1383), pp. 159-60 (12 sept. 1383), p. 160 (4 nov. 1383), p. 167 (27 mei 1384); E. VAN BRUYSSSEL, *Documents inédits concernant les relations entre la Flandre et l'Angleterre, etc.*, B.C.R.H., 3° série, t. IX, 1867, p. 530: volmacht van Richard II aan gouverneur van Kales *de assembler, traiter et parler auesques les counte de Flandres et les gentz de bones villes en Flandres, et ceux de Frye* (16 mei 1383); het Vrije treedt ook als volwaardig Vierde Lid op bij de ondertekening van de Vrede van Doornik op 18 dec. 1385 (*J. VUYLSTEKE, Rek. Stad Gent 1376-89*, p. 505 en vlg.)

(55) S.A. Brugge, Stadsrek. 1382, f° 32v (15 febr. 1382); Id., f° 33v (17 mrt 1382); Id., f° 36v (23 mrt. 1382); Id., f° 36v (16 apr. 1382); Id., f° 36v (25 apr. 1382); Rek. 1383-84, f° 119v (11 mei 1383); Id., f° 130 r (16 jan. 1384); Id., f° 130v (25 jan. 1384); in al deze vermeldingen wordt *niet* uitgedrukt wie aan de parlementen deelneemt: het Vrije kan dus zowel aan- als afwezig geweest zijn.

(56) *Recesse der Hansetage*, bd. II, p. 215 (tussen 29 sept. en 11 nov. 1379); in juni 1380 wisten zowel het Brugse Vrije (*J. DE SAINT-GENOIS, Inventaire analyt. des chartes des comtes de Flandre avant l'avènement des princes de la maison de Bourgogne*, Gand, 1843-6, p. 515, n° 1821) als Brugge (*Id.*, p. 516, n° 1822)

van het Beverhoutsveld en die van Westrozebeke, wanneer de revolutie werkelijk zegepraalt, richten zich zowel een schrijven van Franse gezanten (57) als een oorkonde van de Engelse vorst (58) tot de Drie Steden *en* het Vrije (59). Zijn dit alle zeer duidelijke en onweerlegbare symptomen van het optreden van het Vierde Lid, toch zijn we er van overtuigd dat de activiteit der Vier Leden in de radicale fasen veel minder belangrijk was dan die der Drie Leden. Talrijker sporen wijzen immers op autonome parlementen der Steden zonder het Vrije (60). Het is overigens duidelijk dat de opstand op meer dan één ogenblik de vorm heeft aangenomen van een machtsgreep naar alleenheerschappij der Drie Steden, implicerend de uitschakeling *en* van het grafelijk gezag *en* van de invloed der andere elementen in het graafschap, het Vrije inclusief. De enquête-commissie

---

tijdens relletjes gunstige privilegiën bij de vorst af te dwingen (op de rug van het stuk van het Vrije, p. 515, staat vermeld: *monseigneur de Flandres ottroia comme contraint par l'impression que lui firent tres grande multitude de ceulx du terroir du franc, qui vinrent a grant effroi armez en Castel dudit monseigneur de Flandres, à Bruges, et que literalement les dis poins ne furent pas donnés ne ottroies*) die echter naderhand geschorst werden.

(57) J. KERVYN DE LETTENHOVE, *Chroniques de J. Froisart*, bd. X, Bruxelles, 1870, pp. 91-2: tekstuitgave van brief van 16 okt. 1382.

(58) TH. RYMER, *o.c.*, tomus III, pars 3, p. 143: op 7 okt. 1382.

(59) We hoeven de nauwkeurigheid en de betrouwbaarheid van de inlichtingen dezer beide diplomatische bronnen niet in twijfel te trekken; ze stammen uit op dat ogenblik niet meer tegenstrijdig denkbare politieke middens, en zijn dus stellig onderling volstrekt onafhankelijk. Het Franse document werd opgesteld te Doornik, in de onmiddellijke nabijheid van het graafschap, door personen die de politieke tribulaties in Vlaanderen uit hoofde van hun opdracht op de voet moesten volgen. De Engelse oorkonde is even blijkbaar na wederzijds overleg tussen de Engelse koninklijke kanselarij en de Vlaamse schepenbanken geredigeerde vrijgeleidebrief voor een Vlaamse delegatie naar Engeland.

(60) S. A. Brugge, Stadsrek. 1380-81, f° 52 r (8 juni 1380): *te Ursele ten parlemente jeghen die van Ghent ende van Ypre. J. VUYLSTEKE, Rek. Stad Gent 1376-89*, p. 328 (op 19 aug. 1382): analoog geval. *Hansisches Urkundenbuch*, bd. IV, p. 306 (15 mei 1382). *Recesse der Hansetage*, bd. II, p. 301, 302 en 306.

in december 1379 opgericht is wel het merkwaardigst exponent van deze politieke tendens (61). In lente en zomer 1382 zijn het eveneens de steden alleen die scheidsrechterlijk optreden in een conflict tussen Ieperse wevers en volders (62), en die exclusief vermeld worden in talrijke geloofsbrieven betreffende Vlaamse delegaties naar Engeland (63).

Na de Vrede van Doornik (18 december 1385) (64) is de Vlaamse opstand definitief afgesloten en begint voor het graafschap Vlaanderen een lange periode van vrede onder het nieuwe dynastieke beleid der Bourgondische hertogen. Gelijktijdig met de aanvang van deze algemeen-politieke stabilisatie schijnt ook de inschakeling van het Vrije in de standenvertegenwoordiging vast bezegeld te zijn geworden.

Vanaf de eerste maanden van 1386, meer bepaald vanaf april 1386 (65), is het Vrije immers definitief

(61) J. VUYLSTEKE, *Rek. Stad Gent, 1376-89*, pp. 129, 441-5. De zaak moet wel als zeer sensationeel beschouwd worden zijn, vermits we ook in de verhalende bronnen er de weerklank van vernemen, hoewel deze overigens zeer karig nopens de representatieve instellingen inlichten; zie o.m. O. VAN DIXMUDE, *Merkwaardige gebeurtenissen vooral in Vlaenderen en Brabant*, uitg. J. J. LAMBIN, Ieper, 1835, p. 3. Over de commissie: J. DHONDT, *Origines*, pp. 46-47.

(62) P. VAN DUYSE-E. DE BUSSCHER, *Inventaire anal. des chartes de la ville de Gand*, Gand, 1867, p. 159; J. VUYLSTEKE, *Rek. Stad Gent 1376-89*, p. 454.

(63) TH. RYMER, *o.c.*, tomus III, pars 3, p. 143; J. VUYLSTEKE, *Rek. Stad Gent 1376-89*, p. 457; P. VAN DUYSE-E. DE BUSSCHER, *o.c.*, p. 160.

(64) J. VUYLSTEKE, *Rek. Stad Gent, 1376-89*, pp. 505-517: tekst van het verdrag.

(65) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, bd. IV, Bruges, 1876, p. 314, en op deze basis ook A. GALLET-MIRY, *Les Etats de Flandre*, Gand, 1892, p. 13, en H. JOOSEN-F. QUICKE, *Geschiedenis v. Vlaand.*, bd. III, Brussel, 1938, p. 260, nemen 1392 als *terminus* van definitieve inschakeling van het Vrije aan. Men ziet niet goed in waarop deze affirmatie gesteund is, tenzij deze auteurs zich lieten verblinden door de talrijke teksten uit 1392 nopens de onderhandelingen van de Vlamingen met de Duitse Hanze, waarin het Vrije inderdaad herhaaldelijk naast de steden vermeld wordt.

en systematisch op alle parlementen aanwezig (66). Het aanvaarden van deze *terminus a quo* is echter ook weer in deze zin aanvechtbaar, dat hij gedetermineerd is door de toevallige omstandigheid dat slechts vanaf maart 1386 de rekeningen van het Vrije voorhanden zijn, de enige bronnen die ons in de XIVe eeuw expliciet en volledig nopens het Ledencollege inlichten (67). Het is bijgevolg theoretisch niet uitgesloten dat de systematische deelname reeds enkele jaren vroeger aanving, bv. vanaf november 1382 (68).

De stabilisatie van de positie van het Vrije in 1386 is een louter te constateren feit. Ze is niet het gevolg van een officiële maatregel van een of andere hogere instantie (69), waarvan we het bestaan formeel als zeer onwaarschijnlijk beschouwen (70). Een eerste spoor van een uitgesproken officiële erkenning en bevestiging van het Vrije in zijn functie van Vierde Lid dateert van

(66) Vanaf de vermelding van 1 april 1386 — A.R.A. (Alg. Rijksarchief), R.K. (Rekenkamer), Rolrekening n° 1992, zonder foliëring, *hoc dato* — verdwijnt het Vrije niet meer uit de standenvertegenwoordiging. Is de reden waarom de in vorige voetnoot geciteerde auteurs slechts tot 1392 opklommen niet het feit dat ze van het bestaan van de belangrijke rolrekening van 1386 niet op de hoogte waren?

(67) Na de oudste, een rolrekening van 1386-7 (A.R.A., R.K., Rolrek. n° 1992), vangt de reeks gewone rek. aan in 1395 (A.R.A., R.K., n° 42.522 en vlg.). Voor de ontbrekende jaren tussen 1387 en 1395 worden we uitstekend ingelicht door de Brugse en Gentse stadsrekeningen, evenals door zeer talrijke akten en brieven.

(68) In de woelige fase mei-november 1382 was het Vrije zeker nog niet vast opgenomen. Daarna is het feitelijk steeds aanwezig, telkens de bronnen ons expliciet inlichten. Het zijn een reeks door hun bondigheid al te vage posten die ons desondanks tot voorbehoud dwingen (zie voetnoot 55).

(69) H. JOOSEN-F. QUICKE in *Geschied. v. Vl.*, bd. III, p. 260, nemen aan dat Filips de Stoute officieel het Vrije bij de steden voegde. Ook F. L. GANSHOF in *Geschied. v. Vl.*, bd. II, pp. 129-30, bevestigt dit. Geen enkele van alle door ons geconsulteerde bronnen laat echter toe dit te onderschrijven.

(70) De uitspraak van J. MEYERUS, o.c., p. 288 b: *decreto Ducis creati Franconates quartum membrum Flandriarum*, heeft vermoedelijk tal van historici beïnvloed, maar bezit op zichzelf natuurlijk geen bewijskracht.

1437 (71), en niet zoals talrijke auteurs het voorstellen, van 1411 (72) of vroeger. Hertog Filips de Goede formuleert deze beslissing in 1437 naar aanleiding van een verzoek van Brugge tot afschaffing van het Vierde Lid (73). Dit Brugse maneuvre is toen niet geslaagd.

Vanaf 1386 tot de definitieve opheffing van de instellingen van het Ancien Régime in de Oostenrijkse Nederlanden, in 1794, heeft het Vrije ononderbroken zijn representatieve positie weten te behouden, op één belangrijke uitzondering na. Op 9 april 1477 werd het Vierde Lid immers radicaal afgeschaft door een *abolitie-akte* van Maria van Bourgondië (74). De beslissingen van Maximiliaan van Oostenrijk, van 18 oktober

---

(71) R.A. (Rijksarchief) Brugge, Fonds Br. Vrije, Cartularium n° 1 (*Roodenbouck I*), f° 34 r° — 36 v° : oorkonde van 11 febr. 1437. E. VANDEN BUSSCHE, o.c., bd. II, Bruges, 1884, p. 8, geeft een verkeerde referentie; het stuk is ook geen bevestiging van het document van 17 aug. 1411, geciteerd in de volgende voetnoot, zoals hij beweert.

(72) A. GALLET-MIRY, o.c., p. 13, L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, IV, p. 316, en E. VANDEN BUSSCHE, o.c., dl. I, p. 112, beweren ten onrechte dat het Vrije op 17 aug. 1411 een officiële bevestiging ontving van zijn prerogatieven als Vierde Lid. In feite is in bewuste oorkonde (uitg. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes du pays et comté de Flandre, Cout. du Franc de Bruges*, bd. II, Bruxelles, 1879, pp. 169-70) niet het minste spoor daarvan te vinden. Het betreft een scheidsrechterlijke uitspraak in een geschil tussen Brugge en het Vrije nopens de organisatie van de militie der kleine steden.

(73) R.A. Brugge, Fonds Br. Vrije, Cart. n° 1, f° 35 v° : *wij, ghemerct dat de voorseide van den Vrijen hebben gheweest openbaerlike in paisivelre possessie ende saisine van zo langhen tide, dat gheene ghedinckenesse en es van der contrarie, van te wesene Vierde Led van onsen vornoomt lande van Vlaendren, hebben oec gheordeneert ende ordeneren bi desen jeghenwordighen lettren dat de zelve van den Vrijen blijven zullen in de zelve possessie van Vierden Lede ende communicieren metten voorseiden van Brugghen ende den anderen tween Leden, also zij ghedaen hebben hier tevoren.*

(74) S. A. Brugge, Charter n° 1153 (9 apr. 1477) : *wij tvoorseeide land van den Vrijen van nu voortan voor gheen Let van Vlaendren houden en willen, maar tvoorseeide Vierde Let van den Vrijen abolieren ende te nyenten doen* (Uitg. : *Versaemeling van eenige oude wetten ende privilegiën van de stad Brugge*, Brugge, 1787,

1485 (75) en van 18 januari 1490 (76), herstelden het echter in zijn oude prerogatieven, die het voortaan drie eeuwen lang onaangetast kon handhaven.

De vraag waarom het Vrije Lid geworden is, wie het initiatief nam tot de opname, wat zijn rol en betekenis geweest is op de parlementen, intrigeert de historici sinds eeuwen. Een uiteenzetting, althans in embryonaire vorm, is inderdaad reeds te vinden bij de XVIe eeuwse auteurs Jean d'Oudegherst (77) en Ph. Wielant (78), die deze mythe met politieke bedoelingen in het leven hebben geroepen (79). Geparafraseerd door talrijke kroniekschrijvers der XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuw, werd ze, op basis van wetenschappelijk onderzoek, opnieuw naar voren gebracht door L. Gilliodts-van Severen (80) en L. Vanderkindere (81). De versie van H.

---

p. 110; eveneens in *P. BEAUCOURT DE NOORTVELDE*, o.c., bd. I, pp. 103-6, met als datum 11 april). Deze maatregel was aangekondigd in de hernieuwing der Brugse privileges door Maria van Bourgondië (*L. GILLIODTS-VAN SEVEREN*, *Inv. de Bruges*, bd. VI, Brugge, 1876, p. 140, punt 13, van charter n° 1152). Zie verder: *H. PIRENNE*, *Histoire de Belgique*, bd. III, 3e ed., Bruxelles, 1923, p. 15; *J. KERVYN DE LETTENHOVE*, *Histoire de Flandre*, bd. V, Bruxelles, 1850, pp. 257-8. Mej. M.-L. De Blauwere (Univ. Gent), die een licentiaatsverhandeling leverde over dit probleem, was zo vriendelijk ons mede te delen dat in de rekeningen van het Vrije na 20 febr. 1477 geen sprake meer is van Vier-Ledenvergaderingen.

(75) *E. VANDEN BUSSCHE*, o.c., bd. I, p. 203 (n° 550).

(76) R. A. Brugge, Fonds Br. Vrije, Charter n° 506 (18 jan. 1490): *reintegre, restitue et restably le terroir du Franc en Quatriesme Membre du pays et conté de Flandres*, in uitvoering van een brief van Maximiliaan van 4 jan. 1490 (Id., n° 504).

(77) *J. D'OUDEGHERST*, *Comment et depuis quand le Francq est devenu ung des quatre membres de Flandres*, in: *F. PRIEM*, *Précis anal. des doc. de la Fl. occ. à Br.*, 2° serie, bd. IV, Bruges, 1846, pp. 258-60.

(78) *PH. WIELANT*, o.c., p. 241.

(79) Over het ontstaan van deze mythe zullen we eerlang een bijdrage publiceren in de *Revue du Nord* (Lille).

(80) *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN*, *Inv. de Bruges*, bd. IV, pp. 295, 301-2 en 315.

(81) *L. VANDERKINDERE*, *Le siècle des Artevelde*, Bruxelles, 1907, 2e ed., pp. 229-30.

Pirenne (82) werd tenslotte klassiek en als *opinio communis eruditorum* overgenomen in alle publicaties op het terrein der laatmiddeleeuwse politieke en institutionele geschiedenis.

De door deze geleerden geformuleerde en traditioneel geworden theorie is als volgt samen te vatten (83). Het Brugse Vrije is op initiatief en door een beslissing van Lodewijk van Male, ca. 1350, als vierde college bij de drie goede steden gevoegd, met het doel op de parlementen een wapen voor de graaf te vormen, dat de hegemonie en het monopolie van de Steden zou kortwieken. Het Vrije was daartoe in staat daar men meent te mogen aannemen dat de beslissingen op de vergaderingen der Leden met eenparigheid van stemmen dienden genomen te worden: zich eenvoudig onthouden of tegenstemmen was bijgevolg een afdoend obstructiemiddel. De vorst liet zijn keus vallen op het Vrije, in plaats van op één of meer der vele kleine steden van het graafschap, er op speculerend dat de betrekkingen op de parlementen tussen een zuiver plattelandsdistrict en de Drie Steden, met hun uitgesproken commerciële belangstelling, niet bijster harmonisch zouden zijn, en dat de essentieel verschillende geaardheid van beide partijen een constante bron van tweedracht zou vormen. Deze economische tegenstelling werd nog versterkt door een sociale oppositie: het Vrije werd bestuurd door een college van ridders, grondeigenaars met louter agrarische belangen, die bovendien ook personaliter met de vorst op goede voet stonden (84). Lodewijk van Male gaf de voorkeur

---

(82) H. PIRENNE, *Hist. de Belg.*, bd. II, pp. 202-3.

(83) J. DHONDT, *Origines*, pp. 44-45, geeft de volledigste en recentste *status quaestionis*.

(84) PH. WIELANT, *o.c.*, p. 241: de meeste schepenen van het Vrije waren edelen en de hertog wilde hen per se in contact met de Leden brengen *pour de tant mieulx adrescher les affaires*. P. D'OUDEGHERST, *o.c.*, pp. 275-6, zegt het nog explicieter: *durant la susdicte trejve* (1347), *ledict Conte Louys retourna en Flandre*,

aan het Vrije boven de andere kasselrijen, wegens het veel hogere quotum van dit gebied in de repartitielijst van het Transport, en de voortdurende conflicten tussen Brugge en het Vrije, die de discordantie op de parlementen nog geaccentueerd moeten hebben (85). Het verdwijnen van het Vrije bij elke uitschakeling van de vorstelijke macht, o.m. tijdens de opstand van 1379-85 en in 1477, was voor de stelling een afdoende proef op de som (86).

Bovenstaande theorie is niet enkel na detailonderzoek aanvechtbaar gebleken. Wantrouwen was onzes inziens *a priori* gewettigd, daar de stelling niet gesteund is op een kritisch gebruik der gelijktijdige bronnen. De meeste punten, inz. betreffende het initiatief van Lodewijk van Male, de onenigheid op de parlementen, de procedure der stemmingen, zijn hypothesen, door geen enkele tekst gefundeerd. Het geheel vormde een logische constructie. Doch logica blijft nog steeds een slechts met veel risico en met veel omzichtigheid door historici te hanteren werktuig.

Wat was in werkelijkheid de stellingname van het Vrije op de parlementen en hoe was, meer in het bijzonder, de onderlinge verhouding tussen de Vier Leden?

Is hoger opklimmen dan 1384 uitgesloten wegens het volstrekke stilzwijgen terzake van de bestaande documentatie voordien, voor de regering van Filips de Stoute

---

pour reduire les subjects a son obeissance et volonte: pour a quoy parvenir il trouva practique d'attirer a soy aucuns nobles du Franc et de Bruges. J. D'OUDEGHERST, o.c., p. 258: il (Lod. v. Male) vint en son dit pays de Flandres, se trouvant bien et entierement servy des nobles du Francq. F. QUICKE, in Gesch. v. Vl., dl. III, Brussel, 1938, p. 275: de meeste schepenen waren edelen en van de grootsten van het land.

(85) J. MEYERUS, o.c., p. 288/b: *idque invita reclamanteque Brugensium civitate. L. VANDERKINDERE, o.c., p. 229.*

(86) J. DE SMET, *Het bestuur van het graafschap Vlaanderen. Het Brugse Vrije, de Feodaliteit, de Adel*, Brugge, 1941, 2e ed., p. 4.

kunnen we des te absoluter affirmaties formuleren. De onenigheid tussen het Vrije en de Drie Steden, die men postuleerde, is een loutere hersenschim (87). Ze hebben integendeel steeds een stevig eenheidsblok gevormd. Het is niemand minder dan hertog Filips de Stoute zelf, in een persoonlijk schrijven aan zijn kanselier, de bisschop van Atrecht, die van dit politiek fenomeen een zeer treffende en belangwekkende kenschetsing bezorgt, waar hij getuigt van de Vier Leden *qu'ilz sont comme alliez ensemble et d'une volenté* (88).

Hoe gegrond en reëel de vorstelijke vaststelling was, is ons vooral duidelijk geworden na een nauwgezet onderzoek van de Handelingen der Leden. Op de 737 parlementen, die tussen 1384 en 1405 in Vlaanderen plaats vonden, heeft het Vrije geen enkele maal oppositie gevormd tegen zijn collega's in het voordeel van het staatshoofd (89). Telkens een stemming de keus liet tussen het standpunt der Leden en dat van de vorst, bleef het Vrije onverzettelijk solidair met de Steden (90). Nooit krijgen we overigens de indruk dat het Vierde Lid op de vergaderingen door de anderen als een indringer beschouwd werd. Het Vrije heeft zelfs intens geijverd om de normale activiteit der Leden, en hun eensgezinde samenwerking, in alle omstandighe-

(87) We komen hierop uitvoerig terug in ons eerlang te verschijnen werk over de Staten en Leden van Vlaanderen.

(88) A.R.A., Trésor de Fl., 1e serie, n° 840 : *sine dato* (24 juli 1399).

(89) W. PREVENIER, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1384-1405)* 4e-reeks der KON. COMMISSIE VOOR GESCH., Brussel, 1959, *passim*.

(90) A.R.A., R.K., n° 42.526, f° 33v-34r : tijdens het conflict tussen Gent en de soeverein-baljuw Jacob van Lichtervelde in 1402, weigeren Brugge, Ieper en het Vrije, door de hertog geconvoceerd nopens geldkwesties, samen te komen zonder Gent (*omme de heren van den Rade te ghevene te kenne dat de III Leden zonder iVierde in de materie van der munte niet terden wilden*).

den te vrijwaren (91). Van obstructie geen spoor, doch wel symptomen van een volstrekte integratie in de standenvertegenwoordiging. Het optreden van het Vrije wijst immers op een sterke, loyale gehechtheid aan de „instelling” als dusdanig, aan haar werking en bestaan : in tegenstelling met Gent en Ieper, was het aanwezig met een voorbeeldige stiptheid, waarop het slechts in twee gevallen uitzondering gemaakt heeft (92).

Wanneer zich op de parlementen moeilijkheden voordoen, die het schorsen of uitstellen der zittingen voor gevolg hebben, ligt de oorzaak doorgaans bij Gent (93), zelden bij het Vrije (94). De enige „allianties” waren die van de „zwakken” (Ieper, het Vrije) contra de „sterken” (Brugge, Gent).

Is de verhouding tussen staatshoofd en Leden vaak gekenmerkt geweest door intense belangconflicten, dan was er op bepaalde terreinen, inzonderheid het economische en het bestuurlijke, toch plaats voor hechte collaboratie. Zoals de Steden, en met de Steden, heeft het Vrije dus beurtelings met de vorst overhoop gelegen of samengewerkt. Een aparte politiek, indruisend tegen de andere Leden, heeft het echter niet gevoerd.

---

(91) Id., n° 42.526, f° 30r en v. (3 dec. 1402) : het Brugse Vrije ziet af van een ingebracht bezwaar tot samenwerking, *omme te scuvene splitinghe* (W. PREVENIER, o.c., p. 245, r. 24-25).

(92) S. A. Brugge, Stadsrek. 1386-87, f° 99r (reis naar Aken); Id., Rek. 1390-91, f° 96r. (reis naar Lübeck).

(93) Kon. Bibl., Hs. Cab., Coll. Merghelynck, n° 32, II, p. 185 (Ieperse rek.) : *om de cause dat die van Ghent niet wilden helpen achtervolghen...* Dergelijke mistevreden uitlatingen over de Gentse houding zijn zeer courant.

(94) Slechts eenmaal opperde het Vrije bezwaren tegen een beslissing der andere Leden en verzette het zich om financiële redenen tegen een ontworpen reis naar Schotland. Het legde zich evenwel spoedig neer bij het standpunt der Steden, om de eendracht niet in gevaar te brengen (A.R.A., R.K., n° 42.526, f° 30r. en v.; op 3 dec. 1402).

De regeringen van Jan zonder Vrees (95) en Filips de Goede (96) hebben aan het hierboven geschetste beeld weinig of geen verandering gebracht. Ook onder de Habsburgse dynastie, zoals blijkt uit de correspondentie van Maximiliaan van Oostenrijk (97) en van kardinaal de Granvelle (98), zijn de hoofdtrekken gebleven: gemeenschappelijke actie van Ieper en het Vrije, of individuele oppositie van Gent tegen de drie anderen. Op het einde der XVIe en het begin der XVIIe eeuw openen zich nieuwe mogelijkheden wegens het opnemen in de Staten van de clerus naast de Vier Leden: meer dan eens vormde het Vrije voortaan blok met de clerus tegen de Drie Steden (99), zonder evenwel zijn traditioneel bondgenootschap met Ieper volledig prijs te geven (100). In de XVIIIe eeuw geeft het nog steeds blijk van solidariteit met de Leden, nu de

---

(95) Op basis van de niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling van MEVR. M. VAN DESSEL-WARTEL over de Staten van Vlaanderen onder Jan zonder Vrees (Univ. Gent 1953). We danken haar ten zeerste voor deze belangrijke inlichting.

(96) Althans tijdens het eerste gedeelte van diens regering (tot 1427). Dit gegeven werd ons bereidwillig verstrekt door Mej. N. Stasino, die de Staten van Vlaanderen behandelde in de periode 1410-1427 (onuitgeg. proefschrift Univ. Gent 1957).

(97) L. P. GACHARD, *Lettres inédites de Maximilien, etc.*, BULL. DE LA COMM. ROY. D'HIST., 2° serie, bd. 3, 1852, p. 247: ...vous deffendons... tenir... aucune communication ou assemblée avec lesdits de Gand et de Bruges (brief van Maximiliaan van Oostenrijk en Filips van Kleef aan de magistraat van Ieper en het Vrije; Mechelen, 27 aug. 1490).

(98) C. PIOT, *Correspondance du Cardinal de Granvelle (1565-1583)*, bd. VII, C.R.H., 4°, Bruxelles, 1889, p. 49 (n° XVII): (*Ceulx de Bruges, du Franco, d'Ypres*) s'opposent à ceulx de Gand et se séparent d'eulx, ne veuillantz contribuer... (tekst van 1578, i.v.m. het sluiten van een anti-Spaans verdrag).

(99) K. MADDENS, *De financiële organisatie der Staten van Vlaanderen (1588-1621)*, Onuitgeg. Licent. verhand. der Kath. Univ. te Leuven (1957), p. 133 (i.v.m. adviezen over nieuwe lasten). We danken de heer Maddens hartelijk voor de vriendelijke toelating tot inzage van zijn proefschrift.

(100) K. MADDENS, o.c., pp. 172 en 280 (i.v.m. besprekingen over beden).

principalen genoemd (101), hoewel het echter ook vaak gemene zaak maakt met de andere plattelandsdistricten tegen de Leden in (102). We beseffen dat de enkele bovenstaande gegevens ons slechts een eerste, sterk geschematiseerde indruk bezorgen van de politieke stellingname van het Vrije na de XVe eeuw, hetgeen absoluut zou moeten uitgewerkt worden.

Het optreden van het Vrije op de parlementen is natuurlijk slechts een deel van de totale politieke activiteit van het district. Laten we ter vervollediging van de voorgaande bevindingen nu ook dit tweede aspect van naderbij bestuderen en nagaan of het al dan niet in de lijn ligt van het eerste.

Men heeft onzes inziens tot nog toe al te zeer uit het oog verloren dat het Brugse Vrije, hoe vanzelfsprekend het ook klinkt, een Vlaamse kasselrij is. Duidelijker: dat het een volstrekt integrerend deel is van het graafschap Vlaanderen, een normale kasselrij, waarvan de politieke tendenz en belangensfeer niet essentieel afwijken van die der rest van de bevolking. Een aparte entiteit, een onsolidair element dat als een soort handlanger of vertrouweling gemene zaak maakte met het staatshoofd, is het nooit geweest in de XIVe eeuw.

In normale vredesomstandigheden heeft het Vrije zich precies op dezelfde wijze gedragen als de andere kasselrijen en steden. Heeft het zeer intens, vooral dan in het kader der parlementen, met de vorst samengewerkt, inzonderheid op economisch en administratief terrein, dan is het er anderzijds ook nooit voor teruggekeerd om zich, zoals de Steden, tegen het vorstelijk standpunt schrap te zetten, indien zijn belangen be-

---

(101 P. LENDERS, *De politieke crisis in Vlaanderen, omstreeks het midden der 18^e eeuw*, Brussel, 1956, Verhand. Kon. Vl. Acad. Wet., Lett. en Sch. K. van België, p. 67.

(102) *ID.*, o.c., pp. 32, 54 (n. 1), 56 (n. 3).

dreigd of de traditioneel verworven voorrechten aangetaast werden. Het toepassen van de ces van wet werd door zijn schepenbank bij herhaling als een afdoend verweermiddel aangewend (103). Anderzijds werd het Vrije ook volledig behandeld zoals het overige deel der bevolking. De vorst heeft het district nooit speciaal, buiten het normale, begunstigd; in elk geval niet in aanzienlijker mate dan de anderen (104). In 1407 verkreeg het inderdaad van Jan zonder Vrees het sinds lang begeerde, en heftig door Brugge bekampte, privilege tot vrije lakenproductie in het gebied (105). Doch de min of meer goede betrekkingen tussen de vorst en de verschillende fracties der bevolking waren steeds zeer mobiel en opportunistisch. Bij herhaling zijn de XIVe eeuwse graven ook harnekking ten nadele van het Vrije opgetreden. In 1330 verving Lodewijk van Nevers de aloude keure door hetgeen weldra als het „slechte privilege” bekend stond (106). Talrijke sporen wijzen er op dat de magistraat het vaak hard te verduren kreeg vanwege de baljuws en andere vorstelijke officieren (107), terwijl een belangrijke centraliserende maatregel uit het regeringsbeleid van Filips de Stoute precies het ingrijpen was, in sterk beperkende zin, in de jurisdictionele bevoegdheid van de schepenbank van het

---

(103) A.R.A., R.K., n° 42.528, f° 24r. (14 febr. 1405) : Het Vrije past samen met de Steden de ces van wet toe, en laakt bovendien openlijk de politiek van Margareta van Male.

(104) Een zelfde gelijkschakeling constateren we overigens ook in de betrekkingen met Filips de Schone. De koning van Frankrijk, begunstigt in 1310 het Vrije inzake de betaling van zijn schulden (*F. FUNCK-BRENTANO, Les origines*, p. 563), doch past dezelfde politiek toe tegenover Ieper, Brugge en Dowai tussen 1309 en 1311 (*ID.*, pp. 561-3).

(105) A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 676.

(106) *H. PIRENNE, Le soulèvement*, p. XXXI, n. 4; *E. VAN DEN BUSSCHE, o.c.*, bd. II, p. 4, n° 13 (10 juli 1330).

(107) A.R.A., R.K., n° 14.541 (baljuwsrek. 1394), f° 229 r. : herinnert aan het herhaalde optreden *par monseigneur le souverain bailli a l'encontre des bourgmaistres et eschevins du terroir du Franc*.

Vrije (108). Er schijnt integendeel wel een intense politieke affiniteit tussen de hertog en de stad Brugge bestaan te hebben (109). Ook dat is louter opportunisme, en er is geen sprake van een echte handlanger.

De XVe eeuw is echter in Vlaanderen een eeuw geweest van bijna ononderbroken politieke beroeringen en revoluties. Deze hadden telkens voor doel de strevingen van bepaalde fracties in het graafschap i.p.v. langs de normale weg, op illegale wijze te realiseren. In vele gevallen waren dit de belangen van de zeer autoritair voelende goede steden, die een politiek monopolie nastreefden, met uitschakeling en van het vorstelijk gezag, en van de invloed der andere steden en kasselrijen, terwijl het graafschap uiteen zou vallen in drie kwartieren, elk onder één der drie hoofdsteden (110). Hoe sterk deze tendenz ook was, toch was ze niet de enige. Ook de Vlaamse landbouwgemeenschappen en kleine steden hebben meer dan eens getracht, al of niet in samenwerking met de Drie Leden, via revolutie hun belangen te dienen. De XVe eeuw herleiden tot één groot conflict tussen de centrale macht en de clan der Drie Steden, waarbij de andere bevolkingselementen als een min of meer onbetekenende massa ter zijde gela-

---

(108) A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 673 (6 maart 1394) : vorstelijke ordonnantie waardoor o.m. het monopolie van jurisdictie over de vrijlaten afgeschaft wordt, het gebruik van de ces van wet beperkt en de hertogelijke ambtenaren tegenover de magistraat van het Vrije immuun worden.

(109) Zie de vele leningen van de stad aan de vorst : Bibl. Nat. (Parijs), Mss., Coll. Bourgogne, n° 26, f° 105 r. (lening van 3.000 nobels door de stad). Andere leningen : A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 569 (22 sept. 1401); Id., n° 561 (22 mrt. 1395); L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, bd. III, Brugge, 1875, pp. 277-80, 295, 345, 350, 443, 452. A.D.N. (Rijsel), B. 1276, Trésor des Chartes, n° 13.173 : belastingsrepartitie van 1394 : Gent betaalde toen 902 1/2 nobels te weinig, Ieper 279 1/2 en het Vrije 1050 1/4 nobels (+ 90 sol. par.) te weinig. Brugge daarentegen stort 2.847 1/2 nobels te veel, en compenseert dus ruimschoots het tekort der drie anderen samen.

(110) J. DHONDT, *Origines*, pp. 30-31.

ten werden, zou een zeer verminkt beeld der werkelijkheid geven. Ook het Vrije stond niet los van de troebelen van de tijd. Het is in het kader van ons betoog duidelijk van het grootste belang in detail na te gaan welk standpunt het precies ingenomen heeft tegenover die opeenvolgende opstanden.

Tijdens de langdurige troebelen die het einde der regering van Gwijde van Dampierre en het begin van deze van Robrecht van Bethune kenmerken, is de politieke positie van het Vrije alles behalve consequent geweest. In 1297 verbiedt Filips de Schone, met het doel Brugge gunstig te stemmen, de bewoners van het district de residentie van hun schepenbank buiten Brugge te verleggen (111); in 1300 staat Brugge nog steeds aan de zijde van de Franse vorst en wordt het aangevallen door milities van het Vrije, dat ruggespraak houdt met de Vlaamse graaf (112). In 1309 keren de rollen echter om: Filips verleent genade aan het gehele graafschap en o.m. algemeen uitstel om de vestingen af te breken, doch maakt uitdrukkelijk uitzondering voor Brugge (113), terwijl hij nu met het Vrije op goede voet tracht te komen (114). Een duidelijke lijn valt dus niet te trekken en alles berust op berekeningen gebaseerd op zeer tijdelijke en wisselvallige toestanden en belangen.

In 1322 tekent zich een belangrijke koerswijziging af in de politiek der Vlaamse graven, door de opvolging van Lodewijk van Nevers, die van meet af aan geen ge-

---

(111) R. A. Brugge, Fonds Br. Vrije, Charter n° 89 (18 okt. 1297); F. FUNCK-BRENTANO, *Les Origines*, p. 314, nota 1.

(112) F. FUNCK-BRENTANO, *o.c.*, pp. 334-5: tijdens het verblijf van de Franse koning te Brugge (vanaf 16 jan. 1300), vernielen de milities van het Vrije, in overleg met de graaf, de Brugse bezittingen, waarna het tot heftig handgemeen komt.

(113) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. FL.*, bd. II, pp. 133-138 (10 mei 1309).

(114) F. FUNCK-BRENTANO, *Les Origines*, p. 552, nota 2 en 3.

heim maakt van zijn pro-Franse sympathieën (115). In het conflict, dat zeer spoedig ontvlamt, kiest het Vrije aanstonds de partij der Steden (116). Vanaf het einde van 1323 wordt het zelfs de kern van een beweging, die meer bepaald de vorm van een boerenopstand aanneemt, en voornamelijk in het Vlaamse kustgebied succes had (117). De actie van het Vrije was radicaal anti-grafelijk (118). De vorst van zijn kant aarzelt niet de bewoners te bestempelen als zijn *anemis du Franc* (119), en verzoekt in 1325 Robrecht van Cassel hardhandig in te grijpen tegen deze opstandige elementen (120). Het Vrije voerde zijn oppositie, vooral dan de militaire operaties, in nauwe samenwerking met Brugge

---

(115) H. VAN WERVEKE, in *Alg. Gesch. der Nederl.* (o.l.v. J. F. NIERMEYER, e.a.), bd. III, Utrecht, 1951, p. 27.

(116) Het Vrije sluit op 30 sept. 1322 een politieke alliantie met Gent en Brugge, tegen de vorst gericht (*L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Inv. de Bruges*, bd. I, p. 335, n° 285).

(117) Vanaf begin november 1323 breken de troebelen los in het Vrije en andere kustgebieden (*J. VUYLSTEKE, Gentsche Stads- en Baljuwsrek. 1280-1336*, Gent, 1900, p. 340). Zelfs na het officiële einde van de opstand (1328) blijven opflakkingen in het Vrije voorkomen; zie H. PIRENNE, *Le soulèvement*, p. XXXIII (febr. 1329). Het Vrije nam ook deel aan de slag van Cassel (1328): J. J. CARLIER, *Robert de Cassel, ANN. COMITE FLAM. DE FRANCE*, bd. X, 1868-9, p. 177.

(118) J. J. CARLIER, *o.c.*, p. 171: het Vrije verjaagt de grafelijke officieren en ontvangers; H. PIRENNE, *Le soulèvement*, p. 181 (appendice n° 5): *als van den occoysoene van der moite ende van der roeringhen die ghesyn heeft int Vrije in de contrarie van min here van Vlaendren* (ca. 1325).

(119) G. DES MAREZ-E. DE SAGHER, *Comptes de la ville d'Ypres de 1267 à 1329*, C.R.H., 4°, Bruxelles, 1913, bd. II, p. 448, r. 16-9: *a 40 arcbaestriers qui furent bailliét à monsigneur de Flandres pour aleir à Ghisteltes encontre ses anemis du Franc* (tussen 21 okt. 1324 en 4 mei 1325).

(120) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 369: *comme chil du Franc de Bruges, Colin Zannekin et autre leur aidant et aliét ont fait et font encore plusieurs rébellions, violentes et outrages en no paijs de Flandres, et se sont de tout en tout désobéi à nous... nous vous* (Robrecht v. Cassel) *réquérons... que vous... faites punir, grever et contraindre les devantdis chaus du Franc de Bruges* (brief van Lod. van Nevers op 21 jan. 1325). Zie ook: *Id.*, pp. 374-8.

(121) en met de kleine steden binnen het district (122). Het college der Drie Steden als dusdanig heeft zich tijdens deze opstand weinig of niet doen gelden; wel hebben ze in 1324 een commissie samengesteld, doch deze stond helemaal niet onwelwillend tegenover de opstandige boeren (123).

De rebellie onder Jacob van Artevelde, en zijn samenwerking tot ca. 1350, was essentieel een dominatie-poging van de Drie Steden (124). Niettemin zien we het Vrije in mei 1340 deelnemen aan troepenmaneuvers, samen met Gent en andere revolutionnaires (125), en in augustus 1348 militair optreden met de Drie Steden tegen de vorst bij het beleg van Aalst (126). De langste tijd, en vooral tijdens de eerste jaren, was het evenwel volkomen passief gebleven (127). Dit afwachtend neutralisme was een logische stellingname: in 1335 stonden geen rurale belangen op het spel, zoals in 1323, en met de kwartier-idee die Artevelde resoluut wou doordrijven kon het Vrije zich bezwaarlijk verzoenen.

(121) J. VIARD, *La Guerre de Flandres (1328)*, BIBL. DE L'EC. DES CHARTES, bd. LXXXIII, 1922, p. 368: in 1328 rukt een leger, met milities van Brugge en het Vrije, naar Doornik op.

(122) TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 386; A. FAYEN, o.c., bd. II, 1° partie, Rome, Brux., Paris, 1909, p. 111 (n° 1938).

(123) F.W.N. HUGENHOLTZ, *Drie boerenopstanden uit de veertiende eeuw*, Haarlem, 1949, p. 26: commissie van 28 apr. 1324, waarin o.m. Willem De Deken het standpunt der boeren verdedigde.

(124) H. VAN WERVEKE, *Jacques van Artevelde*, Coll. Notre Passé, Bruxelles, 1942, pp. 80-85; P. ROGGHE, *Gemeente ende Vrient, Nationale omwentelingen in de XIVe eeuw*, HAND. SOC. D'EMUL. TE BRUGGE, bd. LXXXIX, 1952, p. 114: na de vlucht van de graaf in 1347 bestuurden de Steden alleen het land.

(125) H.S. LUCAS, *The Low Countries and the Hundred Years' War (1326-1347)*, Ann Arbor, 1929, p. 391.

(126) J. VUYLSTEKE, *De Goede Disendach*, HAND. GESCH. OUDH. KRING GENT, bd. I (1894-5), pp. 16-19; P. ROGGHE, o.c., p. 116.

(127) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes Franc de Br.*, bd. II, pp. 106-7: bevestiging der privileges van het Vrije op 25 apr. 1338 wegens gehoorzaamheid sedert onderwerping.

Of het nu door de steden geweerd was, of spontaan van samenwerking afgezien had, een feit is dat het Vrije niet zover kon en wou gaan als de Steden, en slechts sporadisch en mits voorbehoud aan de strijd heeft deelgenomen.

Tijdens de troebelen van 1359-61 toonde het Vrije zich, zoals Gent en Brugge, weerspannig tegenover de vorst (128). In de grote Gentse opstand van 1379-85 (129) wisselen passiviteit en tijdelijke samenwerking met de Steden, zelfs in de radicale fasen, met elkaar af.

Wat echter telkens zeer duidelijk blijkt is dat het Vrije zich niet neutraal houdt wegens zijn pro-vorstelijke opinie, doch omdat het eenvoudig niet past in het kader van het monopoliestreven der Steden, waartoe de revolutie in sommige fasen uitgegroeid is, zoals ook de andere kasselrijen en kleine steden ongewenst zijn. De gereserveerde houding van het Vrije heeft ook nog een andere basis, nl. het feit dat de zin voor legaliteit er sterker ontwikkeld was dan in de steden (130). Houdt dit verband met de tegenstelling tussen de steeds vroeger geëmancipeerde sociale structuur der steden en het uiteraard conservatievere platteland? (131) Het Vrije voerde even sterk als de Steden, en solidair met de Steden, oppositie tegen de vorst, zolang de wettelijkheid niet overschreden wordt. Herhaaldelijk past het de, voor de graaf zo nadelige, ces van wet toe; dit is echter geen daad van opstandigheid, doch een wettelijke represaillemaatregel tegen misbruiken van het staatshoofd of zijn

---

(128) P. ROGGHE, *o.c.*, p. 133, nota 75.

(129) Over de monopolie-idee zie H. PIRENNE, *Chronique rimée des troubles de Flandre en 1379-80*, Gand, 1902, vv. 769 en vlg. Voor samenwerking tussen het Vrije en de Steden, zie hoger voetnoten 54, 56 tot 59.

(130) We danken van harte Prof. Mr. E. I. Strubbe die ons deze interpretatie inspireerde.

(131) Op het platteland was er ook niet die steeds woelige kern van een nijverheidsproletariaat, die niet zelden aan de basis lag van sociale en politieke troebelen.

ambtenaren (132). Telkens het echter tot een radicale revolutie komt, zien we het Vrije zich na korte tijd terugtrekken achter het veilige scherm der neutraliteit. Er zijn uitzonderingen geweest: in geen enkele opstand is het volstrekt passief gebleven; in 1323-28 was het zelfs bepaald agressief contra het centrale gezag. Maar toch voelen we steeds de aanwezigheid van een rem, die het doet terugschrikken voor elk „anarchistisch” avontuur van de machtsbewuste goede Steden, en die zijn oorsprong vindt in scrupules om de weg der legaliteit te buiten te gaan of afbreuk te doen aan het bestaande instellingenkader (133).

Samenvattend kunnen we de politiek van het Brugse Vrije in de XIVe eeuw kenschetsen als een soepel opportunisme. Van een voortdurend en consequent samengaan met de vorst, zoals de traditionele theorie beweerde, of met de Steden, zoals men uit zijn rol op de parlementen zou kunnen afleiden, is nooit sprake geweest. Zijn bevolking en zijn leiders hebben niet gearzeld absoluut en radicaal revolutionnair op te treden tegen de vorst in 1323-28, omdat toen zijn vitale, sociaal-economische belangen in het gedrang gekomen waren. Het heeft zich meer gereserveerd aangesteld, wanneer dit niet het geval was.

Rekening houdend met de resultaten van de voor-

---

(132) E. I. STRUBBE, *Gedingvoering voor het leenhof te Ieper in de vijftiende eeuw*, HAND. KON. COMM. UITG. OUDE WETTEN EN VERORD. V. BELG., bd. XIX, 1956, pp. 101-2, 108-22; A. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, *Cès de Loi du Franc de Bruges au XVe siècle. Refus de rendre justice par le magistrat*, ANN. SOC. D'EMUL. BRÜGES, bd. LXVI, 1923, pp. 114-146.

(133) Revelerend in dit opzicht is, in het verzoek van Brugge aan het Vrije in 1322 tot politieke samenwerking, volgende zin, die duidelijk tracht het loyale gevoel van het Vrije te sussen: *Ende weit ooc, heren, dat onse meninghe ni en es myns heren recht, sine ierleichede of sinen staet in einich point te verminderne...* (TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, pp. 351-2).

gaande „opinie-peilingen” in het XIVE eeuwse Vrije, kunnen we besluiten dat het Vrije noch in de standen-vertegenwoordiging, noch in zijn algemene politiek, de hem toegeschreven rol van vorstelijke bondgenoot heeft gespeeld (134). Om deze hypothese het overwegen waard te maken, had men toch ten minste enige blijken van wederzijdse sympathie en begunstiging moeten kunnen waarnemen. Dit is echter nergens het geval. Ook het vaak aangewende argument van de gunstige persoonlijke relaties tussen de vorst en bepaalde schepenen, inzonderheid dan edelen, van het Vrije, houdt geen steek. Deze individuele connecties hebben stellig bestaan, doch slechts in even sterke mate als in Gent, Brugge en de andere steden en districten van het graafschap. Steeds hebben de vorsten er zorg voor gedragen in alle milieu's over vertrouwelingen te beschikken. Het is volstrekt onverantwoord uit deze particuliere gevallen algemene conclusies te willen trekken.

Waarom zou het Vrije trouwens de rol van vorstelijke bondgenoot gespeeld hebben? Welk heil kon het van een dergelijke politiek verwachten? Men mag niet uit het oog verliezen dat de belangen van het Vrije, als integraal bestanddeel van het graafschap, bijna volkomen samenvielen met die van de rest van de bevolking, maar daarentegen op praktisch alle gebieden diametraal tegengesteld waren aan die van de vorst (135). En waar dan toch convergentie bleek te bestaan, inz. voor vele economische en ook bepaalde bestuurlijke kwesties,

---

(134) Typisch is trouwens dat de term Vier Leden in de officiële bescheiden der overheidsinstanties slechts opduikt (A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 2.212; op 4 aug. 1397), nadat hij reeds enkele jaren door de Ieperse magistraat aangewend werd (Kon. Bibl., Hs. Cab., Coll. Merghelynck, n° 32, II, p. 178).

(135) Het spreekt bv. van zelf dat het Vrije, evenzeer als de Steden, steeds naar een zo laag mogelijk belastingsquotum streefde. Het is ook duidelijk dat elke centralisatiepoging van de vorst in een zelfde mate voor het Vrije als de andere Leden nadelig was.

gold die overeenstemming evenzeer voor de anderen als voor het Vrije.

Zelfs indien het Vrije had willen fungeren als wapen van de graaf op de parlementen, zou dit toch onmogelijk geweest zijn. Een obstructierol kon het niet spelen, vermits noch tegenstemmen, noch zich onthouden door een der deelnemers enige invloed had op de beslissingen der Leden. In tegenstelling met wat traditioneel aangenomen wordt (136), was immers op de parlementen het principieel der eenparigheid bij de stemmingen niet van kracht (137). De unanimiteit was voor de Leden geen *conditio sine qua non*, doch werd enkel als wenselijk aangeprezen (138), omdat een homogeen eenheidsfront absoluut vereist was om de vooraanstaande positie der Vier Leden tegenover de vorst en de bevolking te kunnen handhaven.

De talrijke symptomen van solidariteit onder de Vier Leden mogen ons niet blind maken voor een andere belangrijke constante in de binnenlandse Vlaamse politieke verhoudingen: we bedoelen het antagonisme tussen Brugge en het Vrije.

Op politiek terrein was een schakelconflict tussen Brugge en het Vrije een onvermijdelijk fenomeen. Het Vrije was tenslotte niets anders dan de kasselrij van Brugge. Het bestaan van het Vrije als een politieke macht was dus een onbetwistbare hinderpaal voor de hegemonie van de stad over haar kwartier.

Zowel voor de binnenlandse als de buitenlandse markt

---

(136) J. DHONDT, *Ordres ou Puissances*, ANNALES, SOC. EC. CIVIL., bd. V, 1950, p. 298.

(137) De ganze bewijsvoering kunnen we hier niet geven. Ze zal vervat zijn in een studie die we voorbereiden over de Staten van Vlaanderen onder Filips de Stoute.

(138) A.R.A., R.K., n° 42.525, f° 20r.; Id. n° 42.527, f° 33 r en 52 v.

was het Brugse Vrije voor Brugge een geduchte handelsconcurrent (139). Belangenconflicten konden ook hier niet uitblijven, vermits de Brugse handel, vooral de internationale, hoofdzakelijk geschiedde via de kleine steden binnen het Vrije (Damme, Sluis, IJzendijke, Hoeke, St. Anna-ter-Muiden, Monikerede) aan en in de omgeving van het Zwin-estuarium (140).

Zoals overal in Vlaanderen had zich ook in het Vrije een plattelandsindustrie ontwikkeld, die hoofdzakelijk in laken-fabricatie bestond. Reeds sinds het begin der XIVe eeuw heeft Brugge daartegen hardnekkig gereageerd, en gepoogd die productie te onderdrukken. Het grafelijk privilege van 1322 steunde het in deze politiek (141). Niettemin moet de stad de ganse eeuw door bij het staatshoofd protest blijven aantekenen tegen overtredingen van het Brugs monopolie (142).

---

(139) Op het belang van dit punt wees ons Prof. Dr. J. A. Van Houtte der Leuvense Universiteit, tijdens de discussie, die volgde op onze lezing over dit onderwerp op het XXIIe Vlaams Filologencongres (Gent, 25 april 1957).

(140) Zie over het ontstaan en de betekenis van deze Zwinstadjes de studies van A. DE SMET, *L'origine des ports du Zwin. Damme, Mude, Monikerede, Hoeke et Sluis*, in: *Etudes d'hist. dédiées à la mém. de H. Pirenne*, Bruxelles, 1937, pp. 125-141; *ID.*, *Het waterwegennet ten Noord-Oosten van Brugge in de XIIIe eeuw*, R.B.P.H., bd. XII, 1933, pp. 1023-1059, en bd. XIII, 1934, pp. 83-121.

(141) G. ESPINAS-H. PIRENNE, o.c., p. 562 (privilegie van 27 okt. 1322). Op 20 okt. 1342 moet Lodewijk van Nevers opnieuw ingrijpen in het geschil tussen de drapiers van Brugge en het Vrije; hij bevestigt het verbod, doch laat toe dat men in de parochies, waar vroeger ramen en weefgetouwen bestonden, voor eigen gebruik een getouw behoudt (*I. DIEGERICK*, o.c., bd. II, pp. 124-6, n^o DXVI).

(142) S.A. Brugge, Stadsrek. 1402-3 f° 81 v. (op 21 okt. 1402): *up tstic aneroerende der draperye die men maect int Vrije contrarie der privilege van der stede*. (W. PREVENIER, o.c., p. 242, r. 2-3). Analoge klacht op 21 nov. 1403: zie S.A. Brugge, Stadsrek. 1403-4, f° 82v (W. PREVENIER, o.c., p. 290, r. 36-38). Over de politiek der Steden tegenover het platteland zie het exposé van H. VAN WERVEKE, in de *Alg. Gesch. der Nederl.* (o.l.v. J. F. NIERMEYER e.a.), bd. III, Utrecht, 1951, pp. 13-15. Er kwam slechts een einde aan door het verlenen van de vrije productie aan het Vrije (A.R.A., Trésor de Fl., 1e serie, n° 676; (5 apr. 1407).

Als vierde twistappel was er tenslotte de vraag onder wie — het Vrije of Brugge — de kleine steden binnen het Vrije militair ressorteerden (143).

Het is duidelijk dat het geheel van deze conflicten invloed moest uitoefenen op de positie van het Brugse Vrije op de parlementen. Telkens tijdens de revoluties de kwartieren-politiek der Drie Steden op het voorplan kwam, was verdere deelname voor het Vrije een onhoudbare stelling geworden; hetgeen nochtans niet belet dat op een gegeven ogenblik, in 1325-26, Brugge en het Vrije solidair een militaire actie hebben gevoerd (144). Uit de Handelingen der Leden onder Filips de Stoute blijkt dat op de parlementen zelf de tegenstelling nooit een punt van discussie geweest is, en nooit de goede werking van het college gestoord heeft. Brugge en het Vrije begrepen te zeer noodzaak en voordeel van hechte eensgezindheid in de algemene politieke oriëntatie der Vier Leden, om geen abstractie te kunnen maken van hun particuliere twisten. Is dit in de XVe eeuw blijkbaar aldus gebleven in algemene zin, toch heeft de principiële contradictie der belangen zich een paar maal gemanifesteerd in pogingen van Brugge tot uitschakeling van het Vrije uit de parlementen. Een eerste maal in 1437 (145) bleef het zonder resultaat, daar Filips de Goede zich tegen het plan verzette om fiscale redenen (146). In 1477 is het Vrije inderdaad uit het college

---

(143) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Cartul. L. de Male*, bd. I, pp. 541 en 564 (in 1356). *F. FUNCK-BRENTANO, Les origines*, p. 44. Minnelijke schikking in 1411: *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Cout. du Franc de Bruges*, bd. II, pp. 169-70.

(144) *F.W.N. HUGENHOLTZ, o.c.*, p. 107.

(145) R.A. Brugge, Fonds Br. Vrije, Cart. n° 1 (*Roodenbouck I*), f° 35v^o (11 febr 1437).

(146) Het uitschakelen van het Vierde Lid zou stellig de algemene, economische en fiscale achteruitgang van het Vrije in de hand gewerkt hebben (wegens verlies van internationale contacten). Bovendien stelt men in 1437 vast dat sinds enkele tijd meer en meer bewoners het Vrije ontvluchten of zich hagepoorter van

verdwenen en ook dit is blijkbaar een Brugs manoeuvre (147). Voor de andere steden was de zaak immers veel minder essentieel; een kroniekschrijver beweert zelfs dat het district door Maximiliaan van Oostenrijk opnieuw Lid gemaakt is op verzoek der Steden (148), hetgeen ons enkel mogelijk lijkt indien men Brugge niet meerekent.

Welke rol hebben de Vlaamse vorsten in dat conflict gespeeld? In het probleem der lakenproductie stonden de graven in de XIVe eeuw consequent aan Brugse zijde, wiens voorrechten ze krachtig helpen handhaven hebben door officiële bekrachtigingen; Jan zonder Vrees breekt echter met de traditie door het monopolie van de stad volledig op te heffen. Voor de organisatie der milities doet zich iets analoogs voor, vermits ook hier het Vrije door deze vorst zijn eisen, althans gedeeltelijk, ingewilligd krijgt. In de crisis van 1437 heeft de hertog eveneens de zaak van het plattelandsdistrict behartigd. Samengevat blijken de vorsten tot en met Filips de Stoute eerder aan de zijde van Brugge te hebben gestaan, naderhand meer aan die van het Vrije.

Het hoeft geen betoog dat de politieke houding van het Vrije ook ten dele door *economische* factoren moet bepaald geweest zijn. We zijn zelfs van oordeel dat de convergentie van zijn belangen met die der Steden niet enkel algemeen-opportunistisch, doch in het bijzonder ook economisch van aard was.

Brugge laten maken. De vorst vreest dat dit het Vrije zal hinderen in het normale nakomen van zijn fiscale verplichtingen (in het transport en de beden), en treft maatregelen om deze beweging te bedwingen. Toegeven aan het verzoek van Brugge, i.v.m. het Vierde Lid, ingegeven door louter particuliere belangen, zou de toestand slechts verergerd hebben.

(147) Zie nota 74.

(148) P. BEAUCOURT DE NOORTVELDE, o.c., bd. I, p. 107.

Men heeft tot nog toe steeds de klemtoon gelegd op de uiteraard uiteenlopende economische belangstelling tussen de commercieel-industrieel georiënteerde steden en het louter agrarisch gerichte district (149). Het Vrije is inderdaad een landbouwgebied, zelfs het belangrijkste en rijkste van Vlaanderen (150). Daarnaast broeide er echter ook gedurende de ganse XIVe eeuw in de dorpen een illegale lakenproductie, in het begin der XVe eeuw tenslotte officieel toegelaten. Landbouw en nijverheid werden bovendien overkoepeld door een niet te onderschatten handelsbedrijvigheid, noodzakelijk om de afzet te verzekeren in beide sectoren.

Het moet ons dan ook niet verwonderen dat het Vrije op de parlementen een intense interesse voor de handel, inzonderheid dan de internationale handel, aan de dag heeft gelegd. Ongeveer de helft van de activiteit der Leden was aan deze vraagstukken gewijd; het Vrije nam steeds met de meeste belangstelling aan deze zittingen en deze discussies deel (151). Het was ook aanwezig op de zeer talrijke buitenlandse reizen, met commerciële doeleinden, naar Engeland, Schotland, Frankrijk, Holland, Rijnland en Noord-Duitsland, die voornamelijk in de crisisperiode na het einde van de voor de handel zo noodlottige Vlaamse opstand van 1379-85, absoluut vereist waren, om verbroken relaties opnieuw aan te knopen (152) of conflicten met vreemde koop-

---

(149) J. DHONDT, *Origines*, p. 45: *Le Franc était un pays exclusivement rural.*

(150) Vandaar dat zijn quotum in de belastingsrepartitielijst van het Transport zo aanzienlijker is dan dat der andere kasselrijen.

(151) Het bewijsmateriaal kan men vinden in: W. PREVENIER, *Handelingen van de Leden en van de Staten v. Vl., passim* (bv., p. 12, n° 28 d).

(152) Het Vrije nam stipt deel aan de tientallen reizen met het oog op het herstel van de handel met Engeland. Zie over dit probleem: W. SÖCHTING, *Die Beziehungen zwischen Flandern und England am Ende des XIV Jahrhunderts*, *HISTOR. VIERTELJAHRSSCHR.*, bd. XXIV, 1927, pp. 182-199.

lieden op te lossen (153). Het Vrije moet dus, zowel als de Steden, wel degelijk overtuigd geweest zijn van het nut van deze maandenlange en dus uiterst dure reizen voor de uitbreiding van zijn commerciële activiteiten en mogelijkheden. De meeste deze verplaatsingen geschieden immers volkomen spontaan, zonder convocatie van hogehand, en de onkosten vertegenwoordigden voor de schepenbanken financieel een zware post in hun jaarlijks budget (154). Ook op dit terrein blijken de belangen van het Vrije en de Steden bijna absoluut samen te vallen (155), hetgeen de stevigheid van hun algemene samenwerking slechts kon bevorderen.

Overtuigd van de grote betekenis der *sociale* factoren voor de verklaring der politieke houding, zullen we ver-

---

(153) Het voornaamste conflict was wel dit met de Hanzeaten, die een blokkade op Vlaanderen handhaafden tussen 1388 en 1392 (J. H. A. BEUKEN, *De Hanze en Vlaanderen*, Maastricht, z.d. (1950), pp. 78-87; W. FRICCIUS, *Der Wirtschaftskrieg als Mittel hansischer Politik im 14 und 15 Jahrhundert*, HANSISCHE GESCHICHTSBL., jg. 1932, pp. 38-77; jg. 1933, pp. 52-121). Welke betekenis het Vrije aan deze zaak gehecht heeft moge blijken uit het feit dat het in 1392 samen met de Drie Steden de 11.000 lb. groten bijeenbracht als schadevergoeding aan de Hanzeaten bij hun terugkeer in 1392 (*Recesse der Hansetage*, bd. IV, Leipzig, 1877, p. 31, punt 6; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inw. de Bruges*, bd. III, pp. 243-4, 251-3, 353-4). Het Vrije en Ieper hebben zelfs een groot deel van het quotum van Gent en Brugge voorgeschoten, en jarenlang op de restitutie mogen wachten (L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, o.c., pp. 373, 415-6; laatste storting in 1399: A.R.A., R.K., n° 42.523, f° 4 r).

(154) S.A. Brugge, Stadsrek. 1396-97, f° 82v: in dat schepenjaar bedraagt de som van de Brugse *rideghelde* 4.615 lb. 7 s. par., een overigens normaal cijfer. Vaak hoort men klachten tegen de hoge reiskosten: ... *mids dat tland qualike mochte jeghen vele costen ende vele ridens* ... (A.R.A., R.K., n° 42.527, f° 48 r. en v.).

(155) Op 22 dec. 1402 werd zelfs het Vrije, samen met Ieper, gedelegeerd om in naam der Vier Leden in Schotland belangrijke handelsbesprekingen te gaan voeren, hetgeen wijst op een volstrekt wederzijds vertrouwen en gemeenschappelijk doelstreven (A.R.A., R.K., n° 42.527, f° 40 r. en v.).

volgens trachten de structuur van de bevolking van het Vrije van naderbij te belichten.

In algemene zin was het Vrije samengesteld uit platelandsbewoners die bepaald welstellender waren dan deze uit Binnen-Vlaanderen (156). De boeren waren er niet enkel rijker, doch ook vrijer; de persoonlijke afhankelijkheid was er praktisch verdwenen in de XIVe eeuw: wegens de in de vorige eeuwen intense ontginning der aan de zee onttrokken gronden waren de kleine, vrije bezitters er heel talrijk (157); vele karweien, die elders courant zijn, instellingen als beste hoofd en dodehand komen er niet voor. Het bevoorrecht juridisch statuut en de behoorlijke materiële welstand liggen ongetwijfeld aan de basis van de behoudsgezindheid die we in de politiek van het Vrije hebben kunnen aanstippen, van zijn voorkeur voor orde boven de illegaliteit van revoluties, van zijn loyaliteit ten opzichte van de bestaande staatsinstellingen. Bij talrijke opstandige bewegingen der XIVe eeuw heeft het zich geheel of gedeeltelijk onthouden; onder zijn bewoners was immers niet die groep ontevredenen te vinden, die onder de stedelijke industriële werknemers steeds voorhanden was, en niet zelden de kern vormde van het oproer.

Een verdere sociale diagnose van de bevolking van het Vrije brengt het bestaan aan het licht van twee voorname fracties: edelen en niet-adellijke landbouwers. De edelen waren talrijk, maar niet bijzonder rijk (158). Hoewel niet blijkt dat hun economische positie

---

(156) F. W. N. HUGENHOLTZ, *o.c.*, p. 80; B. D. LYON, *Medieval Real Estate Developments and Freedom*, *THE AMER. HISTOR. REVIEW*, bd. L XIII, 1957, pp. 50-57; kust-Vlaanderen is volgens deze geleerde *a fertile, revenue producing land peopled with free farmers living in an economically, socially and legally privileged area* (p. 55).

(157) H. PIRENNE, *Le soulèvement*, p. VII.

(158) *ID.*, *o.c.*, p. IV-V.

sterk verschillend was (159), bestond tussen beide groepen toch een ononderbroken latente spanning (160), en was deze interne dualiteit zelfs de rechtstreekse aanleiding van het losbreken van de kustopstand van 1323-28, waarin het Vrije afweek van zijn traditionele politiek (161).

Met het oog op het einddoel van ons onderzoek, nl. de rol vaststellen van het Vrije in de standenvertegenwoordiging, is het van het grootste belang de sociale status te kunnen bepalen van de personen die er de politieke macht in handen hadden: de magistraat van het Vrije en de gezanten van het Vrije op de parlementen (162). De bestaande litteratuur stelt het zo voor dat ze exclusief tot de adel en de clerus zouden behoren (163), of zelfs uitsluitend ridders zouden zijn (164). We kunnen deze opvatting in geen geval delen.

De invloed van de ridderklasse is veel minder belangrijk dan verondersteld werd. De preciese omvang van deze groep is zeer nauwkeurig te bepalen, daar hij streng onderscheiden wordt van de rest der bevolking, als een afzonderlijke entiteit. De teksten tonen dit duidelijk aan: in de opsommingen der deelnemers aan parlementen, zoals in die der getuigen in de oorkonden, worden de ridders steeds in de eerste plaats geciteerd

---

(159) F.W.N. HUGENHOLTZ, o.c., p. 95.

(160) Het is wellicht op deze tegenstelling dat men op een vergadering van het Gemene Land te Kortrijk, op 11 nov. 1323, allusie maakt: *upten onpays, die die vanden Vrihen hebben onderlinge* (J. VUYLSTEKE, *Gentsche St. en Balj. rek. 1280-1336*, p. 340).

(161) F.W.N. HUGENHOLTZ, o.c., p. 17-18.

(162) Deze twee groepen vallen niet samen. Er zijn immers gezanten die niet in de schepenbank zetelden, terwijl er ook schepenen zijn die niet op de parlementen verschenen.

(163) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inv. de Bruges*, bd. IV, p. 302.

(164) J. DHONDT, *Origines*, p. 45: . . . *administré par un collège de chevaliers*.

(165); andere criteria zijn hun exclusieve en systematisch gebruikte aanspreektitels *rudder*, *mer* of *dominus* (166), en hun recht op een hogere vergoeding voor reiskosten (167). Statistisch onderzoek in de rekeningen van het Vrije onder Filips de Stoute wees uit dat 16,66 % van de gezanten van het Vrije op de parlementen, en 21,87 % der burgemeesters (168) van het district tot de ridderklasse behoorden (169). Deze vormde dus noch op het lagere, noch op het hogere echelon van de schepenbank een numerieke meerderheid. Wel onderscheidde zij zich door een groter sociaal prestige, hetgeen trouwens tot in de XVIIIe eeuw gehandhaafd bleef (170).

Er stelt zich echter in dit verband een netelig probleem. Valt die ridderklasse volledig samen met de adel-

(165) Dit is eveneens het geval in de andere gewesten der Nederlanden (*L. GENICOT, Sur les origines de la noblesse dans le Namurois. Premiers jalons*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, bd. XX, 1952, p. 145).

(166) In de rekeningen wordt *mer* wel het courantst gebruikt. Op te merken is dat men de vorm *dominus* niet enkel in latijnse doch ook heel vaak in nederlandse teksten aanwendt. De terminologie is zeer vast: er is ons geen enkel geval bekend waarin een zelfde persoon eens met en eens zonder het predicaat vermeld wordt.

(167) A.R.A., R.K., n° 42.522, f° 5 v.: bovenaan de rubriek der reizen wordt dit onderscheid expliciet aangegeven. Uit het bedrag der vergoedingen moet men bijgevolg kunnen opmaken wie ridder is en wie niet; controle-proeven wezen uit dat dit inderdaad precies overeenstemt.

(168) In het Vrije zijn er steeds vier burgemeesters. De eerste, tevens voornaamste, heet *burghemeester van der commune*; hij was gekozen onder de bewoners van het Vrije, die geen schepenen waren. De drie overigen waren *burghemeesters ende scepenen*, en vertegenwoordigden de drie *keuren* waarin het gebied verdeeld was (noord, west en oost). Zie *E. VANDEN BUSSCHE, o.c.*, bd. I, p. X.

(169) Een lijst van de geïdentificeerde ridders, met de nodige referenties, werd verwerkt in een bijlage achteraan dit artikel.

(170) *J. DHONDT, Locale Standenvertegenwoordiging in het graafsch. Vlaanderen, Een tractaat uit de 18° eeuw*, in: Oostvl. verbond v.d. kringen voor gesch., Documenten, I, Gent, 1950, p. 18.

lijke stand of is de tweede ruimer dan de eerste? L. Génicot heeft in een suggestieve studie overtuigend aangetoond dat in de XIIIe eeuwse Naamse teksten de *nobiles* duidelijk onderscheiden worden van de *militēs* (171); dit is eveneens het geval in Luik, en vermoedelijk ook in Henegouwen (172); P. Bonenfant en G. Despy kwamen tot een analoge conclusie betreffende Brabant (173). Vanaf het einde der XIIIe eeuw tekent zich echter een verbinding der twee klassen af, terwijl na 1300, althans in Namen, geen edelen meer voorkomen die geen ridders zijn (174). Anderzijds heeft L. Génicot aan de hand van de concrete voorbeelden der Boneffe's (175) en Noville's (176) bewezen dat na 1300 een belangrijke strekking in het Naamse bestaan heeft om af te zien van de status van ridder en edelman (177); erfenisverdelingen en economische verliezen brachten verschillende families op de achtergrond en herleidden ze tot kleine vrije grondbezitters zonder titel. De Leuvense hoogleraar toonde tenslotte nog aan dat de adel in Namen reeds vóór de XIIIe eeuw een gesloten kaste was geworden en dat men slechts edelman

(171) L. GENICOT, *Sur les Origines*, pp. 144 en 147.

(172) *ID.*, p. 148.

(173) P. BONENFANT-G. DESPY, *La noblesse en Brabant au XIIe et XIIIe siècles*, *LE MOYEN-AGE*, bd. LXIV, 1958, n° 1-2, p. 36.

(174) L. GENICOT, *Sur les origines*, p. 149; zie ook van dezelfde: *Un lignage chevaleresque aux derniers siècles du moyen-âge. Les Juppleu*, Mélanges Félix Rousseau, Bruxelles, 1958, pp. 321-348. In Brabant voltrekt zich in de 2e helft der XIIIe eeuw een onmerkbare overgang, waardoor men de leden der oude adellijke dynastieën en de leden der riddersgeslachten, met de ene naam *militēs* aanduiden gaat (*P. BONENFANT-G. DESPY, o.c.*, p. 55).

(175) L. GENICOT, *De la noblesse au lignage: le cas des Boneffe*, R.B.P.H., bd. XXXI, 1953, pp. 39-53.

(176) L. GENICOT, *Le destin d'une famille noble du Namurois. Les Noville aux XIIe et XIIIe siècles*, *ANN. DE LA SOC. ARCHEOL. DE NAMUR*, bd. XLVI, 2e livr, 1952, pp. 157-232.

(177) L. GENICOT, *Le destin d'une famille*, p. 210. Niet zo in Brabant: P. BONENFANT-G. DESPY, *o.c.*, p. 55.

kon geboren worden (178); dit laatste was echter niet het geval in Brabant (179). Of zich in Vlaanderen een zelfde processus als in Namen, of als in Brabant, voorgedaan heeft, kunnen we bij ontstentenis van ernstige voorstudies voorlopig niet uitmaken. Wel blijkt de onderscheiding der beide groepen in de XIIIe eeuw een feit geweest te zijn (180). Indien de gelijkenis met Namen ook in de XIVE eeuw voortduurde, en dus na 1300 alle edelen geridderd zouden geweest zijn, dan zouden de door ons aangehaalde cijfers nopens de ridderklasse in het Vrije dus ook de gehele adellijke stand impliceren. Eén enkel symptoom schijnt echter op een afwijkende ontwikkeling in Vlaanderen te wijzen. Hendrik van Meetkerke die onder Filips de Stoute o.m. de functie heeft waargenomen van burgemeester en schepen van het Vrije (181) en tenslotte tot 1453 ontvanger van het district is geweest, draagt nooit het predicaat *ridder* of *mer*, en is dit dus blijkbaar ook nooit geweest (182). Nochtans is hij de zoon van Rogier van Meetkerke, die onbetwistbaar tot de ridderklasse behoorde (183). Zoals zijn vader is Hendrik bezitter en uitbater van het Oosthof te Snellegem. Staan we hier

---

(178) L. GENICOT, *Sur les origines*, p. 153. Zie echter ook het voorbehoud van G. Despy terzake in R.B.P.H., bd. XXXIV, 1956, p. 307.

(179) P. BONENFANT-G. DESPY, o.c., p. 58.

(180) J. DE SMET, *Bestuur van het graafschap VL.*, p. 28.

(181) Hendrik van Meetkerke nam in het schepensjaar 1401-3 als burgemeester van der commune aan 11 parlementen deel; in het jaar 1403-4, viermaal als tijdelijk plaatsvervanger van de ontvanger van het Vrije, Willem van Messeem; in 1404-5 zevenmaal zonder bepaalde functie.

(182) Rekening gehouden met het zeer vaste gebruik van de aanspreektitel *mer* is Hendriks grafschrift hiervoor een doorslaggevend bewijsstuk: Hendrik van Meetkerke, filius Mheer Rogiers (J. NOTERDAEME, *Het Oosthof te Snellegem*, HAND. MAATSCH. VOOR GESCH. EN OUDH. TE GENT, n.r., bd. X, 1956, p. 78).

(183) Zijn grafzerk luidt: *Mer Rogier van Meetkerke, ruddere*. Zie J. NOTERDAEME, o.c., p. 77.

voor een Vlaamse collega van de Naamse Boneffe's en Noville's, die zijn titels liet varen om als gewone grondbezitter een bescheidener bestaan te leiden? We menen het niet. Niets wijst immers op een economische achteruitgang van Hendrik tegenover zijn voorvaderen, integendeel. Doch, wat nog verrassender bleek, is het feit dat Hendriks kinderen wel plots weer als ridders verschijnen (184). Heeft Hendrik dus van zijn riddertitel om een of andere reden afgezien, dan is hij niettemin blijkbaar steeds edelman gebleven. De adel is bijgevolg in de XIVe en XVe eeuw in het Vrije vermoedelijk niet absoluut opgeslorpt in de ridderklasse, hoewel het verband tussen beide het voorwerp van een grondig onderzoek zou moeten uitmaken, en we voorlopig nog niet inzien of het voorbeeld der Meetkerke's een uniek feit is ofwel een representatief geval voor een meer algemeen sociaal verschijnsel.

Indien de adel dus vermoedelijk, de ridderschap zeker, slechts een minderheid vormde onder de schepenen en gezanten van het Vrije, blijft de vraag tot welke stand de meerderheid behoorde. Onder de niet-edelen zullen de landbouwers ongetwijfeld de voornaamste groep geweest zijn; we mogen aannemen dat het vrije, kleine grondeigenaars waren, waarvan de economische toestand weinig verschilde van die der edelen. Of ook

---

(184) J. GAILLIARD, *Bruges et le Franc, ou leur magistrature et leur noblesse*, Bruges, 1857, bd. I, pp. 252-3.

(185) Vermits de schepenen en gezanten van het Vrije zeer verspreid woonden was het bijna steeds nodig hen d.m.v. een bode tot de vergaderingen te ontbieden. De vermelding van diens onkosten, waaruit tevens de woonplaats der schepenen blijkt, bevindt zich in rubrieken der *Upperduerwaerders*, *Messagieren*, *Onderduerwaerders*, of ook der *dachwaerden bin den Vrijen*. We verwijzen globaal naar de voornaamste passussen: A.R.A., R.K., n° 42.522, f° 24r; n° 42.523, f° 6v; n° 42.524, f° 33r; n° 42.525, f° 33r tot 36r; n° 42.526, f° 46r tot 50v; n° 42.527, f° 63r tot 66v; n° 42.528, f° 49r tot 51v.

leden van de clerus in aanmerking gekomen zijn, konden we niet uitmaken.

En de handelsklasse? Ook hier staan we voor een vraagteken. Een merkwaardig verschijnsel licht nochtans even de sluier op. Uit de convocaties tot de parlementen (185) blijkt immers dat heel wat gezanten en schepenen van het Vrije gehuisvest zijn in de kleine steden binnen (186) of zelfs buiten het Vrije (187), terwijl vermoedelijk een vrij grote groep in Brugge zijn woonplaats had (188). Deze verschijnselen waren niet uitzonderlijk of abnormaal, vermits men ze zelfs juridisch geregeld heeft (189). Op te merken is dat bedoelde mensen *personaliter* en niet als afgevaardigden van hun respectievelijke stadjes, in het bestuurscollege van het Vrije zetelden; vermits geen enkel van hen deel uitgemaakt heeft van de eigen schepenbanken van die kleine steden, mogen we aannemen dat het hier telkens vrijlaten betreft die zich om een of andere reden in die agglomeraties gaan vestigen zijn. Hun sociale status is ons niet expliciet bekend; ridders zijn het stellig niet. We hebben feitelijk ook geen enkele grond om er handelaars in te zien. In elk geval zijn het allen stadsbewo-

---

(186) Met name in Aardenburg, Blankenberge, Damme, Diksmuide, Gistel, IJzendijke, Sluis.

(187) Nl. in Biervliet, Lombartsijde, Tielt, Veurne.

(188) Brugge was het centrum voor het Vrije: de schepenkamer van het district is daar gevestigd. De gezanten die er gehuisvest waren werden niet door boden geconvoceerd: we kennen dus noch hun namen, noch hun aantal. Dat er wel degelijk schepenen woonden leiden we af uit het feit dat voor meerdere parlementen te Brugge geen gezantschapskosten aangerekend werden (omdat de gezanten te Brugge zelf wonen) en uit het feit dat bepaalde mensen nooit geconvoceerd worden door de bode.

(189) Op 24 mei 1369: grafelijke uitspraak in belastingsgeschil tussen het Vrije en het stadje Oudenburg (enclave van het Vrije). Voortaan zal elke burger van Oudenburg, in het Vrije verblijvend, de taksen van het gebied betalen, en anderzijds elke vrijlaat die Oudenburg gaat bewonen moeten bijdragen in de lokale belastingen van het stadje (*E. VANDEN BUSSCHE, o.c.,* bd. I, pp. 94-5, n° 246).

ners (190), hetgeen hen dus automatisch een bijzonder karakter verleent, afwijkend van dat der andere schepenen — plattelandsbewoners (191).

De sociale structuur van het Vrije is al te oppervlakkig gekend, om reeds conclusies toe te laten. Wel zien we in dat er een correlatie bestaat tussen zijn politieke houding en de samenstelling van zijn bevolking, en we menen daarvoor enkele bewijzen te hebben aangehaald.

We hebben reeds meer dan eens in de loop van onze uiteenzetting de gelegenheid gehad er op te wijzen dat de politieke houding van het Vrije in de XIVe eeuw niet constant en rechtlijnig gebleven is. Vermits zijn opname in verschillende fasen gebeurd is, mocht men verwachten dat niet telkens de zelfde motieven determinerend gewerkt hebben.

Het allereerste optreden van het Brugse Vrije als

---

(190) Een zeker voorbehoud dient nochtans gemaakt. In enkele stadjes kan men onderscheid maken tussen het eigenlijke stadje, met de volle stedelijke voorrechten („*schependom*”), en daarnaast het plattelandsdeel (de „*roede*”) waarover de stadsschepenen eveneens de jurisdictie uitoefenden. Het laatste deel noemt men meestal „*buiten*” (definitie bij K. DE FLOU, *Woordenboek der toponymie van Westel.-Vl., etc.*, bd. II, Gent, 1921, kol. 1007). Zo spreekt men van Tielt-buiten (*ID.*, bd. XV, Brugge, 1934, kol. 832-3), Roeselare-buiten (*ID.*, bd. XIII, Brugge, 1932), kol. 915), Kortrijk-buiten (*ID.*, bd. VIII, Brugge, 1928), en Oudenburg-buiten (M. GYSSELING, *Toponymie van Oudenburg*, Tongeren, 1950, p. 20). Over deze tweeledigheid zie E. I. STRUBBE, *De costume van Tielt, HAND. GESCH. EN OUDH. KRING V. KORTR.*, n.r., bd. XIII, 1934, p. 250. Analoge toestanden komen ook in Brabant voor: E. I. STRUBBE, *De dorpskeure van Overijssche (1399)*, *EIGEN SCHOON EN DE BRABANDER*, n.r., bd. IX, 17e jg., n° 9-10, p. 3. In andere „*smalle steden*” daarentegen is er slechts een stadsdeel zonder roede: o.a. te Damme, Diksmuide, Hoeke, Monikerede en Sluis. Groot belang heeft dit alles voor ons onderzoek niet, vermits we dus enkel het voorbehoud dienen te maken of de gezant van het Vrije in Tielt al of niet een stadsbewoner is. Voor de andere gezanten is er geen moeilijkheid.

(191) We danken van harte Dr. P. Rogghé die ons onderzoek in deze richting inspireerde.

Vierde Lid in april 1310 (192) is blijkbaar het resultaat van een initiatief van de Drie Steden. De bedoeling van deze delegatie der Steden, waarvan ook het Vrije deel uitmaakte, was Paus Clemens V te verzoeken een aantal verzachtingen aan te brengen aan de vredesvoorwaarden met Frankrijk, o.m. in verband met de excommunicatie-bepaling. De Vlaamse *procuratores* vergaderden met de door de Paus gedeputeerde kardinalen en in aanwezigheid van gezanten van de Franse vorst. De zitting was woelig en een conflict tussen Fransen en Vlamingen bleef niet uit (193). Het gezantschap der Steden geschiedde in overleg met de Vlaamse graaf die in de delegatie vertegenwoordigd was door de gezant van Ieper (194). Het is overigens bekend dat Robrecht van Bethune met de Steden in die periode gemene zaak maakte in zijn strijd tegen de Fransen (195). Ontwerp en plan kwamen echter vermoedelijk van de Drie Steden, daar de vorst niet eens door een afzonderlijke raadsman vertegenwoordigd was, en in de hele zaak een secundaire en indirecte rol heeft gespeeld.

In 1311 en 1314 is het daarentegen de Franse koning die het initiatief neemt. In 1311 stuurt hij brieven naar de Drie Steden en het Vrije i.v.m. een kwestie waarover hij met Robrecht van Bethune, die de zaak op de lange baan wil schuiven, in conflict ligt (196). Filips de Schone wil zich duidelijk, boven het hoofd van de graaf, rechtstreeks tot de Vlaamse standenvertegenwoordiging

---

(192) *TH. DE LIMBURG-STIRUM*, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 162.

(193) *F. FUNCK-BRENTANO*, *Les origines*, p. 578; *L. VAN DER KINDERE*, o.c., pp. 227-8.

(194) *TH. DE LIMBURG-STIRUM*, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 162: de gezant van Ieper is tevens *procurator magnifici viri domini Roberti*.

(195) *F. W. N. HUGENHOLTZ*, o.c., pp. 20-1.

(196) *F. FUNCK-BRENTANO*, *Doc. relatifs aux formes diplom. au 13^e et 14^e s.*, *REVUE D'HIST. DIPL.*, bd. XI, 1897, p. 382.

richten, met het doel deze op zijn zijde te krijgen. Het Vrije betreft hij in de zaak om te trachten dit element tegen Robrecht uit te spelen (197). In 1314 gelden zonder twijfel precies dezelfde argumenten wanneer de Franse koning de Drie Steden en het Vrije naar Parijs convoceert (198). Met het Vrije had de vorst reeds vroeger getracht op goede voet te komen, daar hij in dit gebied een strategisch steunpunt zag voor zijn strijd in Vlaanderen, inzonderheid om de Brugse oppositie te fnuiken (199).

Paus Johannes XXII is in 1318 en 1319 op geheel identieke wijze te werk gegaan als Filips de Schone (200). In beide gevallen richt hij zich rechtstreeks tot de Vier Leden, om deze er toe te bewegen hun invloed aan te wenden om graaf Robrecht ervan te weerhouden nogmaals in de strijd tegen Frankrijk een beslissing met

---

(197) *ID.*, *Ibid.*: de Franse koning stuurde een schrijven aan elk der Vier Leden afzonderlijk en kreeg antwoord vanwege Gent, Brugge en het Vrije.

(198) *F. FUNCK-BRENTANO*, *Les origines*, p. 660, voetnoot 1.

(199) In een brief van 10 mei 1309 getuigt Filips de Schone van de bewoners van het Vrije dat ze *devote se obtulerunt... specialiter ad dinstringendum dicte pacis rebelles, sicut nulli ex dicta villa Brugensi esse dicuntur* (*F. FUNCK-BRENTANO*, *Les Origines*, p. 552, voetnoot 2). In een ander schrijven van de zelfde datum, gevidimeerd op 14 mei 1309 door Robrecht van Bethune, verzocht de koning de graaf het niet zoals de steden door wallen beschermde Vrije te willen steunen bij een eventuele Brugse rebellie: *...pacem...juraverint complere, tenere et specialiter dinstringere pacis ipsius rebelles, dictique nobiles, scabini, communitas Franci Ministerii sint propinqui, seu vicini, ville et communitati Brugensi, que in complendo pacem predictam inobediens adhuc esse dinoscitur; ...prudenter fieret, prefati de communitate dicti Franci Ministerii, qui sunt sine fortalicio, ...per dictos Brugesenses possent forsan facile opprimi, gravemque sustinere jacturam, volumus...* (*ID.*, p. 552, voetnoot 3). De hele actie van de Franse koning was dus tegen Brugge gericht. Wanneer in de delegatie van 1314 Brugge meer gezanten heeft dan de andere Leden, kan dit worden verklaard doordat het optreden van Filips de Schone in de eerste plaats het zeer onwillige Brugge betreft.

(200) *A. FAYEN*, *o.c.*, bd. I, p. 212, n° 536 (1 april 1318); pp. 213-4, n° 536 (zelfde datum); pp. 291-2, n° 698 (31 mrt. 1319).

de wapenen af te dwingen (201). Ook de Paus deed dus op het Vrije beroep, naast de Steden, in de hoop dat het zijn standpunt bijtreden zou en versterken. Wellicht inspireerde hij zich op de procedure van de Franse koning, en misschien ook wel op de Vlaamse delegatie aan Paus Clemens V in 1310, waarop het Vrije eveneens aanwezig was. Typisch is ook dat zowel Paus als koning het college der Leden willen aanwenden tegen de Vlaamse graaf, en dat zij dat college beschouwen als een spontaan agerende macht naast de graaf.

Op 8 maart 1322 sloten Gent en Brugge een politieke alliantie tot behoud en waarborg van hun vrijheden, tot vrijwaring der handelsactiviteit (202); ze was tenslotte rechtstreeks gericht tegen de nieuwe graaf, Lodewijk van Nevers, die in tegenstelling met Robrecht van Bethune, tegen zijn onderdanen in, resoluut de Franse kaart ging spelen. Op 30 september 1322 beslist het Vrije, na een vergadering van zijn schepensbank te Oostende, tot toetreding (203). Het was daartoe uitgenodigd, aangespoord en tenslotte overtuigd door zijn traditionele tegenstander, de stad Brugge, die blijkbaar op dat ogenblik meer baat zag in samenwerking, dan in particuliere twisten (204).

Indien we nu de activiteit van het Vrije in zijn eerste optreden als Vierde Lid tussen 1310 en 1322 overschouwen, komen we tot het besluit dat het beurtelings ge-

---

(201) Reeds in de voorgaande jaren (1316-7) had Paus Johannes XXII, zich ingespannen om het op de lange baan schuiven der betalingen aan Frankrijk door Robrecht van Bethune en zijn onderdanen te doen stopzetten, en beide partijen er toe te bewegen wat meer oprechtheid te vertonen in hun beloften (*F. W. N. HUGENHOLTZ, o.c.*, pp. 20-21).

(202) *L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Inv. de Bruges*, bd. I, p. 333, n° 282.

(203) *ID.*, *Ibid.*, p. 335, n° 285.

(204) *TH. DE LIMBURG-STIRUM, Codex Dipl. Fl.*, bd. II, pp. 351-2: brief van burgemeesters en schepenen van Brugge aan de ridders van de west-vierschaar van het Brugse Vrije, met het verzoek hen te helpen in de vrijheidsstrijd tegen de Vlaamse graaf.

handeld heeft op verzoek en in het voordeel van de Steden (in een bepaald geval speciaal dan Brugge), van de Franse koning en van de Pausen. Dit bewijst dat het Vrije in die bewuste periode nog niet meer was dan een speelbal: een element dat af en toe, volgens de goede wil en het voordeel van de convocerende partij ontboden wordt, en daarna onmiddellijk weer terzijde gelaten. Zijn optreden vertoont nog een sterke graad van toevalligheid (205) en willekeurigheid (206). Het feit dat het beurtelings en op zeer korte afstand door twee politieke tegenstrevers (Vlaamse Steden en Franse koning) tegen elkaar uitgespeeld wordt, beschouwe men niet als een onbegrijpelijk paradox. Deze handelwijze ligt volledig in de lijn van de XIVe eeuwse politieke

---

(205) A. FIERENS, *Lettres de Benoit XII (1334-1342), Textes et Analyses*, Analecta Vaticano-Belgica (Vol. IV), Rome, Bruxelles, Paris, 1910, pp. 309-11 : in 1340 richt de Paus zich enkel tot de Drie Steden, hoewel het dezelfde vraagstukken betreft als in de hoger geciteerde gevallen van 1318-19.

(206) Een treffend bewijs van deze willekeurigheid is het feit dat de Paus voor dezelfde zaak als deze van zijn brieven uit 1318-19 aan de Vier Leden, op 11 sept. 1319 een schrijven richt tot Brugge, Gent, Ieper en... Diksmuide! (A. FAYEN, o.c., bd. I, pp. 314-5, n° 762). Zodat Diksmuide op een gegeven ogenblik, zij het slechts één enkele maal Vierde Lid van Vlaanderen is geweest, in vervanging van het Vrije. Waarom bepaald Diksmuide deze eer te beurt viel, is ons niet geheel duidelijk. Een feit is dat dit stadje uit het Vrije in het begin der XIVe eeuw een heel aparte plaats innam. In de delegatie der Vier Leden van 1310 treedt de Ieperse gezant op in naam van de graaf, *et omnium villarum, territorium, castellianarum comitatus Flandrie, et universitatum, ...villa Dixmudensi dumtaxat excepta...* (TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Dipl. Fl.*, bd. II, p. 162); het stadje wordt echter wel vermeld naast enkele andere stadjes, als vertegenwoordigd door het Vrije; niettemin blijft toch een vraagteken, waarom het als enige localiteit uitgesloten wordt uit het geheel der Vlaamse bevolking. Ook tijdens de kustopstand 1323-8 handelde Diksmuide niet solidair met zijn omgeving : *...envoierent cheaus de Bruges au Dam, à Erdenbourc, à Courtrai et à Dickemue, pour faire noviaus hoofmans, ki les aidasent à soutenir, et furent fait ens lieus devant diis, for à Dickemue, car cheaus de Dickemue ne voloient nul faire...* (N. DE PAUW, *L'enquête de Bruges après la bataille de Cassel, doc. inédits publ.*, BULL. COMM. ROY. D'HIST., 5e serie, IX, 1899, p. 669; ca 10 sept. 1328).

mentaliteit, en een zelfde procedure wordt op het einde der eeuw toegepast (door de Steden en de vorst) met de clerus en de adel in de Staten, en met het Gemene Land (kasselrijen en kleine steden) (207).

In 1310-1322 was het Vrije slechts een speelbal. Onder Filips de Stoute (1384-1404) was het een vast, definitief Lid. Dit onderstelt dus een absoluut noodzakelijke kentering tussen beide periodes. We geloven dat die wijziging meer bepaald tussen 1350 en 1384 moet gesitueerd worden. Vanaf 1350 immers is het Vrije, hoewel nog niet vast, dan toch reeds zeer veelvuldig op de parlementen aanwezig; en wat nog gewichtiger is, zijn optreden is dan niet meer rechtstreeks en louter in het voordeel van andere instanties, zoals in 1310-1322 het geval was. Dit proces van machtsbewustwording en machtsontplooiing is tenslotte definitief bezegeld vanaf 1384, wanneer het Vrije een werkelijk volwaardige „macht” geworden is, naast de Drie Steden en op gelijke hoogte als de Steden; deze toestand, het aanvaarden van die positie, was zo vanzelfsprekend geworden, dat de Leden zich dan niet meer afvroegen of zij het Vrije al of niet mee convoceren zouden.

Vanaf 1350 verschijnt het Vrije courant op de parlementen, aanvankelijk voornamelijk op de door de vorst geconvoceerde, weldra ook op de spontaan door de Steden georganiseerde vergaderingen. In de eerste gevallen ging de convocatie van de vorst, in de tweede van de Steden uit. Convocatie, daarom nog niet initiatief. Er bestaat inderdaad een onmiskenbaar verschil tussen convocatie en initiatief. Het eerste is een zaak van procedure: wie een zitting belegt, zorgt normaliter ook voor de invitaties; het tweede is een kwestie van politiek. Het initiatief gaat uit van de instantie die er baat

---

(207) Zie hierover ons reeds hoger aangekondigd werk over de Staten van Vlaanderen.

bij heeft. In 1350 en volgende jaren is het optreden van het Vrije als Vierde Lid niet meer tegen iemand gericht, zoals in 1310. Het Vrije handelt niet in het voordeel van de vorst tegen de Steden, of in het voordeel van de Steden tegen de vorst. Het Vrije dient door zijn deelname aan de standenvertegenwoordiging na 1350 uitsluitend zijn welbegrepen eigenbelang, en zijn optreden vertoont dan ook een hoge graad van spontaneïteit: het is het Vrije dat bij de vorst en Steden heeft aangedrongen, en niet omgekeerd. We zullen deze stelling nader verduidelijken.

Indien het Vrije er rond 1350 toe gekomen is zelf een verzoek tot definitieve opname te formuleren, dan moeten daarvoor welbepaalde redenen bestaan hebben. Welke voordelen kon het verwachten van zijn hoedanigheid van Vierde Lid? In de eerste plaats, verleende het, op fiscaal terrein, het belangrijke recht tot tussenkomst in de beden (208), het al of niet aanvaarden en het bepalen van het bedrag, en in het bijzonder ook het vaststellen der verdere repartitie van deze en andere belastingen (209). Het leverde in bijkomende zin ook de mogelijkheid op, eventueel particuliere gunsten vanwege de vorst als tegenprestaties aan deze heffingen te koppelen (210). Via de parlementen zou het Vrije ook de kans krijgen op de meest uiteenlopende wijzen het staatsbeleid mede te helpen determineren, en dus een

---

(208) De Leden hadden immers het monopolie van toekennen en verdelen der beden tot een vast verworven recht weten te maken: *et aussi est acostumé voz bonnes villes et terroir* (d.i. de Vier Leden) *en subventions et charges de vostre pays par leur consentement obligier toutes les autres villes de vostre pays de Flandres* (A.D.N., B. 1276, Trésor des Chartes, n° 12.974, op 18 juli 1394).

(209) Voor het Vrije was dit van vitale betekenis, daar het een zeer aanzienlijk quotum in deze indirecte belastingen bijdroeg.

(210) Normaliter heeft elke bede een of andere gunst voor gevolg. Niet steeds wordt dit echter expliciet uitgedrukt. Uitzonderlijk toch wel: A.R.A., Trésor de Fl., 1° serie, n° 798 (toekenning van wijnctrooi op 16 apr. 1396).

gewichtige politieke rol te vervullen; in het Ledencollege zat het rechtstreeks bij de bron van alle belangrijke beslissingen voor het graafschap, en die impliciet dan toch ook voor het Vrije van uitzonderlijke betekenis waren. Op economisch terrein tenslotte opende de aanwezigheid op de parlementen een „venster op de wereld”; de Leden waren in Vlaanderen *dé* instantie bij uitstek die de handelsrelaties met het buitenland onderhield; tot hen richtten zich alle vreemde koopliedengemeenschappen en zij zijn het die zich metterdaad inspannen om economische verdragen en accoorden af te sluiten met de diverse landen, hanzen en gilden; aan deze activiteit deelnemen betekende voor het Vrije een onvermijdelijke emancipatie van zijn handel en de verzekering van een ruimer afzetgebied voor zijn landbouwprodukten en zijn schuchter opkomende industrie.

Het Brugse Vrije kón zijn kandidatuur als Vierde Lid stellen op grond van zijn economische, en daaruit voortvloeiende, fiscale belangrijkheid, die een politiek tegengewicht volkomen wettigden. Zijn quotum in de repartitielijst der belastingen (*Transport van Vlaanderen*) was aanzienlijker dan dit van Ieper, en evenaarde bijna deze van Gent en Brugge (211). Het Vrije kon in 1350 zijn verzoek bovendien argumenteren door te verwijzen naar de precedenten van 1310-22.

De diepere drijfveer van de groei der politieke ambitie van het Vrije dient o.i. gezocht te worden in het grote zelfbewustzijn van zijn bevolking en *ipso facto* van zijn bestuurscollege (212). Het was zich bewust van zijn

---

(211) Volgens de tabel van 1309 betaalde op elke 100 lb.: Brugge 15 lb. 4 s. 3 d., Gent 13 lb. 17 s., het Vrije 13 lb. 6 s. 9 d., Ieper 10 lb. 14 s. 6 d. (*J. DE SMET, Het Memoriaal van Simon de Rikelike*, Brussel, 1933, K.C.G., 8°, pp. 143-6). Na de herziening van 1408 waren de cijfers: Brugge 15 lb. 14 s. 3 d., Gent 13 lb. 15 s. 6 d., het Vrije 11 lb. 18 s. 1 d., Ieper 8 lb. 11 s. 7 d. (*L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Inv. de Bruges*, bd. IV, pp. 24-26).

(212) Op deze zeer karakteristieke trek wees reeds F. W. N. HUGENHOLTZ, *o.c.*, pp. 80-81.

reële macht op fiscaal, commercieel en industrieel gebied, van zijn sociale welstand en van zijn bevoorrecht juridisch statuut, van zijn dus onbetwistbare algemene superioriteit boven de andere Vlaams kasselrijen. Het was er zich bewust van dat het ook een politieke macht kon zijn. Deze ambitie werd zeker aangewakkerd door de precedentes van 1310 en volgende jaren. Het zelfde zelfbewustzijn dat het in 1323 tot een militaire opstand aangezet heeft, heeft het vermoedelijk in 1350 aangespoord om te trachten zijn economische macht op het politieke vlak te projecteren.

Vermits het Vrije zowel op de spontaan door de Leden belegde als op de door de vorst geconvoceerde parlementen aanwezig was na 1350, moet het zijn verzoek tot opname dus gelijktijdig of achtereenvolgens tot deze twee instanties gericht hebben en moet het ook ingewilligd zijn, zoniet blijft een der beide aspecten onuitgelegd. Op de officiële bijeenkomsten met de grafelijke curia hadden de steden immers niet de minste vat. Anderzijds zien we ook niet in dat de vorst in staat zou geweest zijn een Vierde Lid op de autonome, spontane parlementen te introduceren tegen de zin der Steden in (213).

1350 was voor het verzoek een zeer diplomatisch gekozen moment. De graaf kon in 1350 bezwaarlijk weigeren: het Vrije was in de onmiddellijk voorafgaande jaren politiek betrekkelijk neutraal en dus vrij loyaal tegenover hem gebleven. Doch dat Lodewijk van Male zelf het initiatief zou genomen hebben, omdat hij het Vrije als een handlanger beschouwde in zijn strijd tegen

---

(213) In aug. 1391 verbiedt de vorst formeel aan de Vier Leden nog parlementen te beleggen zonder zijn voorafgaandelijke toestemming (A.D.N., B. 1597, Reg. des Ch., f° 35 r.). De Leden hebben aan dit bevel niet het minste gevolg gegeven: de spontane parlementen blijven na die datum normaal voorkomen.

de Steden, kunnen we in geen geval aanvaarden. We hebben hoger aangetoond dat het Vrije deze rol niet gespeeld heeft, en ook niet wou of niet kon spelen. Ook van vorstelijke zijde is deze speculatie uitgesloten, daar we niet inzien welk reëel vertrouwen de graaf in het Vrije mocht stellen. Tijdens de boerenopstand 1323-28 was het toch radicaal tegen het monarchaal gezag opgetreden? Het is juist dat nadien onder Artevelde het gebied niet zo revolutionnair geageerd heeft als de Steden, en dat het traditioneel meer geneigd is tot vreedelievender oplossingen. Toch heeft het geen zin de veronderstelling van een Vierde Lid als grafelijke bondgenoot te willen verdedigen. Immers, in vreedestijd stellen we vast dat het Vrije in alle omstandigheden absoluut solidair met de Steden bleef, en dus de vorst niet het minste voordeel oogsten kon. Nemen we, louter hypothetisch, aan dat deze een zogezegde alliantie met het Vrije misschien uitsluitend met het oog op uitzonderlijke oorlogssituaties zou gesloten hebben. Dan nog zou een dergelijke berekening volkomen onzinnig zijn. Immers in de revolutionnaire fasen trok het Vrije zich telkens spoedig uit de standenvetegenwoordiging terug (indien het althans niet tijdelijk gemene zaak maakte met de Steden, zoals in 1379-85) om terug te keren tot zijn afzijdige neutrale en passieve houding, los van het Ledencollege. En zelfs al ware het er in gebleven, dan nog kon het in geen geval de houding der Steden beïnvloeden. We zien werkelijk niet goed in welke geheimzinnige bedoelingen de graaf met de inschakeling van het Vrije op de parlementen dan nog kan gehad hebben.

Ook de Steden konden moeilijk weigeren in te gaan op het verzoek van het Vrije. Het was feitelijk nooit tegen hen opgetreden in de conflicten met de graaf, en had integendeel vaak blok met hen gevormd, vnl. dan in 1323-28. Zijn aanspraken, gebaseerd op precedenten

en op zijn economisch-fiscale macht, waren rechtmatig. Men kan zich anderzijds afvragen of soms de Steden zelf niet de definitieve opname aan het Vrije voorgesteld hebben. Zij hadden vroeger, speciaal in 1322, toch reeds dat gebied tot politieke samenwerking uitgenodigd? We menen dat dit in 1350 echter niet het geval was. Het lag wel in de lijn van de politieke speculaties der XIVe eeuwse Steden om af en toe beroep te doen op andere elementen in het graafschap. Immers de monopolie-gedachte en het beruchte kwartieren-ideaal, zijn wel zeer kenmerkend voor de grote XIVe eeuwse Vlaamse Steden. Toch waren ze niet de enige in de geest van hun bewindvoerders. Om hun positie tegenover de vorst te verstevigen hebben ze meer dan eens op eigen initiatief de standenvertegenwoordiging uitgebreid, in 1398 (214) en 1404 (215) met adel en clerus, in 1404 (216) met het geheel der Vlaamse kasselrijen en kleine steden, aldus aan hun college een algemener en representatiever karakter verlenend. Deze elementen werden echter enkel er bij gevoegd telkens daartoe een uitgesproken behoefte bestond, voor een welbepaald geval, zonder enige verbintenis voor een nieuwe opname, en zeker zonder de bedoeling ze als vaste leden op te nemen. Met het Vrije was dit precies zo. Tot sporadisch optreden van het district konden de Steden wel het initiatief nemen (217). Een verzoek tot definitieve inschakeling moet echter normaliter van het Vrije zelf komen. Er was immers meer dan één bezwaar voor de Steden om een vaste collega te verdragen op hun parle-

---

(214) A.R.A., R.K., n° 42.522, f° 23 v. : het initiatief mislukte toen evenwel. (*W. PREVENIER, o.c.*, pp. 156-159).

(215) *Id.*, n° 42.528, f° 37 v. — 38 r. (*W. PREVENIER, o.c.* p. 323).

(216) *Id.*, n° 42.528, f° 41 r. en v. (*W. PREVENIER, o.c.*, pp. 341-346).

(217) Dat deden ze bv. zeer duidelijk in 1322-3 (cf. hoger nota 204).

menten: het was o.m. toch steeds een industrieel en commercieel concurrent — inzonderheid voor Brugge —, en het beperkte in elk geval hun bewegingsvrijheid en hun monopolie. We stipten hoger aan waarom ze zich nochtans moeilijk er tegen verzetten konden, wanneer het Vrije tot vaste opname aandrong (218).

De definitieve oprichting van het Vierde Lid is niet het werk van vorst of Steden, doch van het Vrije zelf, dat echter deze ambitie slechts kon koesteren en deze kans slechts kon grijpen omdat verschillende instanties in hun respectievelijk eigenbelang — enkele decennia vroeger — de precedenten geschapen hadden waarop het Vrije zich in 1350 kon beroepen.

Uit wat voorafgaat vloeien volgende conclusies voort. Het Brugse Vrije heeft zijn allereerste optreden als Vierde Lid, in 1310, vermoedelijk te danken aan een initiatief van de Drie Steden. Zeker is dat het in de onmiddellijk daarop volgende jaren (1310-1322) in deze functie is opgetreden op uitnodiging en in het voordeel van de Franse koning, de Paus en opnieuw de steden. Zijn definitieve inschakeling, die zich voltrok tussen 1350 en 1386, en zeker in 1386 bezegeld was, is echter het resultaat van een eigen verzoek en van spontaan aandringen èn bij de vorst, èn bij de Drie Leden.

Noch op de parlementen, noch er buiten, is het Vrije een vorstelijk handlanger geweest. In geen geval heeft het ooit bewust de kaart van de graaf gespeeld, wel blijkt gegeven van een absoluut solidaire samenwerking met

---

(218) Hoewel de onbetrouwbaarheid van de documentatie niet toelaat een vast oordeel te vellen, hebben we niettemin de indruk dat het Vrije als vast Lid iets later verschenen is op de spontane dan op de vorstelijke parlementen. In geval dit inderdaad zo zou zijn, zou dit er wel kunnen op wijzen dat het Vrije ten overstaan van de Steden niet enkel zijn precedenten van 1310-1322 als argument heeft doen gelden, doch ook zijn regelmatige convocaties door de graaf ingeroepen heeft.

de Steden. Een aparte „plattelands-politiek”, tegengesteld aan een „stedelijke” der andere Leden, heeft het niet gevoerd.

Vanaf het tweede kwartaal, doch voornamelijk op het einde der XVe eeuw, tekent zich evenwel een zekere politieke toenadering af tussen het Vrije en de vorst als gevolg van het conflict tussen de kasselrij en zijn hoofdplaats Brugge, dat steeds scherper vormen aanneemt. Dit fenomeen ligt aan de basis van de mythe (219) die zich van dan af vormde nopens de houding van het Vrije in de XIVe eeuw en de reden van zijn opname (220).

W. PREVENIER

BIJLAGE

De politieke rol van de ridderklasse in het Brugse Vrije onder Filips de Stoute (1384-1405)

Deze bijlage wil een overzicht geven van het aantal ridders in het geheel der schepenen, der burgemeesters en der gezanten (op de Leden- parlementen) van het Vrije.

---

(219) Zie hierover ons eerlang verschijnend artikel in de *Revue du Nord*.

(220) We stellen er prijs op tot slot onze hartelijkste dank te betuigen aan de personen met wie we, zeer tot ons nut, over de algemene stellingen in dit artikel van gedachten gewisseld hebben: de H.H. Prof. H. Van Werveke, die ons ook talrijke teksten signaleerde, E. I. Strubbe en J. Dhondt; ook Dr. P. Rogghé vestigde onze aandacht op enkele belangrijke aspecten. Op het XXII° Vlaams Filologencongres, april 1957 (samenvatting in: *HAND. VAN HET XXII° Vl. Filologencongres te Gent*, Leuven, 1957, pp. 307-311) en op de herfstvergadering (oktober 1956) van de kring der Oud-Studenten-Geschiedenis Gent, hadden we de gelegenheid het thema van deze bijdrage te behandelen. We danken de talrijke aanwezigen, die ons door hun vragen en opmerkingen tot verder onderzoek gestimuleerd hebben.

1. Bronnen

— Een authentieke gelijktijdige lijst der schepenen van het Vrije is niet voorhanden. Ook in de rekeningen van het Vrije zijn geen opsommingen te vinden (zoals in de Brugse), behalve één in die van 1399-1401 (A.R.A., R.K., n° 42.524, f° 53 r.), die evenwel onvolledig bleek na vergelijking met de rubriek *dachvaerden van scepenen* op f° 4 v. tot 9 r.

— Moderne tabellen bestaan doch schenken geenszins voldoening. Ze zijn zeer onvolledig en onnauwkeurig, en werden vrij willekeurig samengesteld uit losse vermeldingen van diverse archivalia :

F. PRIEM, *Recueil ofte byeenvergaedinghe van alle de heeren hier voortijds geweest hebbende Schepenen van den lande van den Vryen, etc.*, in : *Precis anal. des doc. que renferme le dépôt des arch. de la Fl. Occ. à Bruges*, 2e serie, bd. VII, Bruges, 1850, pp. 74-86 (voor de jaren 1384-1405).

R. DE BEAUCOURT DE NOORTVELDE, *Le Franc de Bruges, Notes Historiques, Noms des familles des magistrats de l'ancienne administration (1228-1771)*, Ypres, 1906, pp.9-32.

— Bij ontstentenis van een volledige lijst — die slechts na een zeer uitvoerig exciperen van een groot aantal archiefstukken der betreffende periode *eventueel* zou kunnen opgesteld worden — hebben we ons beperkt tot het opsporen van alle ridders, voorkomend in de rekeningen van het Vrije tussen 1384-1405, waarvan expliciet uitgedrukt wordt dat ze een politieke functie (als lid van de magistraat of deelnemer aan parlementen) uitgeoefend hebben. Als criterium voor deze sociale stand hebben we het dragen der predicaten *mer*, *rudder*, *min here* of *dominus*, aangenomen (rechtvaardiging : zie dit artikel, p. 43)

Voornaamste passussen waarop we konden steunen :

A.R.A., R.K., Rolrek. n° 1992.

A.R.A., R.K., n° 42.521, f° 37 v.

n° 42.523, f° 13 r.-15 v.

n° 42.524, f° 4 v. -9 r.; f° 53 r.
(los blad).

n° 42.528, f° 5 r.-7 v.; f° 49 r.

2. Ridders in de schepenbank

14 personen konden als lid van de magistraat geïdentificeerd worden.

Naam der ridders	Aantal deelnamen aan parlementen	Bijzondere functies
Buekemare (Philippus v.)	8	Gewone burgem. 1397-98
Brune (Jan de)	5	Gew. burgemeest. 1403-04
Essene (Montfrant van)	11	_____
Hauweel (Roeland)	1	_____
Lembeke (Jan van)	0	_____
Lichtervelde (Jacob van)	0	_____
Maldegheem (de heer v.)	0	_____
Mercheem (Mijn here v.)	13	1e burgemeest. 1399-1401 1e burgemeester 1397-98
Moerkerke (Lonis van)	12	Gew. burgem. 1399-1401 Gew. burgemeest. 1401-03
Oorscamp (Mijn here v.)	1	_____
Vale (Robrecht van der)	2	_____
Vlaenderen (Guy van)	0	Gew. burgemeest. 1398-99
Wulpen (Pieter van der)	1	_____
Zedelgem (Philippus)	2	_____

De verhouding van het aantal ridders tegenover het totaal aantal schepenen konden we, zoals hoger aangestipt, niet bepalen.

3. *Ridders als burgemeesters*

Voor de burgemeesters beschikken we, althans voor de jaren der bewaarde rekeningen van het Vrije (1395-96, 1397-1405) over authentieke lijsten (A.R.A., R.K., n° 42.521 tot en met n° 42.528, telkens f° 1 r.).

In het jaarlijks college van vier burgemeesters behoorden er :

- in 1395-96 : geen enkele tot de adel.
- in 1397-98 : 2 tot de adel.
- in 1398-99 : 1 tot de adel.
- in 1399-1401 : 2 tot de adel.
- in 1401-1401 : geen enkele tot de adel.
- in 1401-1403 : 1 tot de adel.
- in 1403-1404 : 1 tot de adel.
- in 1404-1405 : geen enkele tot de adel.

In totaal hebben de ridders dus op 7 van de 32 te begeven burgemeestersplaatsen beslag gelegd (d.i. 21,87 %).

4. *Ridders op de parlementen*

10 van de 14 in punt 2 en 3 genoemde ridders hebben aan Leden-vergaderingen deelgenomen. Dit is 1/6e of 16,66 % van het totaal aantal verschillende gezanten van het Vrije op de parlementen onder Filips de Stoute (nl. 60).

Jean-Baptiste De Lescluze,
négociant et armateur brugeois
(1780-1858)

Dans l'histoire des nations il est des personnages qui, bien qu'ayant joué à certain moment un rôle assez marquant, n'ont pas exercé une influence suffisamment durable pour que leur nom survive dans la mémoire des hommes.

L'armateur brugeois Jean-Baptiste De Lescluze, dont nous venons de célébrer le centenaire, tombe précisément dans cette catégorie de malchanceux qui, après avoir conçu des projets ambitieux et leur avoir même donné un commencement de réalisation, ont été tellement desservis par les circonstances que leur carrière s'est finalement soldée par un échec.

Nous croyons cependant faire oeuvre utile en évoquant les faits et gestes d'un homme industriel et hardi qui, dans la première moitié du siècle passé, s'est signalé à l'attention de nos gouvernants et a participé activement à quelques grandes entreprises qui, si elles avaient été couronnées de succès, lui auraient valu, sinon la célébrité, du moins une mention honorable dans les annales de son pays.

Si nous nous sommes laissé attirer par l'évocation de sa carrière aventureuse, c'est qu'au cours des voyages qu'il a entrepris dans la Méditerranée, il a été amené, en marge de ses activités purement commerciales, à recueillir des pièces qui l'intéressaient par leur caractère de „curiosité”, en particulier des antiquités grecques et égyptiennes. Il y aurait matière à tout un volume si l'on voulait décrire en détail les expéditions de notre compatriote et en faire ressortir l'importance au point de vue du développement de notre commerce maritime sous le

régime hollandais et pendant les premières années de notre indépendance. Pour écrire cette histoire, il faudrait en plus du talent de l'écrivain, la patience et le loisir de dépouiller de volumineux dossiers d'archives que conservent différents dépôts des Pays-Bas et de la Belgique (1).

Notre dessein s'est limité à reconstituer dans ses grandes lignes une carrière bien remplie et de relater les principaux épisodes des expéditions dont notre compatriote a assumé la direction, en nous arrêtant un peu plus longuement à ceux qui lui ont permis de déployer ses talents de pourvoyeur d'antiquités.

Les débuts de la carrière de J.-B. De Lescluze.

Jean-Baptiste De Lescluze appartenait à une famille qu'on dit originaire de France, mais qui était établie en Flandre depuis plusieurs générations (2).

---

(1) Ce nous est un agréable devoir de remercier ici les conservateurs de musées et d'archives qui nous ont ouvert généreusement les richesses des dépôts qui leur étaient confiés et qui ont eu l'obligeance de nous guider dans nos recherches : nous citerons en particulier le Dr. J. Steur, Hoofdarchivaris à l'Algemeen Rijksarchief de La Haye (en abrégé *A.R.A.*); le Dr. W. D. van Wijngaarden et le Dr. B. H. Stricker, conservateurs du Rijksmuseum van Oudheden de Leyde (en abrégé *R.M.O.*); M. P.-H. Desneux, conservateur des Archives des Affaires Étrangères à Bruxelles; M. A. Schouteet, conservateur des Archives Communales de Bruges. Nous exprimons notre gratitude au Dr. H. Hardenberg, Algemeen Rijksarchivaris du dépôt de La Haye qui a bien voulu nous donner l'autorisation d'utiliser ici certaines pièces de la Staatssecretarie.

(2) Suivant les renseignements qu'a bien voulu me fournir M. Ch. van Reninghe de Voxvrie, le nom *De Lescluze* (avec ses nombreuses variantes orthographiques) était assez répandu en Flandre dès le XVIIe siècle, puis qu'on le rencontre en ce siècle et au siècle suivant dans une série de localités, comme Ardoye, Ingelmuuster, Isegem, Rumbeke et Ypres. Contrairement à ce que certains ont prétendu (voir p.e. *Messageur des Sciences et des Arts de Gand*, Année 1823, p. 283) la famille De Lescluze qui nous occupe ici ne semble rien avoir de commun avec la famille de L'Escluse établie dans la région de Leuze et d'Ath dès le XVIe siècle (voir *Annuaire de la Noblesse du Royaume de Belgique* de 1892, 1ère Partie

Son père, Pierre-Jean De Lescluze ($\pm$ 1741-1814) est mentionné comme marchand à la *Fusteynhalle* de Bruges et remplit dans cette ville les fonctions d'échevin; son grand-père, Pierre-Ignace ($\dagger$ 1742) était bourgeois (*keurbroeder*) de la ville et châtelier de Furnes, dans la paroisse de Haringe (3).

Jean-Baptiste naquit à Bruges le 13 mai 1780 de Pierre-Jean, déjà nommé, et de Marie-Françoise Mallet (1740-1815) et fut baptisé deux jours plus tard à l'église de Notre-Dame (4). Il épousa le 6 février 1802 Thérèse-Françoise Serweytens (1779-1841), la quatrième des dix enfants de l'amateur et échevin de la ville de Bruges François-Jacques Serweytens (1739-1801) (5).

De cette union devaient naître, dans les années qui suivirent, sept enfants, cinq fils et deux filles, dont quatre laissèrent une postérité (6). Il sera encore question

Bruxelles, 1892, pp. 92-101) et qui a donné e.a. Jules-Charles de L'Escluse (1526-1609) médecin-botaniste célèbre, plus connu sous le nom latinisé de *Clusius*, qui fut au service des empereurs Maximilien II et Rodolphe II et termina sa carrière à l'université de Leyde

(3) Il est mentionné comme expert-vétérinaire à Roesbrugge et avait épousé Claire van Middelen (Renseignements aimablement fournis par M.M. A. de Schieter de Lophem et Ch. Serweytens de Mercx).

(4) Voir *Registrum baptizatorum praepositurae Sanctae Mariae Virginis, Brugis anno Domini 1780* (Etat-civil de Bruges). „Decima quinta maij 1780 baptizatus est, decima tertia ejusdem natus a meridie hora quinta Joannes-Baptista, filius legitimus Petri-Joannis De Lescluze, aetatis quadraginta circiter annorum, baptizati in Haeringe in dioecesi Iprensi, et Mariae-Franciscae Mallet, aetatis triginta novem circiter annorum, baptizatae Bruxellis in ecclesia parochiali S. Jacobi, habitantium in hac parochia. Susceperunt Joannes Christiaen, habitans Brugis, et Maria-Carolina Mallet, uxoris soror, habitans Gandae. Patrinus declaravit quod scribere nesciret...
P.J.J. Pruuost, pastor B.M.V.”.

(5) R. COPPIETERS 'T WALLANT, *Notices généalogiques et historiques sur quelques familles en Flandre Occidentale*, Bruges, 1946, pp. 421-427 (notice sur la famille Serweytens de Mercx, où quelques dates sont à rectifier).

(6) Nous tirons ces indications de l'annonce mortuaire de J.B. De Lescluze. Une branche de la famille habite actuellement à Berchem (Anvers). M. Pierre De Lescluze, habitant Bruges, pos-

dans la suite de cet exposé de certains de ses fils, surtout de l'aîné, Jean, qui participa à la plupart des entreprises de son père.

Nous n'avons pu établir à quel moment Jean-Baptiste commença à s'intéresser au négoce et aux entreprises maritimes. Il semble avoir été associé de bonne heure, aux affaires de son père et plus tard il interviendra comme principal représentant de la maison de négoce P. De Lescluze et fils, à Bruges, maison qui, à la suite des guerres continuelles de l'époque précédente, se trouvait assez mal en point. On ne serait pas étonné qu'il ait été entraîné dans les affaires maritimes par l'exemple de sa belle-famille : en effet, son beau-père Jacques Serweytens et ses beau-frères Bernard-Théodore (1770-1834) et Charles-Auguste (1777-1835) (7) firent tous les trois une carrière d'armateurs et ce dernier fut souvent associé aux entreprises de J.-B. De Lescluze.

Avec l'instauration du régime hollandais, les contraintes imposées par le Blocus continental à l'expansion maritime de nos provinces avaient disparu et les plus belles espérances s'ouvraient pour l'industrie et le commerce. J.-B. De Lescluze dut tirer parti de ces heureuses conjonctures. Dès 1815, il disposait d'une série de bricks, notamment de la *Thérèse* (117 t., capitaine Th. ou H. Coellinck), du *Triton* (175 t., cap. J. Vanden Broecke), du *Petit Auguste* (70 t., cap. F. Hoed), et du trois-mâts la *Jeune Annette* (385 t., cap. G. Vanden

---

sède un portrait en noir et blanc de l'armateur, portant la date de 1816 et signé Dubois. Il doit s'agir de Dominique-François Dubois, peintre d'histoire, élève de Duck et de van Brée, né à Bruges en 1800, mort en 1840. J.B. Delescluze, qui s'intéressait aux arts possédait des oeuvres d'artistes contemporains, e.a. un *Mariage d'Angélique et Médor* de Ducq (A. VOISIN, *Notre biographique sur J.F. Ducq*, dans *Messenger des Sciences et des Arts* de Gand, Année 1829-1830, p. 328).

(7) Charles-Auguste Serweytens avait épousé en 1804 la propre soeur de Jean-Baptiste De Lescluze, Marie-Françoise (1781-1855).

Broecke). De plus, il affrétait souvent d'autres bateaux de tonnage varié, aussi bien nationaux qu'étrangers (8).

Les bâtiments de notre armateur fréquentaient de nombreux ports de la mer du Nord et en ramenaient quantité de produits alimentaires ainsi que des matières premières. Ils allaient fréquemment chercher du sel à Marennes et à St. Ubès (en Charente Inférieure). De Liverpool et d'autres ports anglais, ils ramenaient du café et du sucre, mais chargeaient aussi accessoirement du bois de campêche, de la potasse, du grain et du poivre. Ils étendaient aussi leur champ d'opération vers l'Est de la mer du Nord, principalement vers la Baltique : à Dantzig et à Elbing ils allaient chercher de la potasse et de la védasse; à Bergen et à Trondjem ils se procuraient du stockfisch et de l'huile de baleine; à Christiania, Christiansand et Frederikshald ils chargeaient du bois; à St. Petersbourg, ils embarquaient, outre du bois, de la poix et du goudron; à Riga, ils prenaient de la graine de lin, du bois, du fer et de la potasse.

Mais, voulant concurrencer les autres armateurs de Bruges, De Lescluze utilisait parfois ses bâtiments pour des expéditions plus lointaines. C'est ainsi qu'il envoya en mars 1816 son trois-mâts la *Jeune Annette* vers la Havane, avec un chargement de sel, de fer, de vin et de toile de lin; le navire rentra à Ostende au mois de décembre avec du café, du sucre et des peaux. Le brick le *Triton* accomplira la même course de janvier à juillet 1817.

---

(8) Les renseignements que nous donnons au sujet de ces affrètements et aux mouvements des navires de De Lescluze sont puisés aux *Zetijdingen* de Bruges et d'Ostende que publiaient presque journellement les journaux locaux de l'époque, surtout la *Gazette van Brugge en van de Provincie van West-Vlaenderen*. Ces informations manquent pour la période de la domination française. Pour la période de 1815-1821, nous avons noté une quarantaine de navires affrétés par De Lescluze, dont 15 néerlandais, 6 français, 6 anglais, 6 norvégiens, 4 danois, 2 hanovriens, 1 hambourgeois, 1 suédois, 1 de Heligoland.

A la fin de cette même année 1817, De Lescluze allait même participer aux grandes entreprises commerciales dans les colonies néerlandaises récupérées, en envoyant son principal bâtiment aux Indes Orientales (9).

Le trois-mâts la *Jeune Annette*, chargée de diverses marchandises quitta le port d'Ostende le 21 octobre 1817 sous le commandement du capitaine G. Van den Broucke, à destination de Batavia, mais semble avoir fait d'abord relâche à Amsterdam et à Texel. Se trouvant en mer du Nord au début du mois de janvier 1818, il fut assailli par le gros temps. A 6 ou 7 milles de St. Albanshead, il fut éperonné dans l'obscurité par un autre bateau qui n'avait pas aperçu les feux du navire ni entendu les appels du capitaine. Le choc, reçu en plein flanc, fut si violent que la *Jeune Annette* encourut de sérieux dommages. Le navire put finalement se dégager mais fut obligée de chercher refuge dans le port de West-Corves, au N. de l'île de Wight, où il subit les réparations indispensables pour pouvoir continuer son voyage (10). La navigation fut longue et pénible, et la *Jeune Annette* n'atteignit Batavia que le 18 juin (11). Les renseignements n'abondent pas sur les péripéties de l'expédition. Nous savons seulement que le navire brugeois poussa jusqu'à l'île de Bangka (au N.O. de Java), pour y chercher de l'étain, et revint à Batavia à la fin de l'année (12). Le voyage de retour paraît s'être passé sans incident grave et la pinque rentra à Ostende le 6 septembre 1819 avec une cargaison de sucre, de café et de riz. Elle rejoignit son port d'attache de Bruges le 15

---

(9) Vers la même époque, d'autres armateurs brugeois, les frères Sinave, envoyaient leurs pinques la *Diane* (526 t., cap. A. Carbon) et l'*Hélène* (502 t., cap. Wuys) à Batavia (voir *Gaz. van Br.* du 7 avril 1819).

(10) *Gaz. van Br.*, 28 janvier 1818.

(11) *Ibid.*, 2 novembre 1818.

(12) *Ibid.*, 3 mars, 19 mai et 25 juin 1819.

octobre suivant (13), le jour même où les frères Sinave envoyaient à Batavia leur trois-mâts la *Diane*.

Le résultat de cette expédition fut plutôt décevant pour De Lescluze. Alors que les premiers essais de la maison Sinave dans les Indes néerlandaises avaient rapporté à celle-ci de sérieux bénéfices, la croisière de la *Jeune Annette* s'était accompagnée de tels mécomptes que De Lescluze avait décidé de renoncer à ce commerce à première vue si prometteur (14). Cependant de nouvelles possibilités n'allaient pas tarder à s'ouvrir aux capacités et aux ambitions de notre armateur. En effet, à la requête du ministre A. R. Falck (qui dirigeait le département de l'Instruction Publique, de l'Industrie Nationale et des Colonies) et, pour répondre aux vœux de la Chambre de Commerce et des Fabriques d'Ostende, le roi Guillaume Ier instituait le 8 juillet 1818 une Chambre de Commerce dans le Levant (*Kamer voor den Levantschen Handel en de Navigatie in de Middellandsche Zee*), dans le cadre des Chambres de même dénomination qui existaient depuis un certain temps dans les Pays-Bas septentrionaux et qui avaient été rétablies en 1814 sous l'égide de la „chambre présidiale” d'Amsterdam. La chambre d'Ostende était placée sous l'autorité d'un collège de directeurs délégués par les principaux centres commerciaux des Flandres : Ostende y était représentée par Fr.

---

(13) *Ibid.*, 18 septembre et 18 octobre 1819.

(14) „Uit Brugge zijn, voor eenige jaren, de expeditien naar Oost-Indie te gelijker tijd door twee huizen aangevangen. Aan dat van Sinave is alles medegeloopen. Dat van Delescluze daarentegen heeft zoodanige schade geleden dat het zich uit dien kostbaren handel terug trekt en deszelfs overgebleven kapitalen tot ondernemingen bestemt van een minderen omvang en waarbij het geld spoediger wordt omgezet” (Extrait du rapport du ministre Falck au Roi, du 6 janvier 1821, *Rijksarchief* de La Haye, Algemeene Staatssecretarie, 1128. La pièce porte par erreur le millésime 1820).

De Bal et J. De Vette, Gand par De Smet-Bossaert, et Bruges par J.-B. De Lescluze (15).

L'heureuse initiative du roi Guillaume était de nature à inciter les armateurs et les négociants des Flandres à s'intéresser au marché méditerranéen; elle allait aussi permettre à De Lescluze de jouer un rôle important dans la réalisation du programme d'expansion commerciale et maritime approuvé par le Roi.

En mai 1820 débarquait à Anvers le Colonel Bernard-E.-A. Rottiers (1771-1858), qui rentrait dans sa ville natale après une absence de douze ans en Russie et en Géorgie (16). Comme bien des militaires de cette époque, le Colonel Rottiers avait en une carrière des plus mouvementées. Agé de dix-huit ans au moment où éclatait la Révolution française, il entra à l'armée et fit partie du régiment des chasseurs Leloup. Il eut l'occasion de se battre contre les Français à Jemmappes. Il passa ensuite au service de la Hollande. Lors de l'invasion des Pays-Bas septentrionaux il chercha refuge en

---

(15) *Gaz. van Br.*, 25 et 30 septembre 1818. Nous devons ces renseignements au Dr. J. G. Nanninga, le savant historien du commerce néerlandais dans le Levant, qui a bien voulu rédiger à notre intention une notice sur l'organisation de la Chambre d'Ostende que nous reproduirons en annexe. M. Nanninga se propose d'inventorier les dossiers qui concernent la période qui nous intéresse dans la quatrième partie des *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel (Rijks-geschiedkundige Publikation)*, dont la troisième partie, concernant la période de 1727 à 1765 a paru à La Haye en 1952 (voir C. R. de J. D'Hondt dans *Revue belge de philologie et d'histoire*, XXXIV (1956), 1, p. 329).

(16) *Gaz. van Br.*, 31 mai 1820. Sur le Colonel Bernard-Eugène-Antoine Rottiers, voir la notice du Bon E. de Borchgrave dans *Biographie Nationale de Belgique*, t. XX (1908-1910), cols. 196-197; cfr la notice plus développée de Van Biema dans P. C. MOLHUYSEN-P. J. BLOK, *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek*, IIe Deel, Leyde, 1912, cols 1238-1239. Nous avons eu l'avantage de pouvoir consulter le texte d'une conférence qu'a donnée sur ce personnage en 1956 le Dr. Brunsting, conservateur au Rijksmuseum van Oudheden de Leyde; l'auteur y a fait ressortir le rôle joué par Rottiers comme collectionneur d'antiquités. Nous espérons que M. Brunsting fera paraître le texte de cette intéressante esquisse biographique.

Angleterre, en même temps que le prince Guillaume V. En septembre 1799, il prit part au débarquement des Anglais en Hollande, se battit en Espagne et rentra aux Pays-Bas après la paix d'Amiens. Le roi Louis Napoléon le fit entrer dans son Etat-Major et lui confia un poste honorable en Hollande septentrionale. En 1809 l'officier néerlandais obtint du roi l'autorisation de partir pour la Russie, où le Czar Alexandre Ier demandait des officiers néerlandais. Deux ans plus tard, il fut promu lieutenant-colonel et, pendant la période qui suivit, il participa en Géorgie aux opérations menées par les Russes contre les Turcs et les Perses : au cours de ces campagnes il conquit même une partie de la province d'Azerbeïdjan. Pendant les huit années qu'il résida à Tiflis, il s'attacha à mieux connaître le pays et ses habitants, et réunit de nombreuses observations sur les ressources des régions qu'il avait en l'occasion de visiter. S'intéressant également à l'histoire et à l'archéologie, il collectionna des antiquités, en particulier des pierres gravées, des monnaies et des médailles. Mais ce séjour prolongé en Russie ne lui avait pas fait oublier son pays : en 1818 il demanda et obtint sa démission et décida de rentrer aux Pays-Bas par la voie maritime. Parti de Tiflis en mai 1818, il s'embarqua avec sa famille à Poti, port situé à l'embouchure du Phase, et, au cours de sa navigation, il ne manqua pas de faire escale dans les principaux ports d'Anatolie, notamment à Trébizonde et à Sinope. Il arriva ainsi à Constantinople en novembre 1818 et y fut l'hôte du chargé d'affaires des Pays-Bas, le Chevalier Gaspar Testa, dont nous aurons à parler. Il partit de là pour Athènes en compagnie d'un ancien officier de marine d'origine corse, Dominique Origone, qui venait d'être désigné comme consul néerlandais en Grèce, pays qui relevait encore de la Turquie. Pendant son séjour à Athènes, de janvier à avril 1819, il lia connaissance avec le consul de France, Fau-

vel, et avec le consul d'Autriche, Gropius, tous deux grands amateurs d'antiquités. Il profita naturellement de son séjour dans une terre encore si riche de vestiges classiques pour acquérir des pièces de valeur, telles que des vases attiques, et entreprit même des fouilles à Aixone, située un peu à l'Est d'Athènes : aidé par le chancelier des consulats néerlandais et autrichien, le Ragusain Giuracitch, il eut la chance de mettre la main sur un certain nombre de beaux monuments funéraires pourvus d'inscriptions, qu'il emporta avec lui. D'Athènes, il se rendit à Naples et à Rome, où il poursuivit ses acquisitions d'antiquités, tout en négociant la vente d'une partie de ses entailles et de ses monnaies au duc de Blacas, le futur protecteur de J. Fr. Champollion. C'est de là qu'il regagna Anvers, où nous le retrouvons avec sa famille au printemps de l'année 1820.

Son retour au pays ne passa pas inaperçu, car la nouvelle s'était vite répandue qu'il avait ramené une riche collection d'antiquités et de curiosités de tout genre. C. J. Reuvens, le jeune et actif conservateur du Rijksmuseum de Leyde, créé depuis peu, se mit en rapport avec lui et, en novembre 1820, négocia l'achat de la plus grande partie de ses antiquités grecques : celles-ci vinrent occuper les salles du musée en mars 1821.

Mais les aventures du Colonel Rottiers durent aussi parvenir aux oreilles du Roi et de son ministre du Commerce, qui cherchaient toutes les occasions de promouvoir l'essor commercial du pays. Sans doute est-ce à leur suggestion que Rottiers rédigea un rapport sur les résultats de son voyage en mer Noire, qui lui avait fait connaître la situation économique de l'Anatolie et qui lui permettait d'émettre un avis sur les possibilités que les ports de cette région présentaient pour le commer-

ce des Pays-Bas (17). En rédigeant ce rapport, Rottiers espérait avant tout rencontrer un écho dans les milieux d'affaires anversoises; mais, ayant essayé sans grand succès d'intéresser deux maisons de cette place, il eut l'idée de s'adresser à l'armateur brugeois De Lescluze qui semble avoir tout de suite prêté une oreille attentive à des propositions aussi alléchantes.

Tout en lui indiquant de quelle manière il pourrait réaliser un si beau dessein, Rottiers insista auprès de De Lescluze sur l'utilité qu'il y aurait pour lui de s'adjoindre en vue de ce voyage d'exploration un émigré français, Edouard Taitbout de Marigny, que les circonstances avaient mis à même de bien connaître certains parages de la mer Noire.

Taitbout appartenait à une famille d'origine belge mais établie en France depuis le règne d'Henri IV. A partir du XVIIe siècle, différents membres de cette famille avaient occupé des postes importants dans le corps consulaire du Levant (18). Son grand-père Alexis (1705-1778) avait été consul à Alger puis à Naples. Quant à son père Jean-Alexandre (1731-1807), il avait rempli les mêmes fonctions à Alexandrie. Au moment où la

---

(17) Il est fait allusion à ce document dans le rapport que Falck adressa au Roi le 23 décembre 1820, à propos de la mission de De Lescluze (*Algemeen Rijksarchief* de La Haye, *Algemeene Staatssecretarie*, 1128). Dans la suite, le Colonel Rottiers devait publier une relation pittoresque et anecdotique de son voyage dans un ouvrage intitulé, *Itinéraire de Tiflis à Constantinople*, Bruxelles, Frechet, 1829.

(18) Voir sur les Taitbout de Marigny une notice assez développée dans la *Biographie universelle ancienne et moderne ou Dictionnaire de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, leurs actions, leurs talents, leurs vertus ou leurs crimes depuis le commencement du monde jusqu'à ce jour*, nouvelle édition, par une Société de gens de lettres et de savants, Bruxelles, H. Ode, 1843-1847, t. XIX, p. 32. Sur les débuts d'E. Taitbout, voir aussi les indications fournies par Falck dans ses rapports au Roi en date du 30 décembre 1820 et du 6 janvier 1821 (*A.R.A.*, *Algemeene Staatssecretarie*, 1128).

Révolution éclata, il résidait en Morée comme consul général. Il partagea la disgrâce du Comte de Choiseul-Gouffier, ambassadeur de France à Constantinople et se réfugia en Crimée, où il finit ses jours. E. Taitbout, qui nous intéresse plus spécialement, était entré jeune dans la marine russe et avait eu ainsi l'occasion de parcourir la mer Noire en tout sens. Il connaissait particulièrement la Circassie pour y avoir fait plusieurs voyages (en 1813 et 1817); au cours de ceux-ci il était entré en relations d'amitié avec certains princes et notables de cette région, habitée par des populations semi-indépendantes (19), et avait pris contact avec les rares commerçants européens qui y étaient établis. En 1818, il y avait fait un séjour plus prolongé et avait visité les différents ports et mouillages de la côte. Il fut reçu de la manière la plus cordiale par le prince Mehmet Jendar-Oghlou qui devint son ami et son „garant”. Pendant les trois mois qu'il passa dans ces parages (de mai à juillet 1818), il s'efforça de pénétrer les moeurs des habitants et réunit d'autre part les renseignements les plus variés sur les ressources du pays, ainsi que des indications sur les possibilités que ses ports pouvaient offrir pour d'éventuelles transactions commerciales. Imitant l'exemple de notre compatriote, Taitbout abandonna le service russe dans les années qui suivirent et visita la

---

(19) Le Grand Seigneur qui exerçait, depuis 1812, un protectorat théorique sur cette province, n'y était représenté que par un pacha résidant à Anapa, port principal et place de marché de la Circassie.

(20) Il rédigea à son retour une relation très vivante de son voyage, qui parut sous le titre *Voyage en Circassie, fait en 1818 par M. Taitbout de Marigny, nommé depuis par S.M. le roi des Pays-Bas vice-consul dans la mer Noire, avec un recueil de vues, de costumes, de musique lithographiées (sic) et un vocabulaire du dialecte du pays*, Bruxelles, Dekeyn, 1821. Cet ouvrage assez rare parut par livraisons. Le volume de texte est de format 8°; le recueil de planches est un 4° oblong. L'exemplaire de la Bibliothèque Royale de Bruxelles (II 16023) est accompagné d'un portrait lithographié de l'auteur, par Madou.

France avant de venir retrouver aux Pays-Bas le Colonel Rottiers qu'il devait déjà connaître auparavant. Rottiers mit Taitbout en rapport avec De Lescluze (21) et celui-ci vit tout de suite l'intérêt qu'il aurait, au cas où une expédition en mer Noire serait mise sur pieds, de s'assurer les services d'un homme qui savait la langue circassienne et qui serait en mesure de lui faciliter l'accès dans un pays aussi peu connu.

Du point de vue néerlandais, le moment était spécialement favorable pour la reprise de relations commerciales avec les ports de la mer Noire et en particulier avec ceux de l'Anatolie et de la Circassie. En effet, l'habile représentant des Pays-Bas à Constantinople, G. Testa (22), était parvenu à obtenir de la Sublime Porte le libre passage vers la mer Noire pour les bâtiments naviguant sous pavillon néerlandais. Dans chacune des lettres qu'il adressait au ministre Falck ou aux Directeurs du Commerce dans le Levant, il insistait pour que des navires nationaux profitent de l'avantage et du privilège qui leur était offert de prospecter des marchés qui pourraient constituer d'excellents débouchés pour les industries des Pays-Bas (23).

C'est dans ces conjonctures que, répondant aux suggestions du Colonel Rottiers, l'armateur brugeois con-

---

(21) Sans doute Taitbout fit-il de bonne heure la connaissance de De Lescluze, chez lequel il fut „ en subsistance ” à partir du 11 novembre 1820 (*A.R.A.*, Leg. Turkije, 79, Lettre de De Lescluze à Taitbout, du 4 juillet 1823).

(22) Gaspard Testa, chevalier du Lion Belgique, remplissait à ce moment les fonctions de chargé d'affaires de S.M. le roi des Pays-Bas et de la Compagnie pour le Commerce dans le Levant à Constantinople. Il fut remplacé fin juillet 1825 par l'ambassadeur Hugo van Zuylen van Nyevelt.

(23) Voir *A.R.A.*, Leg. Turkije, dossier 60 („ Correspondentie over de vrije doorvaart van een Nederlandsch schip naar de Zwarte Zee, 1818-1821 ”); voir aussi les dossiers 61, 62, 75, 76, 77, 78. La liste de ces dossiers est donnée dans *Verslag omtrent 's Rijks Oude Archieven*, *XLI* (1918), 1e Deel, Bijlage VII, B. Nederlandsche Legaties; XII Gezantschap in Turkije en de Levant, pp. 401-402.

cut le projet d'entreprendre sous les auspices du Roi, une expédition commerciale qui, à première vue, avait toute chance de réussite.

Expédition de 1821 dans la mer Egée.

Le 23 décembre 1820, Falck, en sa qualité de ministre de l'Industrie nationale et des Colonies, adressait au Roi un substantiel rapport (24) où il faisait apparaître l'opportunité d'une expédition chargée d'explorer les ports de la mer Noire et d'établir des contacts avec les marchés des régions côtières. Il reprenait à son compte les informations que lui avaient fournies Rottiers et Taitbout, et signalait en même temps au Roi que De Lescluze s'offrait pour assumer personnellement la réalisation de l'entreprise. Falck suggérait de confier une mission officielle au chef de l'expédition, de lui accorder un subside et de lui adjoindre comme conseiller et comme guide Taitbout de Marigny, auquel serait conféré le titre de vice-consul des Pays-Bas dans la mer Noire.

Ces propositions devaient rencontrer d'emblée les sympathies du roi Guillaume qui avait toujours préconisé l'expansion du commerce extérieur de son pays et qui, dans le discours du trône qu'il avait prononcé le 16 octobre devant les Etats-Généraux, avait laissé entendre „qu'il espérait que les nouvelles sources de profits dans la mer Noire, ouvertes à notre industrie par les heureuses négociations du chargé d'affaires à Constantinople, ne resteraient pas improductives”. (25)

---

(24) A.R.A., Algemeene Staatssecretarie, 1128.

(25) „Ik vleye mij dat deze nieuwe bron, aen onze nijverheyd geopend, niet onvrugtbaer zal zijn”. On trouvera le texte complet du discours dans les journaux de l'époque; nous nous sommes servis de la *Gaz. v. Br.*, 23 octobre 1820.

Le ministre des Affaires Etrangères, le Baron de Nagell, à qui le rapport enthousiaste de Falck avait été soumis pour avis, fit de sérieuses réserves, soulignant le caractère plutôt aventureux de l'expédition projetée et ne cachant pas sa méfiance à l'égard d'un armateur, dont on ne savait à peu près rien, sinon que sa situation financière était fort compromise par ses derniers mécomptes; le prudent ministre allait jusqu'à insinuer que De Lescluze essayait seulement de trouver dans cette mission une compensation aux revers qu'il avait essuyés dans ses entreprises antérieures (26).

Lorsque l'avis défavorable de Nagell lui fut communiqué, Falck ne put s'empêcher de marquer son étonnement devant l'attitude qu'il jugeait exagérément méfiant de son collègue. Avec plus d'insistance encore que dans son rapport de décembre, il recommanda au Roi Guillaume de confier la mission d'essai à De Lescluze et à Taitbout, en acceptant les risques que cette décision pouvait comporter, et lui proposait de prélever le montant de la prime prévue pour chacun d'eux sur le budget de l'Industrie nationale, d'une part, et sur la caisse du Commerce dans le Levant, d'autre part (27). Le Roi qui sans doute avait été un moment ébranlé par les objections pertinentes de son ministre des Affaires Etrangères, se rallia finalement à l'avis de Falck. Le 9 janvier 1821 il rendit un décret par lequel il accordait une prime d'encouragement de 7000 florins (à inscrire au budget extraordinaire de 1821) à De Lescluze en vue de l'expédition projetée vers la mer Noire, dont 4.000

---

(26) *A.R.A.*, Algemeene Staatssecretarie, 1128 : Rapport de Nagell, en date du 30 décembre 1820.

(27) *A.R.A.*, Algemeene Staatssecretarie, 1128 : Rapport de Falck, en date du 6 janvier 1821 (la pièce porte par erreur 1820). En haut, ajouté au crayon (sans doute de la main du Roi) : „Mondeling. N.B. Alles in de waereld laat zig schicken met geduld en overleg”.

lui seraient payés à son départ et les 3000 restants à son retour. Il lui adjoignait pour deux ans Taitbout de Marigny, auquel il conférait par la même occasion le titre de vice-consul des Pays-Bas pour le Sud de la mer Noire, sous les ordres du chargé d'affaires de Constantinople, avec promesse d'une gratification de 1400 fl. à prélever sur le fonds d'encouragement à l'Industrie nationale (28).

Aussitôt que Falck eut avisé De Lescluze de l'heureux résultat de ses démarches, ce dernier s'empressa de dresser à l'intention du ministre le devis des frais à prévoir pour l'expédition : ceux-ci s'élevaient à 9836,19 fl. Il se mit aussi à activer les préparatifs en prévision d'un départ prochain (29). Bien que le décret royal ne fit mention que d'un seul navire, De Lescluze jugea nécessaire d'en équiper deux et fixa son choix sur la *Thérèse* et le *Triton*.

Les préparatifs consistaient principalement à réunir les produits des manufactures nationales qui avaient le plus de chances de trouver un débouché dans les ports d'Anatolie et de Circassie. Dans ce choix, les conseils de Taitbout, qui était en subsistance chez l'armateur, durent venir particulièrement à point.

De Lescluze décida d'emmener avec lui, en plus de Taitbout, son fils aîné Jean, alors âgé d'une vingtaine d'année, qui s'attribuait parfois le titre de subrécargue et qui prenait déjà une part importante aux affaires (30),

---

(28) *A.R.A.*, Algemeene Staatssecretarie, 1128, No 66 (Original du décret, portant la signature royale). Les 1400 fl. correspondaient à deux gratifications annuelles de 700 fl. Le Roi, se laissant émouvoir par une supplique de Taitbout, en date du 23 janvier 1821, lui accorda par un décret du 1er février un acompte de 400 fl. pour subvenir à ses frais d'équipement (*A.R.A.*, Algemeene Staatssecretarie, 1140).

(29) *A.R.A.*, Waterstaat na 1813, 900. La lettre de De Lescluze porte la date du 22 janvier 1821.

(30) Déjà en 1817 on signale un cap. Lescluze qui conduit pour

et enfin un des fils du colonel Rottiers, Jean-Népomucène, jeune homme fort instruit, qui parlait plusieurs langues orientales (e.a. le turc et l'arabe) pour avoir séjourné avec son père en Géorgie, et qui était exercé dans les sciences naturelles (31).

La *Thérèse* (117 t., capitaine M. Busch), sur laquelle Taitbout et Jean De Lescluze avaient pris passage, partit du petit bassin de Nieuport, le 16 mars 1821, au milieu des salves d'artillerie et des applaudissements de la population (32). La tempête l'obligea à relâcher à Ostende le 20 mars : c'est là que vint la rejoindre quinze jours plus tard le *Triton* (175 t., capitaine Th. Coelinck) qui avait quitté le bassin de Bruges le 4 avril, ayant à bord De Lescluze père et J.-N. Rottiers (33).

Les deux bricks prirent définitivement le large le 10 avril 1821 et semblent avoir navigué dans des conditions normales jusqu'en Méditerranée. Cependant, arrivés à hauteur d'Alger le 7 mai, ils rencontrèrent un

---

son propre compte le *smak Nooyt Gedacht* à Dunkerque (*Gaz. van Br.*, 2 juin et 6 août 1817).

(31) D'après l'article publié par N. Cornelissen dans les *Annales Belges des Sciences, Arts et Littérature* de Gand, t. VII (1821), 1er semestre, p. 431, Rottiers fils aurait été „chargé par le Gouvernement d'une mission dans l'intérêt des sciences”. Au cours du voyage en Grèce, il recueillit un certain nombre d'antiquités et eut à ce sujet des démêlés avec De Lescluze. Ce fut sans doute une des raisons pour lesquelles il n'accompagna plus l'armateur dans son expédition de l'année suivante. Nous savons par une lettre du Colonel Rottiers à Reuvens (*R.M.O.*, Ontvangen brieven, lettre du 19 mars 1823) que Jean Népomucène partit plus tard pour l'Amérique où il „s'est chargé d'une commission botanique pour S.E. (le ministre de l'Instruction Publique) „et où il doit „réclamer des terres sur l'Ohio et sur la rivière St-Laurent, appartenantes à la compagnie de cette ville (c.à.d. d'Anvers)”. Une naturaliste hollandais du nom de Draak devait aussi être de l'expédition de la mer Noire; mais son état de santé le força à renoncer à son projet (*A.R.A.*, Leg. Turkije, 178; Lettre de Taitbout à Testa, du 7 janvier 1822).

(32) Cet épisode est décrit avec quelque détail dans la *Nieuwe Gazette van Brugge* du 17 mars 1821.

(33) *Gaz. van Br.*, 6 et 11 avril 1821.

navire de l'escadre de la marine de guerre néerlandaise qui croisait en cet endroit, et dont le commandant, l'Amiral Ruysch leur fit part de la nouvelle que les Grecs s'étaient soulevés un peu partout contre leurs dominateurs turcs (34). S'étant arrêté à Malte pour obtenir de plus amples informations, De Lescluze apprit qu'en effet les Grecs avaient levé l'étendard de la révolte et que la navigation, tant dans la mer Egée que dans le Bosphore était considérablement entravée : à Constantinople même la position des Européens était fort compromise par le fait que les Turcs soupçonnaient certaines puissances de sympathie avec les Insurgés. Devant cette situation incertaine, le chef de l'expédition décida de changer de cap : au lieu de poursuivre directement vers Constantinople et la mer Noire, il se rendra d'abord à Athènes où il pourra mieux juger du parti à prendre.

Parvenu au large de Zéa le 1er juin, il apprit que la situation à Constantinople s'était encore empirée et que les Turcs s'étaient mis à massacrer les Européens. De Lescluze crut prudent de rebrousser chemin dans la direction des îles d'Idra et de Spezia. Lorsqu'il parvint dans ces parages, il se vit entouré de huit bâtiments grecs armés, qui lui demandèrent des précisions sur le lieu de sa destination; les capitaines leur confirmèrent qu'à Constantinople on s'en prenait aux Chrétiens indistinctement et que les ambassadeurs eux-mêmes y avaient couru les plus grands risques. Avant de permettre à De Lescluze de poursuivre sa route, les Insurgés le contraignirent à leur vendre quelques-uns des fusils qu'il avait embarqués pour la Turquie et la mer Noire, Un brick speziote conduisit ensuite les navires néerlandais à l'île d'Idra, l'un des principaux centres de la flotte

---

(34) Nous empruntons les détails suivants aux lettres que Taitbout adressa à Testa pour lui rendre compte de la manière d'agir de De Lescluze (*Rijksarchief*, Levantschen Handel, 178, lettres du 22 juin, du 21 octobre et du 8 novembre 1821).

des Insurgés. De Lescluze y rencontra le consul russe d'Athènes qui avait pris refuge dans l'île et qui ne put que lui confirmer les nouvelles alarmantes au sujet de Constantinople.

S'il se voyait contraint à renoncer pour cette année à l'accomplissement de sa mission dans la mer Noire, De Lescluze voulut cependant pousser jusqu'à Athènes. Il mit à la voile le 24 juin et entra au Pirée le jour suivant.

Or ne pouvait arriver à un moment plus critique : peu de temps auparavant les Insurgés s'étaient emparés d'Athènes et avaient mis le siège devant l'Acropole où s'était retirée la garnison turque en attendant d'être débloquée par des renforts venus du Nord. Ayant débarqué, De Lescluze se mit immédiatement en rapport avec le consul des Pays-Bas, Dominique Origone, dont il a été question plus haut : cet homme distingué était, avec le consul d'Autriche, le seul agent diplomatique qui avait eu le courage de demeurer à Athènes pendant cette période troublée. Comme représentant des Pays-Bas auprès du gouvernement légal, Origone se trouvait dans une situation délicate. Quelles que fussent ses sentiments à l'égard des Grecs, il se devait de venir en aide aux Turcs établis à Athènes : c'est ainsi que, par souci d'humanité, il avait donné asile chez lui à vingt femmes turques qui autrement auraient certainement péri sous les coups des Insurgés. Cependant devant les incertitudes du lendemain, il avait jugé prudent de mettre sa famille à l'abri dans l'un des navires de De Lescluze, tandis que lui même restait à son poste. Ces précautions étaient justifiées, car les Turcs avaient réuni à Négrepont un corps d'armée ayant comme mission de reprendre la ville et de débloquer la citadelle (35).

---

(35) Pour le déroulement des événements à Athènes et pour les interventions d'Origone et de De Lescluze, voir *A.R.A.*, Leg. Turkije, 97 („Brieven van den Consul te Athene ontvangen,

Pendant le mois de juillet, le *Triton* et la *Thérèse* restèrent à l'ancre dans les eaux du Pirée. De Lescluze s'occupa de ses affaires nonobstant l'atmosphère obsidionale de la ville et chargea sur ses navires diverses marchandises telles que laine, coton, soie, garance et huiles (36). Il comptait même prolonger son séjour dans l'espoir de vendre du drap aux Turcs. Mais, à la fin du mois, les deux corps d'armée turcs formés en hâte au moyen de contingents en grande partie albanais, s'étaient mis en route sous les ordres d'Omer Briones. Ils avaient progressé vers le Sud en dépit de l'opposition des partisans grecs et faisaient leur entrée à Athènes le 30 juillet. Comme on pouvait s'y attendre, les Turcs tirèrent une vengeance éclatante de la ville révoltée, pillant et incendiant les maisons, et massacrant impitoyablement les habitants qui n'avaient pas pu prendre la fuite à temps.

En fait, dès la fin de juin, un grand nombre de familles, craignant le retour offensif des Turcs, s'étaient déjà dirigées vers la marine avec ce qu'elles avaient pu emporter et se tenaient prêtes à passer dans les îles toutes proches. Bien des années plus tard, De Lescluze se complaira à rappeler la part qu'il avait prise dans le sauvetage de ces malheureux (37). A ce qu'il affirme

---

1816-1830 ”), et 98 („Dagverhalen van den Consul te Athene, 1819-1830 ”).

(36) Cfr les lettres d'Origone et celles de Taitbout mentionnées plus haut. On verra plus loin que De Lescluze acheta également des antiquités pendant son premier séjour à Athènes.

(37) Voir l'extrait du journal de voyage de De Lescluze du 3 août 1821 reproduit dans la lettre que le chargé d'affaires belge à Paris écrivait le 2 septembre 1852 à A. Mavrocordato, à ce moment ministre de Grèce à Paris, pour appuyer les démarches de Rogier en vue d'obtenir pour l'armateur l'ordre du Sauveur de Grèce. (Archives de la Chancellerie de l'ordre du Sauveur au ministère des Affaires Etrangères d'Athènes) Nous tenons à remercier S. E. l'Ambassadeur de S. M. le roi des Belges à Athènes, M. R. Baert, ainsi que M. J. Gérard, pour l'obligeance avec laquelle ils nous ont communiqué le texte de ce curieux document.

dans son journal de bord, „ il mit à leur disposition les canots de ses navires et les aida, jusque sous le tir des Turcs, à rejoindre les bâtiments grecs se trouvant dans le port extérieur, qui les transportèrent à l'île de Salamine ». Il en sauva ainsi près de 1100 d'une mort certaine. Le sac d'Athènes se poursuivit pendant les premiers jours du mois d'août : dans leur rage de destruction, les Turcs n'épargnèrent ni le couvent des Franciscains installé dans la ville, ni même les maisons consulaires. Ils firent cependant une exception pour le consulat des Pays-Bas, en considération des bons procédés dont Origone avait usé à l'égard du groupe de femmes turques réfugiées chez lui.

Le consul des Pays-Bas ne voyait donc pas de raison pour désertier son poste; mais un concours inattendu de circonstances le força à s'éloigner d'Athènes. Le 1er août, en plein dans la tourmente, il descendait à la marine, escorté d'un janissaire, dans l'intention de ramener en ville sa famille qui se trouvait toujours sur le *Triton*. A ce moment croisait dans les eaux du Pirée un brick hydriote dont le commandant Liberios craignait que les bâtiments néerlandais ne fournissent des armes aux Turcs ou ne les aidassent à transporter des troupes dans les îles de Salamine et d'Egine.

Il signifia à Origone en même temps qu'à De Lescluze que les navires néerlandais avaient à vider les lieux dans les vingt-quatre heures (38). Origone, de concert avec De Lescluze, alla demander raison au commandant grec de cette mesure vexatoire à l'égard de navires appartenant à une nation neutre. Liberios se contenta de répondre

---

(38) L'original de cette lettre de sommation (rédigée en italien) se trouve joint à la lettre que De Lescluze adressa à Testa et qui porte la date du 25 juin 1821 (*A.R.A.*, Leg. Turkije, 79). Comme la sommation de Liberios est datée du 25 juillet, la lettre de De Lescluze doit porter une date inexacte. On peut supposer que la sommation a été remise avec quelques jours de retard. Liberios prend le titre de „ Commandant en chef des troupes d'Athènes ».

qu'étant donné l'état de blocus, le commerce était interdit dans les eaux d'Athènes et qu'il exigeait que le *Triton* et la *Thérèse* s'éloignent dans le plus bref délai. Il les menaçait, en cas de non exécution de cet ordre, d'aller avec sa chaloupe armée à bord des deux bricks pour couper les cables, de manière à les obliger à mettre à la voile.

Devant de pareilles menaces, il n'y avait qu'à obtempérer. Origone ne put même songer à regagner la ville et resta avec les siens sur le *Triton*. De Lescluze se dirigea d'abord vers l'île d'Egine, où il débarqua quelques passagers et acheta un peu de garance et de soie. „ L'espoir de se procurer du raisin de Corinthe l'attira au port de Kenchreae. Le prince Demetrios Ipsilanti lui permit l'exportation de toute sorte de productions; excepté celle du blé et du fromage. Mais il fut impossible d'y entamer quelque affaire, à cause de la cherté du raisin et de l'insolence d'un certain commandant Righa. De Lescluze relâcha au port de Coulouri (Salamine) et n'y vendit que de la poterie. Le commandant des troupes athéniennes Liverio l'en fit partir sous le prétexte dont s'était servi le capitaine hydriote du Pirée ” (39). Enfin, sorti du golfe de Corinthe le 19 août, il vint mouiller à Zéa. Avant de parvenir à cette île De Lescluze eut à déplorer la mort du capitaine de la *Thérèse*, Bulcke (40). Celui-ci fut enterré à Zea et rem-

---

(39) Lettre de Taitbout à Testa, écrite de Sira, le 21 octobre 1821 (*A.R.A.*, Leg. Turkije, 178). Dans cette dernière phrase, Taitbout semble être en contradiction avec les faits : l'intervention de Liberios au Pirée se situe à la fin de juillet, ou aux premiers jours d'août; il est possible que le commandant grec se soit transporté dans l'entretemps à Salamine.

(40) C'est la forme du nom donnée dans la lettre du chargé d'affaires belge au ministre Mavrocordato, en 1852; mais, au départ de Bruges et d'Ostende les journaux nomment le capitaine de la *Thérèse* H. Busch. De Lescluze rappelle ce pénible évènement dans sa lettre à Reuvens en date du 29 juillet 1826 (*R.M.O.*, Ontvangen brieven). Il le place, sans doute par erreur, à la fin de

placé par J. Groenendaal. Pendant son escale dans cette île, De Lescluze rencontra le chancelier du consulat autrichien Giuracitch et lui acheta „uit liefhebberij” les quelques antiquités dont celui-ci désirait se débarrasser avant de partir pour Trieste. De Zéa, les deux bâtiments se rendirent à Sira qui était restée neutre et où régnait une certaine tranquillité. Elle allait être dans la suite le point de ralliement pour les bâtiments de De Lescluze et le centre de ses affaires dans l'Archipel. Origone y demeura avec les siens en attendant que les évènements lui permettent de regagner Athènes.

Bien que les nouvelles de Constantinople fussent devenues plus rassurantes et que le service du courrier fonctionnât plus régulièrement, De Lescluze, toute chose bien considérée, estima que la saison était trop avancée pour mettre cette année-là ses projets pour la mer Noire à exécution. Néanmoins, pour ne pas perdre complètement le profit de son voyage il fit une diversion vers certains petits ports de la mer Egée, tels ceux de Miconi, Paros et surtout Samos (41), où il se trouvait à la fin de septembre et dont il ramena un important chargement de raisins. Rentré à Sira le mois suivant, il prit ses dispositions en vue de son retour aux Pays-Bas. Il décida de laisser à la garde de son fils et de Taitbout les marchandises qu'il n'avait pas vendues et qui étaient destinées en réalité aux ports de la mer Noire, ainsi qu'une vingtaine de balles de drap de la maison Frans De Biolley et fils, de Verviers, dont il s'était chargé pour la firme Arland et Cie de Constantinople.

---

juillet 1821; à moins que De Lescluze ne soit venu à deux reprises à Zéa.

(41) *A.R.A.*, Leg. Turkije, 79 (Lettres de De Lescluze à Testa du 25 septembre et 14 et 17 octobre 1821). A Samos il rencontra un jeune homme du nom de Doucas, dont il fait le plus grand éloge. Ce Doucas avait fait ses études à Paris et s'était spécialisé en histoire naturelle.

Le *Triton* se mit en route le premier, ayant à son bord J.-B. De Lescluze et J.-N. Rottiers. Il appareilla d'une manière plutôt précipitée le 22 octobre, voulant profiter de l'escorte que lui offrait la frégate néerlandaise la *Diane*, qui ne le quitta qu'à hauteur de Malte le 31 du même mois. Le brick parvint sans encombre à Ostende le 15 décembre, après avoir subi la quarantaine réglementaire à Flessingue. De Lescluze était rentré dans sa ville natale le 18 décembre 1821 (42). Quant à la *Thérèse*, elle fit encore une fois le voyage d'Athènes au début de novembre, ramenant à son poste le consul Origone. Jean De Lescluze, qui dirigeait l'expédition, comptait encore faire quelques emplettes dans la ville; mais le convoi qui ramenait des charges de laine au bateau sous la conduite d'un serviteur d'Origone fut dépouillé en cours de route par un parti de trente Grecs armés, et la *Thérèse* rentra à Sira sans avoir tiré grand avantage de cette équipée (43). Le brick embarqua dans cette île environ quatre cents barils de vin et partit à son tour pour la mère-patrie en faisant escale à Milo et en recueillant en cours de route un naufragé américain qui était sur le point de mourir d'inanition sur le rocher

(42) *Gaz. van Br.*, 17 et 19 décembre 1821.

(43) Les insurgés grecs devaient reprendre possession de la ville d'Athènes le 18 novembre (*A.R.A.*, Leg. Turkije, 98 et 99). Le „journal” tenu par Origone et, durant son absence, par un rédacteur écrivant en italien, constitue un témoignage bien intéressant sur les événements qui se sont déroulés à Athènes à ce moment. Pour une vue d'ensemble de la première période de la guerre d'indépendance voir e.a. F. POUQUEVILLE, *Histoire de la régénération de la Grèce, comprenant le précis des événements depuis 1740 jusqu'en 1824*, Bruxelles, 1843, t. III, p. 185 (libération d'Athènes); t. IV, p. 164 sq. (retour offensif des Turcs); p. 182 (reprise d'Athènes par les Grecs). Sur les événements dont Athènes fut le théâtre pendant la première et la deuxième insurrection, on pourra lire le vivant exposé de J. BAELEN, *L'Acropole pendant la Guerre d'Indépendance*, dans le *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, 4e Série, N° 1 (mars 1959), pp. 114-155, et N° 2 (juin 1959), pp. 240-298.

désert où il s'était réfugié (44). La *Thérèse* devait atteindre Ostende le 22 mars 1822 (45).

Cette première expédition, malgré la tournure inattendue que les évènements lui avaient imposée, ne fut pas entièrement improductive pour l'armateur : tout d'abord elle lui avait procuré une certaine marge de bénéfice, mais surtout elle lui avait donné une première expérience du commerce maritime en Méditerranée, expérience dont il profitera dans la campagne suivante. Nous n'avons pas retrouvé les lettres où Falck exprimait son avis sur la conduite que De Lescluze avait cru devoir tenir en des circonstances aussi imprévisibles; mais en revanche nous tenons à citer l'article flatteur que l'officieuse *Gazette van Brugge* (46) consacrait à cette première tentative : „ Bien que l'expédition dans la mer Noire n'ait pu avoir lieu, par suite des faits de guerre, la présence de De Lescluze (dans le Levant) a contribué, autant qu'il était possible, à son accomplissement. De plus, grâce à la prudence et à la circonspection dont il a fait preuve, De Lescluze a été traité amicalement, tant par les Grecs que par les Turcs, en faisant respecter le pavillon néerlandais par les uns comme par les autres dans toutes les îles de l'Archipel, bénéficiant de l'aide de nos consuls et des consuls étrangers, auxquels il a été en certaines circonstances d'un très grand secours. A son retour, il a pris congé des Turcs aussi bien que des Grecs au milieu des plus grandes marques d'amitié, ce qui n'est pas sans importance pour le commerce ”.

(à suivre)

B. VAN DE WALLE

---

(44) *Gaz. van Br.*, 1er avril 1822; cfr *Journal d'Anvers et de la Province*, 2 avril 1822.

(45) *Gaz. van Br.*, 25 mars et 1er avril 1822.

(46) *Gaz. van Br.*, 19 décembre 1821.

Walram Rombout
kunstambachtman van Lissewege
(ca 1598-1668)

In zijn „Op beevaart naar Onze Lieve Vrouw van Lissewege” (1930), schrijft Z. E. H. Michel English : „De schrijnwerker-beeldhouwer Walram Rombout vinden we voortdurend in de kerk werkzaam van 1619 tot 1652. Wellicht is deze bedrijvigheid te verklaren door het feit dat Walram Rombout metterwoon te Lissewege gevestigd was; in 1644 althans, vinden wij hem onder de pachters van het kerkeland opgesomd. Is onze veronderstelling bewaarheid, dan mag Lissewege werkelijk fier zijn op deze ambachtsman over wie we tot nu toe nergens melding hebben aangetroffen, en wiens bewaard gebleven werken getuigenis afleggen van groot talent”.

Walram Rombout was inderdaad Lissewegenaar. Dat blijkt duidelijk uit opzoeken, die nog andere belangwekkende gegevens over hem aan het licht brachten. Hoewel deze geen aanspraak op volledigheid kunnen maken, geven zij een kijk op het milieu en de omgeving van deze ambachtsman.

Walram Rombout was een telg van een oude schrijnwerkerstam; in 1566 werkte te Lissewege reeds een Lambrecht Rombout aan het herstellen van de kerkdeur (1). Wellicht was deze Lambrecht een van de voorouders van Walram.

---

(1) L. VAN HOLLEBEKE: *Lisseweghe, son église et son abbaye*. Brugge 1863. p. 208 : „Nous avons cru pouvoir faire cette annotation suivante qui se trouve dans le compte de l'église de cette année: Betaelt Lambrecht Rombout over tvermakene ende cortene van de kerckdeure, VIII s.p.”.

Het is niet te verwonderen dat we de familie Romboudt in het begin van de jaren 1600 weldra — om het met moderne begrippen te dekken — op een der hoogste treden van de middenstandsladder zien opklimmen. Immers het begin van de 17e eeuw zou voor Lissewege — evenals voor de rest van de Spaanse Nederlanden — onder het beheer van de aartshertogen enigzins een réveil inluiden.

Walram Romboudt was niet alleen, zoals M. English het opmerkt, vóór ofwel vanaf 1627 pachter van twee stukken grasland, welke in de nabijheid van de tegenwoordige veerplaats over het Boudewijnkanaal gelegen waren, hij was bovendien eigenaar van verscheidene percelen waarop grondrenten, erfelijke en losbare, gevestigd waren (2). Een daarvan bezwaarde „De

---

(2) *K.A.L. Kerkrek. 1627-1630*: Walram Romboudt heeft in pachte de voorseyde partyen voor zes jaere, primo 1627 onghelycke II pd. III sch. VI gr. ontfanghen.

In het „*Registere vande landen toebehoorende de kercke van Lisseweghe. Anno Domini 1578.*” worden deze partijen als volgt beschreven: „Art. 98. Ligghende binden ambachte ende prochie voorseit noordoost bij de kercke van Lisseweghe uit XLII° beghin zuudtwest vande voorscreven laetsten parheel ande zuudt-eynde van den waterganck also men gaet van Lisseweghe te Beuckemaeremeulen waert ende es genouch drie houckende, tusschen kindt van Francische de Nageera, Spaangnaert, landt de noordoostzijde tnaervolghende Mr. Lenaert Cazenbroots, Lieven Hoornewedere ende Onse Vrouwe messe landt, al an de zuudtwestzyde, streckende met de noordwesthende anden waterganck ende metten zuudtoothende. Ende gaf de kercke Anthenuis ende Kathelyne sijn wijf, Int voorseyden art. CXXXVIII.” (In margina lezen wij: Karel Rombout, in 1670).

„Art. 99: Ligghende binden ambochte ende prochie voorseyt, noordoost bij der kercke int voornoemde XLII° beghin, ande zuudtzijde vanden voorseyden laetsten parcheele tusschen tvoorscreven landt el noordtzijde eenen landweck half daertoe ghemen, also verre als tvoornoemde landt gaet ande zuudtzijde, streckende metten zuudtwesthende anden waterganck ende metten zuudtoothende an Onse Vrouwe messe in Lisseweghe landt, Ende ghaf de voorseyde kercke Jan, bastaert van Wulfsberghe, int voorgaende registere article honderdneghenendertich.” (In marg. lezen wij: Karel Rombout in 1670).

Smisse", thans bekend als het „Café des Sports" te Lissewege, naast de Heulebrug. „De Smisse" is wellicht de woon- en werkplaats geweest van Walram. Wat art. 20 betreft, dat perceel moet ongeveer gelegen zijn, waar nu de parochiale zaal gelegen is. Bij renten, en losrenten werd jaarlijks een zeker bedrag betaald *door* en niet *aan* de grondeigenaar, aan de renteheffer; hier in casu de kerk en de O.L.V. kapel te Lissewege. Erfelijke rente was blijvend, losrente kon afgekocht worden (3). Op 6 april 1625 pachten Walram en zijn broeder Joris, „weert" en strodekker, samen een huis en erf voor hun

---

In het „*Boek der Landpachten, 1616-1652*" lezen wij op f° 72 : Actum de XVI martij 1627. Walram Rombout heeft gepacht art. 98 en 99 groot vier ghemete twee lijnen ende LXXIII roeden voor eene termijn van neghen jaeren waarvan de drie eerste zijn bij hem Walram overghenomen van Jacques Fierens fol. 71 voor de somme van twee ponden vier schel. & zes groote van elc ghemet, date als vooren ende moet het ghepachte lant behoorlijk messen. (get.) Walram Romboudt, Jaspas Wynckelman, Pieter De Wyndt, Jan van Voorde, Lieus van Langenhove.

Deze pacht zal lopen tot 1670, wanneer hij overgaat, of reeds overgegaan was, op Walrams zoon Karel.

(3) *K.A.L.*: Register van erfelicke renten van Onse Vrouwe messe in Lisseweghe. Art. 17 : „Staende bezet up zesendertich roeden landts met al de husen en boomen daerup staende ende es de smisse liggheende binden ambochte ende de prochie van Lisseweghe, ten zuudtoosthoucke vander Heulbrugghe int XLV° beghin, tusschen den waterganck ande westzijde, Daneel Eyvins cum suis huus ende landt ande oostzijde ende ant zuudthende streckende metten noordthende ande strate." Art. 20 van erfelijke renten : „Staende bezet up XXXIII roeden landts metten huusen ende boomen daerup staende liggheende binden ambochte ende dorpe van Lisseweghe, noordtwest bij de kercke ande noordzijde van de straete int zelve XLVIII beghin ende es thus daer Jan Thomaes in wuent, tusschen Vidua Pieter Adin, nu Michiel de Clerck, huusen ende landt, ande oostzijde streckende metten noordthende an antheunis gregore erve ende metten zuutzijde ande straete".

Art. 149 van losrenten van de kerk : „Bezot up zes ghemete een lijne vierenvichtich roen lants vettegars liggheende binden ambochte ende de prochie van Lisseweghe, verre noordt vander kercke, inde wateringhe van Eyensluus int LII° beghin tusschen Spermaillie buten Brugghe lant, ande noordzijde de heerwech ande zuutzijde streckende metten westende ande waterganck, ende metten oostzijde ande kijnders van Mre. Jacob Reyvaert lant, al

vriend. Filantropie of zakelijke onderneming? (4) Ten-slotte vinden wij nog in het kerkarchief te Lissewege een ongedateerde aankoop, onder art. 6, van 88 roeden land (5). In 1640 sterft Joris Romboudt vermoedelijk van de pest. Lezen wij niet in de disrekeningen, dat hem een vergoeding werd uitbetaald voor het logeren van een zieken knecht. Na de dood van broer, die „weert”, „strodeckere” en „ontfanghere van den disch” was, neemt Walram diens pacht over (6).

---

volgende de brieue van bezetijnghe in date duust vijf hondert ende enenzeventich. Lectum p. Hc. Baltin ende gheteeckent Van Vijue. Losbaar de penninck twintich.

(4) *K.A.L. Boek der Landpachten, 1616-1652.* f° 60 : „Walram en Jooris Romboudt hebben gepacht voor huerlieden vrient het huus ende de erue daer Elias Vereecke nu in woont toebehoorende den aerne, ende dit voor een termijn van zes jaere beginnen Meije XVIc vijfvinctich voor twee ponden grooten tsaers met conditie, dat sij sullen moeten onderhouden de veuste boven de principaele pacht en vermoghen te legghen een solder boven de keucken daerof dat zijlieden vermoghen af te trecken een zeste-deel. Dese VI° april 1625. (get.) Walram Romboudt. Jooris Romboudt. Jan Kempe. Jan Verhouwe. Jacques van Wynsberghe. Jan Verbeke. Actum den VI° april 1625.

(5) *K.A.L. Leggher der erfachtige renten.* Art. 6. (In de hoofding : Jacap f. Weyts en Jan Valewaert ghelt tsaers van ervedelicke cheynse, 2 pd. 2 sch.), (In marg. : Nota dese partij is nu vercocht an Walram Romboudt bij den pastor ende sorghers, ut crachte van octroye als blijktt bij de rekeninghe de anno 1612-13-14-15). „Staende bezet en vercheynst up acht ende tachtich roeden landts liggheende ende staende inde ambachte ende prochie ende dorpe bij der kercke van Lissewege landt ande westzijde de kercke van Lisseweghe huusen ende landt ande oostzijde ende andt noordthende streckende metten zuudthende ande cruusstraete daermen plochte tghebot te roupen met eenen steegel hierup staende.”

(6) *K.A.L. Kerkrek. 1641 :* „Jooris Romboudt, nu Walram, heeft in pachte articulo 156. IIII l. XIII r. voor ses jaren primo 1638 om II Lb. X sch. tghemet ontfanghen de anno 1641 III Lb. VIII g. „Dit artikel 156 wordt in het „Register van de landen toebehoorende de kercke van Lisseweghe, A° 1578” als volgt beschreven : „Ende voorts zo ligghen zuut daervan IIII lijnen XIII r. ende es het stuck gheenaemt St. Joorismaeycken tusschen die van Sinte Claren landt ande zuutzijde, die nieuwen clooster landt ende noordts streckende metten oosthoek anden meulenwal ende metten westzijde ande aermen in Lisseweghe landt.” Het is de weide ten noorden het voetbalplein van F.C. Lissewege.

Wij moeten ons Walram Romboudt voorstellen, als een burger die er warmpjes inzat. Vele van deze pachten en eigendommen zullen ongetwijfeld door hem verder verpacht geworden zijn. In het boek der landpachten van de kerk van Lissewege (1616-1652), vinden wij onder de ordonnantiën er geen welke dergelijke praktijken verbiedt. Deze ordonnantiën luiden als volgt :

— Alle pachters van eenighe vande voornoemde landen, moeten betaelen haer jaerlicksche pacht te S. Maertemesse van elck verschinen jaer : op pene van pachtbraecke indient de verpachters belieft ende van de pacht geint te worden op heerlic executie.

— De pachter is verbonden te betalen promptelick als hij pacht twaalf grooten eens, van elck ghemet dat hij pacht, meer oft min, naer groote van lande ende dit voor een Godspenninck.

— Gheen pachter vermach eenigh gepachte landt over te laten op pene van pachtbraecke indient de verpachter belieft maer hij daerof scheidende, vo...e die in handen van kerckmeesters, dischmeesters, etcet (indien sij tselve believe tanveerden).

— Gheen nieuwe pachten en valideren, (voor den ouden pachter tot contunuasie van sijnen pacht) tenzij dat de verschenen ten volle betaelt sijn ende den ouden pacht bijcans ut is.

— Den pachter moet den eersten sondage naer dat hij gepacht heeft commen in de secreetcamere binnen de kercke om te handteekenen sijn pachtbrief of anders is den pacht nul ende niet.

— Alle landen grooter dan een ghemet die niet ligghen begrijpelic oft schimpelic in ander lieden gebruuick, moeten verpacht wesen openbaerlick voor alle man; oft anders en valideert den pacht niet.

Walram Romboudt werd vermoedelijk geboren in het laatste decenium van de 16e eeuw (7).

---

(7) Doop-, huwelijk- en sterfregisters van Lissewege zijn slechts voorhanden vanaf 1606. Zij berusten in het Rijksarchief te Brugge.

Op 9 oktober 1618 treedt hij in het huwelijk met Antonia Pauwels (8). Het volgende jaar wordt hem een dochter Martina geboren (9). Zeventien (!) jaar later schenkt zijn vrouw hem nog een dochter Barbara (10). Dit kan enigszins bevreemdend lijken. Het is echter goed mogelijk dat tussen Martina en Barbara nog andere kinderen geboren werden. Wij vonden er echter geen melding van. In elk geval gaat Walram omstreeks 1642 een tweede huwelijk aan. Beatrijs Van Moer schenkt hem immers in 1643 een zoon, Joris (11), waarover wij naderhand praktisch niets meer vernemen. In 1644 wordt Karel geboren (12) en in 1646 komt een laatste dochter Adriana (13) het gezin vermeerderen.

Intussen is Joris Rombout, zijn broer, overleden in 1640. Joris, die „weert” en „strodeckere” was, zien wij steeds nauw samenwerken met Walram. In die tijd is dat te begrijpen. Vele huisjes waren nog steeds van hout (werk voor Walram) en met stro gedekt (werk voor Joris). In de disrekeningen vinden wij herhaalde-

---

Te Lissewege zelf vindt men in het gemeentearchief enkel een alfabetische klapper uit de XVIIe eeuw, verwijzend naar de nu te Brugge berustende oorkonden. Deze alfabetische klapper vermeldt op verscheidene plaatsen de naam van de Romboutds.

(8) *R.A.B. Par. Reg. Lissew. nr. 3*; p. 5 : 1618, okt. 9 : Matrimonium Walrami J. Jacobi Rombout et Antonia f. Phillipi Pauwels.

(9) *Ibid.*, p. 29 : Baptisavi Martinam f. Walrami Rombout et Antoniae Pauwels susceperunt Martinis Alden (!)

(10) *Ibid.*, p. 74 : Baptisavi Barbaram f. Walrami Rombout et Antoniae Pauwels susceperunt Paulus de Brune et Barbara Vonck.

(11) *Ibid.*, p. 10 : Baptisatus est Georgius f. Walrami Rombout et Beatrixiae conjugati susceperunt Martinus de Vos et Adriana Neckers.

(12) *Ibid.*, p. 13 : Baptisatus est Carolus f. Walrami Rombout et Beatrixis Van Moer; susceperunt Michael De Wulf et Adriana De Brune.

(13) *Ibid.*, p. 10 : Baptisatus est Adriana f. Walrami Rombout et Beatrixis Van Moer; conjugate susceperunt Egidius De Laey et Adriana De Wulf.

lijk betalingen aan Walram vermeld (14). Terwijl Joris er geregeld voorkomt voor levering van voedingswaren aan de armen, verzorgen van zieken en logeren van ambtenaren, bedienden en soldaten. In 1638-39 was hij „ontfanghere van den Disch”. Zijn vrouw, Madalena Fernandez (een Spaanse?), in die rekeningen soms vermeld als Madalena Rombout, ontvangt vanwege de kerk in 1635-36, twaalf schellingen en elf penningen voor verteer gedaan door vijf Spaanse soldaten, welke de pastoor bij de berechting als militair konvooi hadden gediend (15). Lissewege ligt in dien tijd immers te midden van het strijdtoneel tussen de vrijheidslievende Calvinistische benden en de Spaanse bezetters. De Spaanse Nederlanden van Filips IV (1621-1665) worden beheerd door 's konings broer, de Kardinaal-Infant Ferdinand. Wanneer deze in 1641 overlijdt, wordt voor hem te Lissewege een solemnele uitvaart gezongen (16).

---

(14) *K.A.L. Rekeningen van den Disch van 1645 tot 1668*. In de jaren 1650, 51, 52, 53, 54, 61, 62, 63, 64, 65, 66 vinden wij telkens betalingen van doodkisten. Deze betalingen door de dismeesters waren bestemd voor doodkisten welke moesten dienen voor behoeftigen, welke op de kosten van de Dis, dit is de toenmalige K.O.O., begraven werden.

(15) Was zij wellicht de waardin van de enige herberg die wij in het „Registre vande landen toebehoorende de kercke van Lisseweghe” folio 127 vermeld vinden: „de herberghe ghenaemt Spaengnen, liggende binden dorpe van Lisseweghe, noordtwest bij de kercke, inden houck van de straete, int XLV° beghin, tuschen de straete aen de noordtzijde ende ant oosthende, Pieter van Dichele causa uxoris huus ande zuudtzijde, streckende metten westhende an Onse Vrouwe messe in Lisseweghe huus ende landt.”

(16) *K.A.L. Kerkrek. 1640*: Betaelt an Franchois van Wijn-gaerde de somme van een pont thien schell. gr. over acht daghen te luuden de poose, daer geluudt van uytvaert van Zijne Con. Hoocheijt de Prince Cardinael, per order en quitancie.

— Kerkrechten ten uytvaerde van Zijne Conijn. Hoogheijt den Prince Ferdinandus, Cardinael-Infant van Spaigne. Eerst anden pastor XXX sch. gr.; anden Cappelaen X sch. gr.; anden coster X sch. gr. (In de marge: Transeat ghemerckt de prochie te heere belast is ende schone dienst geschiedt is).

Lissewege moet in deze tijd voor een aanmerkelijk gedeelte heel zeker Spaansgezind geweest zijn. Wij kunnen het van de toenmalige geestelijkheid ook moeilijk anders verwachten. Voor hen ging de strijd in de eerste plaats niet tussen Nederlanders en Spanjaards, maar tussen Calvinisme en Katholicisme.

Het is een feit dat de streek verre van veilig zal geweest zijn. In 1635-36 wordt drie pond groot gestort als deel in de losprijs welke bedongen werd ter vrijlating van de priesters, die te Sluis en te Aardenburg gevangen werden gehouden. In dezelfde rekening komt nog een post voor van 6 sch. betaald aan drie soldaten, welke de paters kapucijnen van Brugge naar Lissewege begeleid hadden (17).

Na deze stormachtige jaren, komen andere onheilen Lissewege en de familie Rombout beproeven. De pest, — in die tijd werd heel dikwijls elke epidemie met deze naam gedoodverfd, — zwaait haar zeis rond Lissewege's toren. Walram timmert vlijtig doodkisten. Niet alleen voor vrienden en kennissen. Niet alleen grote, maar ook kleine. In 1667 begraaft Walram drie van zijn eigen dierbaren. Op 31 maart sterft zijn vrouw Beatrijs, zeventig jaar oud. Ze wordt met een solemnele dienst be-

---

Een ruitportret van de Kardinaal-Infant hangt in de hall van het stadhuis te Brugge.

(17) *K.A.L. Kerckrek. 1635-36*: p. 99: Alhier wordt gebracht in betalijnghe de somme van drie ponden grooten over zoovele als den Heer Pastor en kerckmeesters van Lissewege hebben ghejont tot het lossen van de pastors die tot Sluus en Aerdenberg ghevanghen laegen. III Lb. g.

p. 94: Betaelt an Madeleene Rombout over de theere thaeren huuse ghedaen bij vijf soldaten die convoij deden an den here pastor op den 8° april 1637 als hij het heijlich olie bracht in cost en dranke XII sch. XI p.

p. 94: Betaelt an drie soldaten die convoij deden an de paters van de capucijnen bij last van de pastor die tot Lisseweghe quamen dienst doen voor twee daegen VI sch.

Predikstoel in de kerk te Lissewege

Orgel in de kerk te Lissewege

graven binnen de kerk (18). Op 14 november sterft zijn kleinkind (19) en veertien dagen later wordt zijn schoondochter ter aarde besteld (20). Kort nadien schijnt ook Walram niet meer tot de levenden te behoren. Tot 1667 komen in de disrekeningen betalingen van doodkisten aan hem voor. In 1668 gaan deze betalingen naar Karel Romboudt. In de wintermaanden van 1667-68 vindt men in de begravingsregisters van Lissewege gemiddeld drie begravingen per dag van personen, welke gestorven zijn aan de „contagieuse ziekte”. Walrams eigen sterfdatum konden wij echter niet vinden in de Lissewegse begravingslijsten. Is hij misschien buiten Lissewege gestorven ter gelegenheid van een of ander opdracht of reis, en werd zijn stoffelijk overschot om reden van de heersende epidemie niet naar Lissewege overgebracht?

Het feit dat Beatrijs met een hoogsten dienst in de kerk begraven werd bewijst in elk geval, dat de Romboudts mensen waren die konden prat gaan op aanzien en sociale welstand.

In dezelfde richting wijst eveneens het feit dat de broeder van Walram in de kerk werd begraven. Zijn grafzerk ligt thans tussen de zesde en de zevende boom aan de noordkant van het kerkhof. Ze kwam daar terecht rond 1939 toen er een nieuwe vloer in de kerk gelegd werd. Deze grafsteen is voorzien van de volgende

---

(18) *R.A.B. Registrum mortuorum in Ecclesia Paroche de Lisseweghe 1631*. folio 57 : 31 maart 1667 : Begraeven in de kercke met de volle dienst Beatrice, last huusvrau Walram Rombout, out omtrent 70 jaeren. Overleden 30 dito.

(19) *Ibid.* folio 39 : 14 nov. 1667 : Begraeven op de zuutzijde van het kerkhof, het kint van Carel Rombout bij Petronelle van Weerde overleden corts na de geboorte.

(20) *Ibid.* folio 39 : 1 dec. 1667 : Begraeven met de meesten dienst Petronelle van de Weerde fa. Jan, huusvrau van Carel Rombout, out omtrent 26 jaere. Overleden den laetsten november.

tekst : „Sepulture van Jooris Rombout, overleden ontfanghere van de prochie, disch ende kercke, die overl. den XXII Meye 1640; ende van Magdaleene Ferdinandus fa. Antheunis, zyn huysvr., die overl. den XV Januarii 1641 ”. Verder volgen enkele devotiespreuken.

Aan de hand van deze en andere gegevens konden wij bijgaande stamboom van de familie Rombout opstellen.

Als wij het vele werk overschouwen dat Walram Rombout tussen 1611 en 1667 gepresteerd heeft, dan kunnen we niet anders besluiten dan hier gekonfronteerd te worden óf met een persoon met een verbazende werkkraft óf met een meester die met verscheidene gezellen gewerkt heeft. Dit laatste is zeer aannemelijk. Overall vinden wij hem vernoemd als „timmerman van zijnen style”, slechts in 1642 wordt hij eens aangeduid als „meester-timmerman”, samen met vier vakgenoten (21). Wij hebben tevergeefs gezocht om te weten of hij lid was van het Brugse gilde der timmerlieden. Dit schijnt niet zo geweest te zijn. Noch in het Rijksarchief, noch in het Stadsarchief, waar de oorkonden van het gilde der Brugse timmerlieden bewaard worden, konden wij enige spoor daarop wijzend ontdekken. Het enige dat op relaties met bewust gilde schijnt te wijzen is een prijsbrief berustend in bovenvermeld Stadsarchief (22).

---

(21) *K.A.L. Kerkrek. 1642-43* : p. 41 : Betaelt an Jan Luyckx de somme van ses ponden veertich sch. twee grooten verteert bij vier meesters timmerlieden : Robert Blomme, Clement De Prince, Aernoudt Schockaert ende Walram Rombout, die quaemen om tavyseren ende bestecke het nieuwe levee ende maecken vande torre, Item van teere bij Clement De Prince met twee knechte ende convoij als er over brochte het besteck van de torre, present pastor en kerckmeesters, per order en quitancie : VI Lb. XIII sch. II gr.

(22) *S.A.B. Archief v.h. Gild der schrijnwerkers; bundel 320* : Wij onderschreven timmerlieden van onse styl hebben gepresen ter hofstede daer nu ter tijt op weunt Servaes de la Fonteyne en dit ten versoecke van Joores Lucas ende voornoemde Servaes, de

Lambrecht Romboudt (± 1566)

|
?

Jakob Romboudt

Walram
x

1° Antonia Pauwels

Martina (*1619); Barbara (*1636)

2° Beatrijs Van Moer

Joris (*1643); Karel (*1644); Adriana (*1646)

Anna

x

Arnold du Tronquoy

Joris

x

Madalena Ferdinandez

d.v. Antonio, Wwe P. Scharre

Susanna (*1619); Karel (*1620);

Martina (*1622); Jacob (*1623);

Magdalena (*1630)

|
?

Judocus

x

Catharina...

Petronella (*1607);

Catharina (*1612);

1° Petronelle van Weerde,

1° kind (*1667);

2° Barbara Valenbost, (* 1673); Magdalena (*1676)

Barbara (*1670); Antonia (*1679)

Nicodemus (*1677);

Gezien Walram Romboudt in het Vrije van Brugge woonde, was hij waarschijnlijk geen lid van een gilde (23).

Dat hij veel werk gepresteerd heeft, is te verklaren uit het feit, dat er veel te doen viel in een tijd, waarin de kerk praktisch totaal heringericht, hersteld en gemeubileerd werd. Men heeft de gelukkige gedachte gehad deze herstellingen en aankopen te resumeren op de schutbladen van het „Boek der Landpachten. 1616”. Wij laten deze belangrijke tekst hier volgen :

— De goude abijten ware gecocht te Brugghe te Thomaes W... De Heere, zijdelaken vercoopre, XVe paessche XLI ende costen al tsaemen met al de stoffacien daertoe dienende de somme van LXXXVIII pondt gr.

— De motale reese was ghemaect bij Jacop De Keisere, heeuegietere, wonende te Brugghe in de Steenstraete, ende cost elf pondt IV d.g. tot XXXVc toe ende superabbundant ghelic rou stofferie, coste tmatalle werck XIIIc XXXVIII Lb. XVII sch. par., den voetsteen coste XLII Lb. p., tijserwerc te schilderen en dappels XVIII Lb. p., ende dijsserwerc XXII Lb XII sch. p., ende de stallaighe coste IIII Lb. p.; compt al tsaemen XVcXXXp. IX sch. p. compt IcXXVII Lb. II sch. V d.g.

— Ende was ghestelt Onse Vrouwe avent up den omeganc XVcXLVII. Kerckmeesters Michiel Vandepitte, Jacop Ryckarts Van Den Beckene, Jacop Thomaes dictus Batin en Adriaen Buudt, al presentd.

— De kercke van Lisseweghe was in brande gestecken van de geuzen in het jaer 1586 de XXV° Juli.

— Den choir is weerom upgemaect in het jaer 1616 en alle

---

selve hofstede gheleghen in der prochie van Ramscapelle, te weten de scheure, lanck omtrent acht en tsestich voeten en wijt seventwintich voeten van al het houdtwerck met arbeit ende de naghels, ghereserveert de balcken ende de schaergebynde daer in sijnde en dit bij ons weerdich bevonden de somme van seventien pont der tich schellingen ende vier grooten. Actum dese 20° van lauwe 1626. (get.) Walram Romboudt. Lenaert Masyn 23 maerte 1626. (Merkwaardig dat Walram en Joris hun familienaam met dt schrijven, waar anderen alleen met t het doen).

(23) Deze eventualiteit werd ons medegedeeld door Dhr. Jos. De Smet, Rijksarchivaris te Brugge.

de coste van matserie, timmeraige en scaille met alle het yserwerck en alle tgene daer aen cleeft heeft gecost omtrent duusent ponden grooten.

— De clocke genaemt Antonius is gegoten in het jaer (niet ingevuld) ende weegt zestienhondert en zes en tseventich pont, te XXV gr. het pont per Jan Grognaert tot Gent.

— De clocke Anna is vergoten per Gregorius van Hall en weegt VcLXVI lb. ten jaere 1622 de II° van maerte, waeraf de IIIcXCIX lb. zijn vergoten voor IIII grooten tlb. ende de reste als wesende nieuwe stoffe tot II sch. III gr. tlb.

— De cleene clocke, Jacobus, is gegoten ten selfden daghe van neue spijse ende weegt IcLXIII lb. tot II sch. III gr. tlb.

— De capelle van O. L. Vrouwe is neue verdeckt ten jaere 1622, het houtterwerck per Walram Rombout voor (!).

— A° 1618 : De selvere monstrancie is ghemaect per Baltasar van Blootacker, weegt twee en tachtich once vijf inghels tot 9 sch. 4 gr. d'uncie het selver, en 3 sch. 4 gr. d'uncie het fatsoen, bedraget alle dat daer aen cleeft 52-10-9.

— De selver vergulde kilck is ghemaect per deselvden A° 1619 met het testament van Pieter De Vos en de kercke heeft betaelt het vergulden en cost tsamen over het ghewichte van eenendertich oncen, twee ingelschen half en met het vergulden XXVI Lb.

— Het selver cruce is ghemaect per Fransoy Guens A° 1621 en weegt LXXIII oncen en zes ingelschen en heeft gecost zes en veertich ponden VII s. IIIg. Daertoe gegeven van Joos Tsirole XXIII Lb. g. de reste de kercke.

— De croonen van tbeeldt van O.L. Vrouwe ghemaect per deselvden en wegen tsaemen XX oncen XVIII ingelschen tot IX s. III g. d'once costen samen met tfatsoen twaelf pond XVIII s. 4 g. de groote gegeven per Jan Verbeke, de cleene per Jacqueminken Schouteeten.

— Het selver wierockvat ghemaect per Francois Geuns A° 1630 weegt met de selver schelpe tsamen tzestich oncen en vichtien ingelschen.

— De cruusbeucke is volmaect geworden A° 1630.

— De selver ampullen zijn ghemaect (!).

— De voorkercke met de onderlatten was ophgemaect in het jaer 16... (!).

— De zelve schaelen om de communie is ghemaect in het jaer 1644 bij Fransooy Guens en wecht vijftewichtich oncen en thien ingelschen, bedragende over selver fatsoen ende

vergulde tot XIII sch. gr. d'once, zestien ponden elf sch. zes groote. Daertoe Michiel de Wulf gaf zes ponden groote.

— De vaulte over den hoogen choor was ghemaect door Geeraert Coppet mr. matsenaere woonende tot Brugghe, int jaer 1649 ende heeft gecost int gheheele omtrent vierhondert ende dertich ponden grooten.

— De vaute over de cruuskercke was gemaect door de voor-noemde meester Geeraert int jaer 1650, ende heeft gecost int geheele omtrent vierhondert ende zes en dertich ponden grooten.

— De nieuwe motalen lampte is geleverd door Jacques Janssens woonende tot Brugghe int jaer 1650 en cost zes ponden thien sch. gr.

— In de maent october te jaer 1651 is gestelt de marberen auctare inde capelle van Onse Lieve Vrouwe. Geleverd door Jeronimus Staelpaert, steenhauer woonende tot Brugghe ende cost met oncosten omtrent twee hondert (!).

— De schilderie staende in de voornoemde auctaer ghemaect door van Oost, cost XL Lb. gr. ten jare 1652.

— De selvere vergulde ciborie is ghemaect tenselven jaere ende cost XXXII pgr.

De bedrijvigheden van Walram Romboudt kunnen we naar de aard van het werk indelen in opdrachten en reizen, aannemers- en timmerwerk en tenslotte schrijnwerk.

Walram moet een man geweest zijn met een zekere eruditie, die pastoor Jan de Craene (24) en zijn kerkmeesters als een deskundige en een vertrouwensman beschouwden.

Reeds in 1618 zien wij hem een eerste schatting doen, waarvan de oorkonde bewaard gebleven is. De schattingbrief toont ons het handschrift en de handtekening van Walram. In 1626 doet hij een schatting te Ramskapelle op verzoek van Joris Lucas en met de hulp van Lenaert Masyn. Het is deze prijsbrief die in het Stads-

---

(24) L. VAN HOLLEBEKE, *op. cit.* p. 206; Lijst van de pastoors van Lissewege.

archief te Brugge berust (25). Nog andere schattingen van dien aard werden door hem gedaan, bv. daar waar betwistingen oprezen tussen openbare besturen en partikulieren (26).

Als vertrouwensman van pastoor en kerkmeesters

(25) *K.A.L.* Vastgespeld op f. 26 van het „Boek der Landpachten” : „Prysie ghedaen den 5° van november 1618 en dat ter hofstede daer nu ter tijt up woont Jan Blaere bij Cruusabeele ende dat bij laste van den pastor kerckmeesters van de kercke van Lisseweghe (!), welck voorschreven goet is toebehoorende de kercke van Lisseweghe ende dat ghepresen bij mij onderschreven timmerman van mijn styl: een weunhuys met een scheurcken ende een stal, te weten het houtwerck, stroodack, matserie ende anders, mitsgaders al dat er naghelvast ende moortelvast is, mitsgaders achttien jonghe troncxkens die staen an de boogaert ende dit is altsaemen ghepresen de somme van acht pont drie schellinghen ende elf grooten vlaemsch. Mij torconden dese 5 november 1628. (get.) Walram Romboudt.”

— *Ibid.* f. 98: „Wij hebben bevonden up het hofstedeke te Cruusabeele, toebehoorende de kercke van Lisseweghe. In fruitboomen jonghe ende oude troncken ende upgaende boomkens, eerst oude troncken: 32, jonghe troncxkens zou out wesende 4 jaer, 3 jaer ende 2 jaer ende oock vele van een jaer die ghevest zijn, ende hebbende bevonden: 124. Item alle de upgaende boomkens onder esschen, vulgen ende popelierkens onder groot ende cleene: 56. Item 7 oude appelboomeen. Item jonghe appelboomen: 13. Item 15 prumboomen onder cleene en groote. Item kerseboomkens, die maer van dit jaer ghegreffyt zijn: 20, en noch 5 die omtrent out waeren 3 oft 4 jaere: 18, tsaemen 25 in als. Dese 2e van meye 1631. (get.) Walram Romboudt. Everaert Grusier.”

(26) *Ibid.* folio 157: „Prysie ghedaen bij ons onderschreven de 6 april (1631) een hus toebehoorende de Aerme van Lisseweghe int dorp daer den ouden Jan Gillis in gestorven is ende dat bij laste van mijn heere den pastor van aldaer ende de dischmeesters ter eender ende Lopez de Vylegas ter andere zijde moesten prijzen is nu ter tijt overnemende so hetselve hus nu staet zoo van al het houtwerck, stroodack, yserwerc ende glasveijnsters met hantghedaet en calck, mits oock die weerde van al het stroy ter selverplase bevonden, met de helft van de weerde van de ghemet van het hus daer Ghovaert Waterloo in woont, wesende het eutende, ende van noord thus betimmert by Cornelis De Brune, de matselrie vande ghevel ende meuren behoort tot Loupes de Vylegas, sonder de boesen van de cafoen ende de houck van ghou anden voormeur ghewrocht zo dat hem last vertoocht, ende is al dit selve bij ons ghepresen ende weerdich bevonden ter somme tweekendertich ponden seven schellinghen ende acht grooten vlaemsche. Ons torconde date hier boven. (get.) Walram Romboudt. Dit is het merck van Jan Gilles.

Aan deze prijsbrief is een andere gespeld welke wij hier om wille der beknoptheid niet vermelden, doch in de marge lezen we: „De

reist hij in 1634 naar Nieuwpoort (27) en naar Brugge (28) om leien te bestellen welke moeten dienen om de kerk te herdekken.

Niet alleen leverde Walram kunstwerken in de ware zin van het woord, tevens zien wij hem zwaar timmerwerk uitvoeren. Ook moet hij kennis gehad hebben van metsel- en bouwwerk. In de kerkrekeningen van 1611 tot 1657 komen in dit verband volgende betalingen voor (29) :

- 1611 : Betaelt aen Walram Rombout, de somme van twee ponden drie schillijngen vier grooten over zeker werk bij hem ghedaen inde costers huus ende het doen van balcken inde kercke volgens ordonnansie ende quitansie. II Lb. III s. III p.
- 1613 : Betaelt Walram Rombout voor het verhoofden en verhanghen van de clocke I Lb.
- 1619 : Betaelt an Walram Rombout, timmerman, de somme van derthien pont drije sch. elf gr. te weten XIX shg. over het maecken en leveren van twee moleuren te zijden

---

prysie is verandert mits Loupes meer ghematst heeft dan datter van te voren stont, soo dat de ghevel tusschen thus bij Cornelis de Brune betimmert daer maer mede ghaet, die boesen van het cafoen en die helft van de pijp ende houck ande voormeur, met een stuk van de ghevel soo dat hem ter straete vertoocht ende rest compt toe Loupes de Vylegaz."

(27) *K.A.L. Kerkrek. 1634* : „Betaelt an Walram Rombout, timmerman, overleveringhe ende maecken van diversche houtte-werc in torre, kercke, gote, costers huus mitsgaders van verschoot van gelden in treysen naer Niepoort om schallie elk breeder blijckende billiet : XVI Lb. XVII sch. VII g."

— „Nopende de somme van een hondert veertich ponden derthien schellynghen ende vier groote over de leveringhe vna zeven en vichtich duusent ende een quaert ingelsche schaille zijn betaelt en voor deze kercke uutghedaen per Joos Utterwulghe de XIX hoijsmaent XVIe vierendertich ende blijft de kercke dezelfde somme ande voornoemde Joos Utterwulghe schuldig met de interesse van die(?)e hiervoor."

(28) *Ibid. Kerkrek. 1635-36* : „Betaelt an Aernout Geleyns, weert in Tcrakeelcke over theere tsijns huuse ghedaen te jaere 1634 bij Joos Utterwulghe, Walram Rombout en de schailledeckers als sij naer Brugghe gyngen om schaille in twee reijsen : X sch. II p.

(29) Wij laten hier enkel de voornaamste en belangrijkste posten volgen uit de kerk- en disrekeningen, berustend in het kerkarchief te Lissewege.

van de autaer ende over het uytbrecken van het schutsel oost-torre veijnster met noch het vercorten vande soldere; voorts XII s. VIg. over anderhalve dagh werckens in het versetten van autaertafels als die bisschop de autaren quam wijen; voorts over een dach werckens om de steenhauwer te helpen als het sacraments huusecken sette en over het leveren van het wagenschot in gront met noch twee stucken (...) zijden terzijde tsacramentshuus; voorts drie pont XV s. over het maecken van goten vande kercke met het beschicken en thuijshalen; voorts II sch. over het repareren van biechtstoel; I sch. III gr. over het maken van een boordeken om de kommekens op te zetten; voorts IX sch. over het doene van (...) (...); voorts X sch. over het afwynden vande oude clocke; voorts IIII sch. over de halve dach zijn twee werckers (?) int afwynden van thout dat er op de torre was, met het inlaten van tloot in de ghoten; voorts IIII sch. over het indoen van buuse inde gote en het zuuveren derzelve; voorts VI sch. VIII g. over het leveren en maecken van een bancxken om het S^o Sacramentshuus op te richte; voorts VII sch. over het maecken van een voetbanc ter zijden den hooghen autaer met het afbrecken van het oude sacramentshuus; voorts II Lb. over het maken van de noorddeure van de kerke mitsgaders IX sch. over het leveren van een maeckelare (...); voorts I Lb XVI sch. over het maken van een cruuscasyn met ver...houtveinsters en het maecken van de nyeuwe weintel stegher int huus van pastor; voorts de reste over tmaecken van twee zijde an de oude biechtstoel, over het upschorte van de groote clock; voorts over tmaecken van een cappe over de canctuarie; voorts over tafbrecken ende maecken van cappe van camer van pastor ende ander X sch; specificatie, ordonnansie en quitantie.

— 1621: Betaelt an Walram Rombout, timmerman van zinnen style, de somme van zesthien ponden twaalf schellingen en drie groote, procederen te weten: XX sch. over het leveren en maecken van nieu hoofd van minste clocke met het hanghen derzelve; voorts VI sch. voor het af en aenslaen van het yserwerc an groote clocke; voorts III Lb. over tmaecken van een nieu beelfroot om beede de minste clocken an te hanghen; voorts over het afdoen en anhanghen derzelve clocke mitsgaders over het verstyven van de gote van de torre; voorts de reste over het onwerc bij hem ghedaen an Zuudcapelle derzelfde kerke daermee begrepen de levering van balcken (...) van stijlen en ander houtwerc mitsgaders

alt yserwerc ende houtghedaen breeder ende specificaes dan of sijn begrepen en hordonnantie en quitansie.

— 1632: Betaelt an Walram Rombout, timmerman, over tmagie ghedaen aen de kercke mitsgaders ghetimmert de vervallen priesterage.

— 1637: Betaelt an Walram Rombout, over tmaecken thuusecken ter Cruusabeele op de hofstede van de kercke mitsgaders gewrocht in de kercke en dit ten jaere 1637. XIII Lb. XIII sch. VIIIg.

— 1647. Betaelt an Walram Rombout tsamen zes pondt twaelf schellingen vier grooten ende dat over tvermaecken van banken in de kercke, tdoen vanp prijsie, tschoonmaecken van ghoten, leverijnghe van raemen, lijsten, ... een rondon up de gaten van de voute inden hooghen choor, mitsgaders leveren ende maecken van een groote ende eene cleene dootbare als oock van ander werck inde kercke bedraegende tsaemen de voornoemde somme alles inghevolghe twee specificasies; ordonnansie ende quitansie is hier dezelve.

— 1651: Betaelt an Walram Rombout, timmerman, over trepareren van huus van heer pastoor X p.

— Dischrek. 1611: Item noch betaelt Walram Rombout, timmerman over leveryng en maecken van aermen husen, blyckens by ordonnantie daerof synde bedraegt de somme van II Lb. XIII schel. IIII p.

Ook wat betreft het schrijnwerk geven wij alleen de meest belangrijke posten. In 1619-20 levert Walram een eerste wagenschotten biechtstoel. Een tweede en een derde volgen in 1638 en 1642. In 1620 werkt hij mede aan een retabel. In 1637 levert hij een schapraai om de ornamenten op te bergen. Eindelijk in 1652 levert hij zijn meesterwerken. Het zijn de huidige predikstoel, het doksaal en de orgelkast, die wij nog steeds kunnen bewonderen en die het enige kunstvolle meubilair zijn van Lissewege's polderkerk. Hier laten wij de voornaamste rekeningposten volgen (30).

---

(30) Deze verscheidenheid van bezigheden: schrijnwerk, aannemerswerk, beeldsnijwerk e.a. mag naar onze tegenwoordige opvattingen dan wat al te gevarieerd lijken, toch vallen ze niet buiten

1616 : Betaelt an Walram Rombout over tmaecken en leveren van verhemelte boven den hooghen autae : XVIII Lb. X sch.

1637 : Betaelt an Walram Rombout, timmerman, over leveren van een schaprae voor de kerke als ander timmeragie en het toesicht en gadeslaen de schailliedeckers als anders conforme sijn billiet en specificasie : XIV Lb. V sch. X gr. (In de marge :) Deze schaprae is inde sacristie daer de ornamente in hanghen.

— 1638 : Betaelt an Walram Rombout, timmerman van sijnen style, de somme van drieendertich ponden en acht grooten over het maecken van een nieuwe biechtstoel van wagenschot, oock van maecken van de nieuwe solder op de hofstede Cruusabele met leveren van de deijlen en ander. Tsaemen XXXIII Lb. VIII g.

— 1642 : Betaelt an deselyden Walram Rombout de somme van vijfendertich ponden neghen schellingen grooten over tmaecken ende legghen van de solders, legghen vande balcken ande secreetcamere daer de orghel staen moet ende tmaecken van een nieuwe biechtstoel die staet ter syde van den hooghen houtae ende andere inghevolge specificasie, ordonnantie en quitantie.

— 1652 : Betaelt aen deselve (Walram Rombout) I hondert neghenentwintich pond een schelling over tmaecken ende leveren eenen nieuwen spryckstoel ende ander nootsaeckelijkheden inde kerk bij order ende quitansie IcXXXIX Lb. I sch.

Betaelt aen deselve (Walram Rombout) Ie XXIX Lb. III sch. over tmaecken van den doxael ende andere nootsaeckelijkheden ingevolghen zijn specificatie, ordonnantie en quitantie : Ie XXIX Lb. III sch.

— 1653-54 : Betaelt aen Walram Rombout de somme van eenentstich ponden acht schellingen neghen grooten van tmaecken van diversche wercken als timmerman breeder by specificatie vermeldt met ordonnantie en quitantie dus hier deselve : LXI Lb. VIII sch. IX gr.

Een specifiekatie of rekeningpost waarin de orgelkast

---

de „ordonnancie” van de toenmalige gilden der timmerlieden en de gilden der schrijnwerkers aangehaald op p.p. 72-80 van *J. GAILLARD. De ambachten en neringen van Brugge*, deel II, Brugge 1854.

ekspliciet wordt vermeld, vinden wij echter niet. Wel verscheidene posten van uitbetalingen in verscheidene termijnen aan de bouwer van het orgel zelf, Boudewijn Le Dou en de schilder Marcus Bollaert. De détails en afwerking van doksaal en orgelkast zijn echter kennelijk van één en dezelfde hand.

Wij zullen hier het grote aantal doodkisten die Walram voor rekening van de dis en van partikulieren in de zestigerjaren timmerde maar onbesproken laten.

Lange tijd heeft Lissewege zijn roemvolle zoon vergeten (31). Wellicht wordt zijn nagedachtenis een beter lot beschoren, nu wij geprobeerd hebben deze kunstenaar uit de vergetelheid te trekken.

De preekstoel die zich in het transept bij de zuidoostelijke moerpilaar bevindt, getuigt van een opmerkelijk vakmanschap en een vaardige hand. We zouden de stijl niet ten volle barok durven noemen. Enkele aarzelingen wijzen nog op de stervende renaissance. De zeshoekige kuip draagt op vijf ribben gedrapeerde engelenfiguren, — welke nodig gerestaureerd blijken —, in verschillende houdingen. Deze kuip rust op een massieve eiken zuil, die een vierkant voetstuk heeft, waarop de ekspressieve koppen van de vier evangelisten voorkomen, vergezeld van hun attributen. De trapleuningen wijzen op meerdere restauraties.

Het doksaal heeft een balustrade boven een schutbord van vijftien panelen, met barokke cartouchen versierd.

---

(31) *ENGLISH. op. cit.* p. 23 in voetnota: „Een aantekening van 1808 in het K.A.L. (Register der beraadslagingen) luidt als volgt: „Het doxaal en de orgelkasse is gebeldhauwd door den grooten meester Erasmus... (niet ingevuld) in 1654, geboortig van Antwerpen, dewelke in de 17e eeuw tot Brugge gevlucht was.” Men dacht wellicht aan Erasmus Quellinus. Intusschen is het nogal typerend dat men te Lissewege zelf den begaafden dorpsgeenoot Walram Rombout volledig vergeten was. Het doksaal kostte 129 pond 3 schellingen. In een ongedateerd kerkbezoek heet het: „Est hic splendidum organum cum odeo.”

Deze panelen zijn om de vijf gescheiden door de afbeeldingen van de vier evangelisten.

De kerken uit het Brugge en het Vrije bergen nog menige *orgelkast*, welke van ver of bij verwant zijn met deze van Walram Rombout te Lissewege. We vernemen hier slechts Uitkerke (1632), Damme (ca. 1630), Westkapelle (1645) en Stalhille. Ook Watervliet (Oost-Vl.) is zeer gelijkend. Bij de orgelkast van Lissewege is de versiering al heel wat rijker dan bij de preekstoel (32). Hier zien we reeds een aankondiging van de barokweelde. De onderkast draagt dezelfde cartouchen als de balustrade van het doksaal. De middenste pijpenbundel staat bolvormig vooruit, terwijl we van weerszijden een vlakgehouden pijpenreeks zien en de enge pijpen op de kanten gehouden werden in V-vormig uitkragende bundels. In 1653 werden deze pijpen verguld door Marcus Bollaert, wat in Brugge (nu nog te Uitkerke) meer voorkwam. Nu zijn ze ongeschilderd. Het geheel is versierd met engeltjes en -figuren, vrucht- en bloemenkomposities (33).

J. BALLEGEER

---

(32) Een zeer uitgebreide en degelijke beschrijving van doksaal en orgelkast vindt men in: *F. VAN DER MUEREN: Het orgel in de Nederlanden*. Brussel 1931. p. 116-119.

(33) Naast de bekende studies van *L. VAN HOLLEBEKE: Lisseweghe, son église et son abbaye*. Brugge 1863, en van *ENGLISH: Op beevaart naar Onze Lieve Vrouw van Lissewege*. Brugge 1930, hebben wij inlichtingen geput uit: *K.A.L.* (= Kerkarchief Lissewege): Kerkrekeningen, Disrekeningen, Pachtboeken, e.a.; *G.A.L.* (= Gemeentearchief Lissewege): Alfabetische klapper, s.d.; *R.A.B.* (= Rijksarchief Brugge) Parochiale registers van Lissewege nrs 2, 3, 4, 23.; *S.A.B.* (= Stadsarchief Brugge) Archief van het gild der schrijnwerkers en timmerlieden.

Wij kunnen niet nalaten hier Z.E.H. Michiel Claerhout, pastoor te Lissewege, te bedanken voor de grote bereidwilligheid, waarmee hij ons inzage verleende van het Kerkarchief te Lissewege.

Oorkonden en Mededelingen

DE KERK VAN SINT-KRUIS BIJ AARDENBURG IN DE XVe EEUW

De historische documenten over de buitenkerken in de XVe eeuw zijn tamelijk zeldzaam. Het Rijksarchief te Brugge bezit een reeks van negentien rekeningen van de kerk van Sint-Kruis bij Aardenburg tussen de jaren 1448 en 1485 (1).

Deze kerk was tamelijk rijk, want ieder jaar sloot de rekening met een boni, alhoewel in sommige jaren grote werken aan het kerkgebouw werden uitgevoerd. Voor het jaar 1451 bedroegen de ontvangsten 24 lb. 15 s. 2 groten, en de uitgaven 16 lb. 14 s. 6 groten., zodat er een boni was van 8 lb. gr. In 1468 bedroeg het boni 4 lb. 2 s. 2 gr., en in 1482 : 13 lb. 3 s. 4 gr., maar in dit laatste jaar bedroegen de inkomsten 43 lb. 2 s. 4 gr. en de uitgaven 29 lb. 18 s. 11 gr. (fol. 19,106,131).

Wat in onze rekeningen opvalt is het feit dat de ontvangsten ten dele „in natura” betaald worden, o.m. in 1448, een stoop en een pint wijn. Ieder jaar, op Goede Vrijdag worden eieren geschonken, b.v. in 1450 zeshonderd eieren en in 1458 vijfhonderd. Verder vonden wij vermeld : in 1450 drie steen vlas (een steen = 2 kgr. 778 gram), in 1448 acht pond klokspijs (een pond = 463 gram), in 1453 een half „lopin” rogge (een lopin = 21,40 liter), en een boom, alsook een onbepaalde hoeveelheid boekweit, en in 1455 een schaap. Nu en dan wordt een gewicht was geschonken.

Verder kocht de kerkfabriek veel was en ponden la-

---

(1) Rijksarchief te Brugge, fonds R.A.S., nr. 18, en Brugse Vrije, reg. nr. 13269. Voor het eerste register wordt alleen het folio aangegeven, voor het laatste het folio voorafgegaan door „V.”.

ment, omdat de kaarsen ter plaats werden vervaardigd, meestal door de kapelaan, die het ambt van koster vervulde.

De kerk had nog regelmatig inkomsten van begrafenissen en „testamenten”, nu en dan ook van „amen-den”. In later jaren kwamen de „pardoenen” of aflaten erbij, die men kon verdienen of kopen op zekere feestdagen van de zaterdag te vespertijd tot de maandag te vespertijd (V. fol. 6). Deze brachten in 1481 het volgende op: te Pasen 24 s. gr., te Sinksen 15 s. gr., op O.L.Vrouw Visitatie (2 juli) 6 s. gr., op de kermisdagen 12 s. gr., op „Aldercrucendaghe” (14 september) 5 s. gr. (fol. 122 v.).

De omhalingen in de kerk of „vter kerken buerse” worden op bepaalde dagen in rekening gebracht. In 1451 brachten zij 6 lb. 6 s. gr. op, en in 1481: 6 lb. 14 s. 2 gr. Deze laatste waren onderverdeeld als volgt: op Kerstdag 8 s. 4 gr., op O.L.Vrouw Lichtmis 17 s. gr., op Goede Vrijdag, in geld 4 s. 6 gr. en in eieren en vlas 5 s. 3 gr., te Pasen 20 s. gr., te Sinksen 32 s. gr., op O.L.Vrouw Visitatie 6 s. gr., op de kermis 11 s. gr., op de Kruisvinding 5 s. gr., op Allerheiligen 10 s. gr., en na Allerheiligen tot 4 december (Sinte-Barbaradag) 15 s. gr. In 1483 was de opbrengst van de kollekten 7 lb. 10 s. 6 gr., waarvan 6 s. gr. voortkwamen uit de offerblok.

In de laatste rekening (1483) zien wij dat in ieder uitvaart er iets bijbetaald wordt voor de „refexie” of herstelling van de toren.

De uitvaarten waren een belangrijke bron van inkomsten voor de kerk. De kosten van de begrafenissen werden door de algemene vergadering van de parochianen vastgesteld. Zo lezen wij na de rekening over 1473 (fol. 154 v.) de voorwaarden om binnen de kerk begraven te worden. Wie zijn graf in het koor wilde, betaalde 15 s. gr.; in de kapellen van het H. Kruis en van O.L. Vrouw was het 10 s. gr. Maar niemand bezat door deze betaling de „yghendom” of het eigendomsrecht van zijn graf. Indien een familielid in hetzelfde graf wilde begraven worden, betaalde het opnieuw de volle prijs.

Voor het luiden van de „hendelklokke” betaalde men 12 gr. met de grote klok en 8 gr. met de kleine. Deze sommen gingen voor de helft naar de kerkfabriek en voor de ander helft naar de klokluiders. Voor elke „poose” met de grote klok moest 2 s. gr. betaald worden. Indien vrienden en magen zelf de „poose” wilden luiden, dan moesten zij toch de volle som betalen.

In de tijd van onze rekeningen vinden wij achtereenvolgens als pastoor te Sint-Kruis: Pieter Spakerik, die overleed circa 1448. Hij werd opgevolgd door Jan de Puut, die in dienst bleef tot Kerstdag 1451, toen hij vervangen werd door Costinc Benne, die pastoor zou blijven tot aan zijn overlijden in 1480. Na hem kwam Gillis Brande als „prochiepape”.

De pastoor werd bijgestaan door een kapelaan, die ook het ambt van koster vervulde, en waarschijnlijk ook school gaf. Want in het jaargetijde voor de ziel van pastoor Costinc Benne in 1483, worden 2 groten voorzien voor de betaling van de „scolieren” (fol. 130).

De achtereenvolgende kapelannen waren: Lauwereyns (1458-1470) Nicasin of Casin, die in 1483 vervangen werd door Pieter Zoetins.

Gewoonlijk ontving de pastoor ieder jaar als betaling van 10 tot 24 s. gr., en de kapelaan 12 groten. Zij hadden daarenboven nog andere inkomsten, o.m. uit de begrafenis en jaargetijden, waar het aandeel van de pastoor schommelde tussen 2 s. 1 gr. en 8 gr., en dit van de kapelaan tussen 8 en 4 groten.

Wanneer de pastoor op Goede Vrijdag en Pasen predikte, werd hij vergoed met een lam, dat van 13 tot 16 gr. waard was; eens kreeg hij voor deze dienst een vergoeding van 2 s. gr. (fol. 71 v., 92 v., 105). Ieder jaar werd hem te Sinksen 6 gr. betaald „van den sakramente”. Hij leverde gewoonlijk het brood en de wijn voor de missen, waarvoor hij ook afzonderlijk vergoed werd. De „prochiepape” moest over voldoende inkomsten beschikken, aangezien pastoor Costinc Benne een jaargetijde had gesticht, waarin de hoogste vergoedingen werden uitbetaald: 2 s. 1 gr. voor de pastoor, 8 gr.

voor de kapelaan, 2 gr. voor de scholieren, en dertien „provenden” in brood en geld ten voordele van de armen voor een gezamenlijk bedrag van 2 s. 2 gr. (fol. 110).

De kapelaan wordt betaald om kaarsen te gieten, om de kerk te „vagene”, om de doopvont te onderhouden, om de H. Olie te halen met Pasen, enz.

Meestal kwamen „graeu broers” of minderbroeders van Sluis prediken in de Goede Week en met Sinksen; waarvoor zij iedermaal 2 s. gr. ontvingen en eens, in 1456, een lam van 26 1/2 gr. In 1481 werd hen te Sluis, als betaling, „500 burkel houts” geleverd voor het prediken op Goede Vrijdag en op Pasen.

De rekeningen geven ons enkele gegevens over de feesten die in de kerk werden gevierd. Met Witte Donderdag werden 125 krakelingen en bier in de kerk uitgedeeld. Met Pasen waren het „lyfkouken”, in 1464 elf en in 1468 125 stuks. Na de Paaskommunie werd aan de gelovigen wijn te drinken gegeven, daartoe werd in 1464 drie en half stoop bastaardwijn aangekocht, en in 1468 twee en half stoop.

Sinksen werd speciaal gevierd. Ieder jaar werden op die dag en op H. Sakramentsdag „pipers ende trompers” besteld. In 1450 waren het een „clærhoene” die 40 gr. ontving en twee trompers, die samen 4 s. gr., of 48 gr. ontvingen. Met Sinksen kwam een minderbroeder uit Sluis prediken, waarvoor hij 2 s. gr. ontving. Er ging waarschijnlijk een processie uit, waarbij de trompers te pas kwamen, want in 1464 worden voor Sinksen twee handtoortsen aangekocht. In deze processie, alsook in deze van H. Sakramentsdag, gingen vanen mede. Daarvoor werden in 1458 dertig ellen franje aangekocht, en in 1467 voor twee groten zijde. In dit laatste jaar werden nieuwe vanen gemaakt.

De kerk bezat vijf altaren, die in 1483, na het vergroten van de kerk, gewijd werden (fol. 127 v.). Als heiligenbeelden vinden wij O.L.Vrouw en Sint Antonius, die in een glazen kastje stonden. Het kastje waarin O.L.Vrouw stond, werd reeds in 1456 vervaardigd „Be-

taelt vanden tabernakel te makene daer Onse Vrouwe in staet : 12 gr." (fol. 46).

„Aen de pilare" stonden de beelden van Ste Katerine en Ste Barbara, die in 1456 te Gent waren aangekocht. In hetzelfde jaar werden nog vernist : St. Elooi, St. Kristoffel, St. Niklaas en St. Jan. In 1458 werd een „huzekin" gemaakt voor St. Niklaas en Ste Elisabeth. Het O. L. Vrouwbeeld was omgeven door gordijnen (fol. 63, 64 v.). In 1467, na het vergroten van de kerk, werd 12 s. gr. betaald om apostelbeelden te maken. De kerk was voorzien van een oksaal en een predikstoel en bovendien van banken (fol. 71 v., 73).

Het binnenste van de kerk was gewit, want in 1463 wordt kapelaan Lauwereyns 2 s. gr. betaald „vander kerken scone te makene alse gewit was".

Het kerkgebouw was gedekt met daktegels en de grond bedekt met „paveerstenen" (fol. 73, 78 bis, 87 v.).

In 1467 werd een nieuwe toren ontworpen. De kerk van Sint-Kruis bezat twee klokken. De ene werd hergoten in 1463. Zij woog 1914 1/2 pond tegen 2227 1/2 pond vroeger (fol. 72). In 1466 werd de tweede klok hergoten. Voor deze laatste werd de klokspijs te Mechelen aangekocht, en per boot gebracht tot Coxyde bij Sluis (fol. 91 v. - 92 v.). In beide gevallen werd „mirre en tymeane" aangekocht om de klok „karsten te doene". Deze klokwijding was het werk van de deken, die daarvoor 2 s. gr. betaald werd. In 1463 worden de twee klokluiders ieder 5 s. gr. betaald om gedurende het jaar te „luyene", daarbij komt nog 5 s. gr. van „bayaerdene" (fol. 73 v.).

Over de liturgische vaten en andere kerkornamenten vinden wij in 1463, een kelk gekocht „jnde brugghe-mart" of Meifoor, voor 3 lb. 6 s. gr., en een zilveren lepeltje voor 13 gr. Het wijden van kelk en korporale kostte 12 gr. (fol. 71 v.). In 1446 wordt de oude kelk hersteld, en in 1483 te Brugge een andere kelk hersteld en verguld voor 6 s. 6 gr. (fol. 78 bis en 127 v.).

Verder worden nog vermeld : „een paesbaerde" aangekocht in 1451. Het herstellen van het wierookvat in

1466, waarvoor ieder jaar enkele ponden wierook en buskolen werden aangekocht. Wij hebben dan nog twee „ampullen”, kandelaars en twee „quispelstocx” (fol. 100, 141, V. 12 v., 58 en 71 v.).

Als kerkgewaad wordt opgegeven een „casule” in 1458 op de bruggemarkt aangekocht voor 22 s. gr. Een tweede kazuifel werd hersteld, evenals de „manipelen” en de stoel. Verder worden in 1458 negen ellen lijnwaad aangekocht tegen 3 s. 4 1/2 gr., waarmede voor 20 gr. twee alben vervaardigd werden, en in 1474 nogmaals negen ellen lijnwaad, waarmede een „overslop” werd vervaardigd tegen 16 gr. (fol. 53, 58 v., 141).

Wat de liturgische boeken betreft, die nog volledig met de hand waren geschreven, deze werden verzorgd door de Aardenburgse kalligraaf Johannes de Buc. In 1453 bond hij twee boeken in voor 18 gr. In 1464 worden hem 20 s. gr. betaald om de „lessenarys ende den messael” te lijmen en in te binden, „ende te doene datter an behoort”. In 1483 werd hem 20 s. gr. betaald om „8 quaternen te scriuene jnden leccionaris ende jnden messael”. Voor ieder „quaterne” ontving hij 2 s. 8 gr. In 1467 had hij voor 8 gr. een processionale ingebonden en aangevuld met enkele bladen perkament, en in 1469 werd hem 17 s. gr. betaald „van der kerken bouken te scriuene” (fol. 24 v., 78 bis v., 83, 99 v. en 113).

In 1451, waren de Gentenaren in opstand gekomen tegen hertog Filips de Goede en kwamen zij Brugge aanvallen, dat trouw bleef aan de hertog. Uit vrees voor een mogelijke plundering door de Gentenaren, had de kerk van Sint-Kruis al haar schatten in een kist of „scrine” geborgen, en deze in veiligheid gebracht in een klooster te Brugge. Na de slag bij Gavere, waar de Gentenaren op 22 juli 1453 het onderspit moesten delven, liet de geestelijkheid van St.-Kruis „der kerken scrine vten cloostre doene” en uit Brugge terughalen (fol. 24 v.).

De parochie van Sint-Kruis behoorde vroeger kerkelijk bij Aardenburg, waarvoor ieder jaar in de kerkre-

keningen een vergoeding wordt ingeschreven ten voordele van de „vier prochie papen” van Aardenburg.

De rekeningen bevatten ook nog interessante gegevens over het vervoer in die tijd. Zo zien wij b.v. dat in 1448 tweehonderd „paveerstenen”, die 14 s. gr. hadden gekost, te water naar Slepeldamme werden gebracht, waar de Aardenburgse Ede in het Zwin liep. Daar werden zij overgeladen op een kleiner schip. Dit kostte 4 gr. en men moest aldaar 20 miten tolrecht betalen. De stenen werden naar Aardenburg overgebracht voor 6 gr., om aldaar op wagens geladen te worden en naar Sint-Kruis gevoerd. Alhoewel de afstand Slepeldamme-Aardenburg veel groter was, waren de vervoerkosten te land veel hoger en bedroegen 16 gr. (fol. 5).

JOS. DE SMET

HET PORTRET VAN L. RAMEAU,
DOOR J. B. SUVEE,
IN HET STEDELIJK SCHILDERIJENMUSEUM
TE BRUGGE

Onder nr. 136 bezit het Stedelijk Schilderijenmuseum te Brugge een mooi portret van Louis Rameau, goudsmid van het Franse Hof (olieverf op doek, 98 cm hoog bij 80 cm breed). Het werd geschilderd door zijn schoonzoon, de bekende Jozef Benedictus Suvée, die in 1743 te Brugge werd geboren en in 1807 te Rome overleed als directeur van de Franse Academie aldaar.

Hoe dit schilderij in het bezit van de stad Brugge kwam, is niet gekend. De vroegere catalogus van de stedelijke schilderijenverzameling, door W. H. J. Weale (1), vermeldt niets dienaangaande, en E. I. Strubbe &

(1) *Catalogue du Musée de l'Académie de Bruges*, Brugge-Londen, 1861.

(2) *Stedelijk Museum van Schone Kunsten. Geïllustreerde Catalogus*, 3e editie, Brugge, z.j. Er bestaat ook een Franse en een Engelse uitgave.

E. Hosten (2), auteurs van de huidige catalogus, verklaren ronduit niets over de herkomst af te weten.

Het ontbreken van gegevens over tijdstip en omstandigheden van aanwerving evenals over de vroegere bezitters, valt in een goede catalogus te betreuren en dient derhalve bij gelegenheid aangevuld te worden.

De hierna gepubliceerde documenten komen in deze leemte te voorzien (3): ze verhalen omstandig hoe en wanneer het bewuste schilderij aan het Brugse stadsbestuur werd geschonken en vervolgens aan de Koninklijke Academie voor schone kunsten van deze stad werd toevertrouwd.

Zoals men weet, werd de koninklijke Academie in 1892 ontbonden. Te dezer gelegenheid werd haar schilderijenverzameling aan het stadsbestuur afgestaan en tot stedelijk museum ingericht (4).

A. SCHOUTEET

1. *Brief van C. Le Hon, gevolmachtigd minister van België te Parijs, aan de burgemeester van Brugge.*

Paris, le 8 février 1833.

Monsieur le Bourgmestre,

D'après la demande qui m'en a été faite par Mad. Marie Thérèse de Coock, nièce de Mr. Suvé, directeur de l'Académie de Rome, natif de Bruges, j'ai l'honneur de vous informer que cette dame envoye à l'administration de la ville de Bruges le portrait de Mr. Rameau, beau-père de Mr. Suvé, peint par ce dernier, et en fait hommage à la ville.

Je saisis cette occasion pour vous offrir, monsieur le bourgmestre, les assurances de ma considération très distinguée.

(3) Deze documenten zijn ontleend aan het Brugse Stadsarchief: de nrs. 1, 2, 3, 6, 8, 11 zijn originelen en bevinden zich in portefeuille *Beaux-arts 1815-1840*; nr. 10 is eveneens een origineel stuk, en is voorhanden in het fonds van de *Academie, nr. 11*; de nrs. 4, 5, 7, zijn afschriften en komen voor in het *register van de uitgegane correspondentie van het stadsbestuur over 1833*.

(4) Zie: E.I. STRUBBE & E. HOSTEN, *a.w.*, blz. 16; A. SCHOUTEET, *Over een schilderij van G. de Pélichy*, in *Handelingen van het Genootschap „Société d'Emulation” te Brugge*, dl. XCII (1955), blz. 85.

L'envoyé extraordinaire, ministre plénipotentiaire,
(*get. :*) C. Le Hon.

A monsieur le Bourgmestre de la ville de Bruges, à Bruges.

2. *Verklaring van het Belgische gezantschap te Parijs.*

Paris, le 20 avril 1833.

Le soussigné, secrétaire de la légation de Belgique à Paris, déclare que la caisse marquée LH et adressée à Mr. le maire de la ville de Bruges par la messagerie Lafitte et Cie, ne contient qu'un tableau de Mr. Suvée, destiné à la ville de Bruges.

(*get. :*) Firmin Rogier.

3. *Brief van minister Le Hon aan de burgemeester van Brugge.*

Paris, le 17 avril 1833.

Monsieur le Maire,

Madame Marie Thérèse de Coock, nièce de Mr. Suvé, natif de Bruges et directeur de l'Académie de Rome, a bien voulu me confier l'honorable soin de faire en son nom à la ville de Bruges l'offre et l'envoi du portrait de Mr. Rameau, beau-père de Mr. Suvé. Ce tableau, qui est dû à l'habile pinceau de cet artiste, sera sans doute reçu avec reconnaissance par les habitans de Bruges comme un souvenir précieux d'un artiste compatriote qui dans les pays étrangers a répandu de l'illustration sur sa patrie.

Je me félicite, monsieur le maire, d'avoir cette occasion de vous exprimer les sentimens de ma considération la plus distinguée.

L'Envoyé extraordinaire, ministre plénipotentiaire,
(*get. :*) C. Le Hon

A monsieur le maire de la ville de Bruges.

4. *Brief van de burgemeester van Brugge aan minister Le Hon.*

27 avril 1833.

Monsieur le Ministre Plénipotentiaire,

Je viens de recevoir avec la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 17 de ce mois, n° 152, le portrait de Mr. Rameau, peint par Mr. Suvée, son beau-fils, natif de cette ville et ancien directeur de l'Académie française à Rome. C'est avec beaucoup de satisfaction que j'ai vu par la dite lettre et par celle dont vous m'avez encore honoré le 8 février dernier, que mademoiselle Marie Thérèse De Cock, nièce de Mr. Suvée, a bien voulu faire hommage à notre ville de ce beau portrait. La Régence

l'accepte avec bien de la reconnaissance, et, afin qu'il soit plus avantageusement placé pour le progrès de l'art, elle se propose de l'envoyer à notre Académie des beaux arts, où il sera exposé aux regards des élèves et des connaisseurs comme un monument précieux du talent d'un artiste brugeois qui, dans les pays étrangers, comme vous en faites la remarque, a répandu de l'illustration sur sa patrie. Je vous prie, monsieur le ministre plénipotentiaire, de vouloir bien agréer les remerciemens que j'ai à vous faire au nom de la Régence, de la bonté que vous avez eue de vous charger de nous faire l'offre et l'envoi de cette production distinguée de l'un des meilleurs artistes sortis de notre Académie.

J'ai l'honneur d'être avec les sentimens les plus distinguées, monsieur le Ministre plénipotentiaire,

Votre très humble et très obéissant serviteur,

Le Bourgmestre de la ville de Bruges,

Coppieters 't Wallant.

5. Brief van het stadsbestuur van Brugge aan Marie Thérèse De Cock.

27 avril 1833.

A Madame Marie Thérèse De Cock, Quai Long, à Bruges.

Madame,

Mr. le Ministre plénipotentiaire de la Belgique à Paris vient, d'après la prière que vous lui en aviez faite, de nous envoyer le portrait de Mr. Rameau, peint par Mr. Suvée, son beau fils, natif de cette ville et en son vivant directeur de l'Académie française à Rome.

C'est avec bien de la satisfaction que nous avons appris, par deux lettres de Mr. le Ministre plénipotentiaire des 8 février et 17 du courant par attachement à votre ville natale, vous avez bien voulu lui faire hommage de cette belle production de feu Mr. Suvée, votre oncle, l'un des artistes les plus distingués qu'ait produits notre Académie. Nous l'acceptons avec reconnaissance comme un monument très précieux du rare talent d'un compatriote qui, à Paris et à Rome, a fait beaucoup d'honneur à notre ville, et nous vous prions de vouloir bien en agréer nos remerciemens.

Recevez, Madame, l'assurance de notre parfaite considération.

Par ordonnance

Le Secrétaire,

Scourion

Les Bourgmestre et Echevins,

Coppieters 't Wallant

6. *Brief van Marie Thérèse De Cock aan het Brugse stadsbestuur.*

Bruges, le 1 mai 1833.

Messieurs,

J'ai été surprise de recevoir la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 27 du mois passé.

Je n'ai jamais pensé que le portrait de Mr. Rameau fut un objet dont on put faire hommage à la ville de Bruges; ce portrait ne pouvant offrir quelqu'intérêt que pour les parens ou amis du défunt. C'est dans ce sens que ce portrait a été conservé par ma tante, la fille de Mr. Rameau, et qu'il est passé en ma possession comme légataire universelle de Madame Suvée. Mr. Le Hon, ministre plénipotentiair de Belgique à Paris, a été prié par Mr. De Noireterre, ancien avocat à Paris, exécuteur testamentaire de feue madame Suvée, de consentir que le portrait fut transporté sous son nom et sous sa protection afin d'éviter toute encombre sur la route. Il avait été arrangé d'envoyer la caisse renfermant cet objet à Mr. le président de l'Académie, qui aurait eu la bonté de me la remettre.

J'ai donc l'honneur, messieurs, de réclamer la restitution de ce tableau et de vous prier de vouloir bien me dire quand je pourrai le faire prendre et quels sont les frais de transport, frais que je prends à ma charge.

J'ai l'honneur d'être avec un profond respect, messieurs,

Votre très humble et très obéissante servante,

(get. :) M. T. De Cock

Messieurs les Bourgmestre et Echevins à Bruges.

7. *Brief van het Brugse stadsbestuur aan Minister Le Hon te Parijs.*

3 mai 1833.

Monsieur le Ministre Plénipotentiaire,

Le 27 avril dernier nous eumes l'honneur de vous prier de vouloir bien agréer nos remercimens de la bonté que vous aviez eue de vous charger de nous faire expédier le portrait dont madame Marie Thérèse De Cock faisait hommage à sa ville natale qui est aussi celle de Mr. Suvée, son oncle, auteur de ce portrait. Cette dame, demeurant actuellement à Bruges, nous lui avons aussi adressé des remercimens de ce don; mais, comme vous le verrez,

monsieur le ministre plénipotentiaire, par sa lettre du 1 de ce mois, dont ci-joint copie, elle réclame la restitution de ce tableau, et elle dit n'avoir jamais pensé à en faire hommage à la ville.

Pour que nous puissions apprécier ce qu'elle avance maintenant, nous prenons la liberté de vous prier, monsieur le ministre plénipotentiaire, de vouloir bien nous informer si, quand elle a sollicité ou fait solliciter votre intervention pour l'envoi, à titre d'hommage à la ville, de l'ouvrage de Mr. Suvée, notre compatriote et ancien élève de notre Académie, rien a pu annoncer que ce moyen qu'elle prenait de nous faire parvenir cette pièce, à titre de don à la ville, n'était qu'une feinte pour faciliter le transport, quoique, par la nature de l'objet, il ne dût éprouver aucun obstacle.

Nous avons l'honneur d'être avec les sentimens les plus distingués, monsieur le ministre plénipotentiaire,

Vos très humbles et très obéissans serviteurs,

Les Bourgmestre et Echevins de la ville de Bruges.

Par ordonnance :

Coppieters 't Wallant

Le Secrétaire,

Scourion

8. *Brief van Minister Le Hon aan het Brugse stadsbestuur.*

Paris, 17 mai 1833.

Messieurs,

Je m'empresse de faire disparaître le mal-entendu qui existe au sujet du portrait de Mr. Rameau que j'eus l'honneur de vous adresser il y a quelque temps.

D'après les nouvelles informations que j'ai prises, il paraît certain que l'intention des propriétaires de ce tableau a toujours été qu'il fût offert à l'Académie de Bruges. Or, j'ai cru me conformer à ce désir en l'adressant à l'administration de la ville qui en est la protectrice naturelle. C'est donc à l'Académie que je vous prie, messieurs, d'avoir la bonté de faire remettre le portrait de Mr. Rameau, afin que les intentions de ceux à qui il appartient d'en disposer soient exactement remplies. La personne qui avait indiqué primitivement dans une note la destination du tableau, vient d'insister de nouveau pour qu'elle lui soit donnée et regardée de la réclamation de la demoiselle de Cock comme inconvenante et ne reposant sur aucun droit.

Agreez, messieurs, les assurances de ma considération distinguée.

L'Envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire de Belgique,

(get. :) C. Le Hon.

P.S. Je vous ferai observer que la personne mentionnée ci-dessus est madame veuve Nannoni. Je vous ferai observer également combien peu je me serais prêté à l'envoi d'un objet, soit à la ville de Bruges, soit à l'Académie, si telle n'eut pas été réellement sa destination.

A messieurs les bourgmestre et échevins de la ville de Bruges.

9. *Brief van het Brugse stadsbestuur aan M.T. De Cock.*

23 mai 1833.

Mademoiselle,

Par votre lettre du 1 de ce mois, en réponse à la nôtre du 27 avril dernier par laquelle nous vous adressames des remerciemens du don fait par vous à la ville du portrait de Mr. Rameau peint par Mr. Suvée, vous nous avez exprimé votre surprise de ce que nous vous avons écrit à cet égard, et vous avez réclamé la restitution de ce tableau, en prétendant que vous n'aviez jamais pensé à en faire hommage à la ville, qui le destinait à l'Académie, ne croyant pas qu'il peut être mieux placé.

Le 3 de ce mois nous écrivimes à Mr. le ministre plénipotentiaire belge à Paris, pour l'informer de la prétention que vous éleviez et le prier de nous faire connaitre, si quand vous avez sollicité ou fait solliciter son intervention pour l'envoi, à titre d'hommage à la ville de cet ouvrage de Mr. votre oncle, quelque chose a pu faire croire que ce moyen que vous preniez de nous envoyer cette pièce à titre de don à la ville, n'était qu'une feinte pour en faciliter le transport, qui, d'après la nature de l'objet, ne devait éprouver aucun obstacle. Mais Mr. Lehon, par sa réponse du 17 de ce mois nous a fait savoir que, d'après les nouvelles informations qu'il a prises, il paraît certain que l'intention des propriétaires de ce tableau a toujours été qu'il fut offert à l'Académie de Bruges; qu'il a cru se conformer à ce désir en s'adressant à l'administration de la ville qui en est la protectrice naturelle; que la personne qui avait indiqué primitivement dans une note la destination de ce tableau vient d'insister de nouveau pour qu'elle lui soit donnée et regarde la réclamation de la demoiselle De Cock comme inconvenante et ne reposant sur aucun droit. Mr. le ministre plénipotentiaire nous fait observer en outre que la personne mentionnée ci-dessus est madame veuve Nannoni, et

qu'il ne se serait pas prêté à l'envoi d'un objet soit à la ville, soit à son Académie, si telle n'eut pas été réellement sa destination.

En conséquence de cet explication, nous ne pouvons, mademoiselle, avoir égard à votre réclamation, et nous allons envoyer ce portrait à l'Académie pour y être honorablement placé avec les autres chefs-d'oeuvre que possède ce bel établissement ou feu Mr. votre oncle a fait ses premières études qui l'ont fait parvenir à un si haut rang parmi les artistes de notre âge.

Agrérez, mademoiselle, l'assurance de notre parfaite considération.

Par ordonnance :

Le Secrétaire,
Scourion.

Les Bourgmestre et Echevins,
Coppieters 't Wallant.

10. *Brief van het Brugse stadsbestuur aan het bestuur van de Academie.*

Bruges, le 23 mai 1833.

Messieurs,

Par lettres des 8 février et 17 avril dernier, Mr. Lehon, ministre plénipotentiaire belge à Paris, nous annonça l'envoi pour la ville, de la part de la dame Marie-Thérèse De Cock, d'un portrait de Mr. Rameau, beau-père de Mr. Suvéé, peint par cet artiste très distingué, natif de cette ville et élève de notre Académie. Ce tableau, d'une excellente exécution, nous est parvenu en bon état, et nous nous empressâmes, le 27 avril, de remercier Mr. le ministre plénipotentiaire de l'envoi qu'il venait de nous en faire. Nous lui dîmes, dans notre lettre, que la régence se proposait d'envoyer ce beau portrait à l'Académie des beaux arts de cette ville, où il serait exposé aux regards des élèves et des connaisseurs, comme un monument précieux du talent d'un artiste brugeois, qui, dans les pays étrangers, a répandu de l'illustration sur sa patrie. Le même jour nous adressâmes aussi à la demoiselle Marie Thérèse De Cock des remerciemens du don qu'elle venait de faire à la ville. Mais par sa réponse du 1 mai, elle nous exprima de la surprise de ce que nous lui avons écrit, et nous dit, en réclamant la restitution du tableau, qu'elle n'avait jamais pensé à en faire hommage à la ville.

Nous écrivîmes le 3 du courant à Mr. le ministre plénipotentiaire, pour l'informer de la difficulté élevée par la dame De Cock, et le prier de vouloir bien nous faire connaitre si, quand cette dame a sollicité ou fait solliciter son intervention pour l'en-

voi, à titre d'hommage à la ville, de cet ouvrage de Mr. Suvée, quelque chose a pu annoncer que ce moyen qu'elle prenait de nous faire parvenir cette pièce, à titre de don à la ville, n'était qu'une feinte pour en faciliter le transport, quoique par la nature de l'objet, il ne dût éprouver aucun obstacle.

Monsieur Le Hon, comme vous le verrez messieurs par sa réponse du 17 mai dont copie ci-jointe, nous a fait connaître que d'après les nouvelles informations qu'il a prises, il paraît certain que l'intention des propriétaires de ce tableau a toujours été qu'il fût offert à l'Académie de Bruges; qu'il a cru se conformer à ce désir en l'adressant à l'administration de la ville, qui en est la protectrice naturelle; que la personne qui avait indiqué primitivement dans une note la destination du tableau vient d'insister de nouveau pour qu'elle lui soit donnée, et regarde la déclaration de la demoiselle De Cock comme inconvenante et ne reposant sur aucun droit.

Nous avons en conséquence l'honneur de vous annoncer, messieurs, que nous allons vous envoyer le dit portrait, pour être placé honorablement avec les autres chefs-d'oeuvre que possède l'Académie. Veuillez nous en accuser la réception.

Agréez, messieurs, l'assurance de notre parfaite considération.

Par ordonnance :	Les Bourgmestre et Echevins
Le Secrétaire,	de la ville de Bruges,
(get. :) Scourion	(get. :) Coppieters 't Wallant

A messieurs les Président et Membres composant la Direction de l'Académie des beaux-arts à Bruges.

11. *Brief van de Academie van Brugge aan het Stadsbestuur.*

Bruges, le 15 juin 1833.

A messieurs les Bourgmestre et Echevins de la ville de Bruges.

Messieurs,

Nous avons reçu le tableau peint par Mr. Suvée, décédé à Rome, qui vous avait été transmis par Mr. Le Hon, notre ambassadeur à Paris, et que vous avez eu la bonté de nous envoyer. Nous acceptons avec reconnaissance ce beau tableau comme un monument et comme souvenir intéressant de l'un de nos anciens élèves qui par ces talens a fait honneur aux arts en général et à l'Académie en particulier. Nous le conserverons avec soin et nous l'exposerons avec orgueil comme l'ouvrage d'un brugeois dont les mérites ont été généralement appréciés par les connaisseurs.

Nous avons l'honneur de vous remercier de l'intérêt constant que vous voulez bien porter à notre établissement.

Daignez agréer, messieurs, l'expression sincère de notre gratitude.

Le Secrétaire,
(*get.* :) Denet.

Le Président,
(*get.* :) Roels

IDENTIFICATIE VAN PORTRETTEN OP EEN SCHILDERIJ IN DE POTTERIEKERK TE BRUGGE

In de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Potterie te Brugge hangt, aan de noordelijke zijmuur van het koor, een schilderij dat drie knielende personages en een Jezus-monogram voorstelt (paneel, 114,5 cm. hoog bij 81,5 cm. breed, binnen de lijst gemeten).

Op het voorplan knielen, driekwartprofiel naar de toeschouwer en tegelijk naar elkander toegekeerd, twee bejaarde burgers: links een man en rechts een vrouw. Zij kijken voor zich uit, voegen de handen in biddende houding samen en steunen op ternauwernood zichtbare knielbankjes. Rechts, achter de oude vrouw, knielt in dezelfde houding en slechts halfslijfs zichtbaar een jongere dame. Midden de voorste figuren loopt een tichelvloer in uitgerokken perspectief naar omhoog. De bovenhelft van het schilderij is nagenoeg geheel gevuld met een in wolken gehuld Jezus-monogram, dat met goudkleurige gotische minuskels op een lichtende achtergrond verschijnt. Een horizontaal afkortingsstreepje kruist de opgaande schacht van de middenletter. In de vrijgebleven ruimte tussen de hoofdpersonages komen twee monogrammen voor: het ene, naast de man, is samengesteld uit de majuskels P en S; het andere, naast de vrouw, uit de majuskels G en S plus de naast elkaar geplaatste cijfers 7 en 2. Links van het hoofd van de man staat het inschrift: „1616 AETATIS SUA 77”. Boven het hoofd

van de jonge vrouw werd een klein rood kruisje geschilderd (1).

Deze figuren zijn blijkens de bij de personages geplaatste monogrammen ongetwijfeld portretten. Dank zij het monogram naast de mannenfiguur kunnen deze portretten geïdentificeerd worden. Dit monogram stemt inderdaad volkomen overeen met het teken, dat veelvuldig in de handboeken van Pieter Pieters voorkomt en er telkens middenin zijn handtekening figureert (2). Die identificatie wordt ten andere bevestigd door het monogram naast de vrouwenfiguur. De letters G en S zijn immers de initialen van Gertrude Swinnens, vrouw van Pieter Pieters (3). Het rode kruisje boven het hoofd van de jonge vrouw laat ten slotte geen de minste twijfel over; de echtgenoten Pieters-Swinnens hadden een enige dochter, Anna, gehuwd met Baptsit Bakerode, die reeds overleden was toen het schilderij tot stand kwam (4).

Het is duidelijk dat zo de bejaarde lieden naar het leven zijn afgebeeld, dit voor de dochter niet het geval is.

Uit het inschrift: „1616 AETATIS SUAE 77” blijkt

(1) Vgl. A. MAERTENS, *Onze Lieve Vrouw van de Potterie* (Brugge, 1937), blz. 161. — Wij danken de heer M. De Duytsche, beambte bij de Gemeentelijke Commissie van de Openbare Onderstand te Brugge, voor zijn aanwijzingen en zijn dienstvaardige hulp.

(2) De handboeken van Pieter Pieters maken deel uit van het archieffonds van het voormalige Sint-Nikolaasgasthuis te Brugge op het archiefdepot van de Gemeentelijke Commissie van de Openbare Onderstand te Brugge. Deze handboeken zijn ten getale van drie: I. over de jaren 1597-1613 (B, register n° 10); II. over de jaren 1612-1622 (D, register n° 110); III. aangelegd in 1619 (B, register n° 11).

(3) Zie: Huwelijkscontract van Pieter Pieters en Gertrude Swinnens gepasserd voor schepenen van Brugge op 15 janurai 1571 (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., carton D, 167 a., origineel, op perkament). Dubbel van dit stuk idem, carton D, 167.

(4) Zie de akte van fundatie door Pieter Pieters en Gertrude Swinnens ten voordele van het St.-Nikolaasgashuis d.d. 5 december 1607. Deze akte komt voor in een vidimus, door schepenen van Brugge afgeleverd op 17 juli 1615 (Arch. G.C.O.O., carton D, 179). Ze staat ook afgeschreven vooraan in het memorandum betreffende deze fundatie (1624-1717) (Idem, D. reg. III.).

dat Pieter Pieters in 1539 geboren werd, en dit zeer waarschijnlijk te Brugge, waar zijn vader, Gillis, als kleermaker woonachtig was (5). Op 15 janurai 1571 trad Pieter met Gertrude Swinnens, dochter van Willem, in het huwelijk (6). Daar het getal 72 bij haar monogram op het schilderij ongetwijfeld haar leeftijd aangeeft, moet zij in 1544 geboren zijn, vermoedelijk eveneens te Brugge (7).

Anna Pieters was naar alle waarschijnlijkheid reeds overleden toen haar ouders een fundatie in het Sint-Nikolaasgasthuis, uiterlijk bij de aanvang van 1599, hebben gesticht (8). Zij zou dus ten hoogste achtentwintig jaar oud geworden zijn.

Pieter Pieters stond als „mercenier” bekend (9). Hij schijnt goede zaken te hebben gedaan, want hij vergaarde gaandeweg een aardig bedrag, dat grotendeels in renten omgezet werd (10). Hij was bovendien eigenaar van een huis in de Grauwwerkersstraat (11). Uit een testamentaire beschikking, welke hij en zijn vrouw op 25 augustus 1617 ondertekenden, blijkt dat zij hun bezittingen als de vrucht van hun gezamenlijke arbeid beschouwden en op dat ogenblik voor gegoede burgers mochten doorgaan (12).

---

(5) Zie: Huwelijkscontract van P.P. en G.S., aangehaald in noot 3 hierboven.

(6) Zie: Idem.

(7) Aangaande P.P. en G.S. verstrekken de kerkelijke doop-, huwelijks- en overlijdensregisters van Brugge, op het Stadhuis van Brugge bewaard, geen gegevens.

(8) Zie o.m. de in noot 4 hierboven aangehaalde akte.

(9) P.P. wordt in meerdere archiefteksten als „mercenier” betiteld. Vgl. bv. de bronnen opgegeven in de noten 3 en 4 hierboven.

(10) De handboeken van P.P., aangehaald in noot 3 hierboven, leveren een goed overzicht van de evolutie van het fortuin van de echtgenoten Pieters.

(11) Zij waren van dit huis eigenaars geworden bij akte van 15 oktober 1577, gepasseerd voor schepenen van Brugge (Vgl. Brugge, Stadsarchief, Klerken van de vierschaar, nr. 686, fol. 62 v.-64).

(12) Vgl. Testamentaire beschikking (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., carton D, 167).

In de loop van hun later leven, vermodelijk na en wellicht ten gevolge van het overlijden van hun dochter, legden zij een grote liefdadige activiteit aan de dag. Het Sint-Nikolaasgasthuis te Brugge, dat aan arme reizende kooplieden onderkomen verschafte en waar het ambacht van de merceniers zijn kerkelijke diensten liet verrichten alsook zijn vergaderkamer had, genoot hun voorkeur (13). De enige feitelijke informatie omtrent de begindatum van hun stichting ligt vervat in de volgende zinsnede daterend van 3 januari 1599 in het memorandum van het hospies: „Pieter Pieters ende Gertrude Swinnens, zyn huusvrouw, fondateurs van de nieuwe fondatie van de drie mannekens...” (14). Die fundatie was de tegenhanger van deze welke door Nikolaas Pagant, veertiende eeuwse stichter van het Sint-Nikolaashospies, ten behoeve van drie oude vrouwen in genoemde instelling was gedaan (15). Voor de echtelingen Pieters betekende die stichting het begin van de stapsgewijze wegschenking van nagenoeg hun gehele bezit, onder het gewone voorbehoud van vruchtgebruik. Tot viermaal toe werd tussen 1607 en 1615 hun stichting vermeerderd (16). Deze aanvulligen hiel-

---

(13) Vgl. J. GAILLIARD, *De ambachten en neeringen van Brugge* (Brugge, 1854), blz. 188; A. DUCLOS, *Bruges, histoire et souvenirs* (Brugge, 1910), blz. 303, 494.

(14) Zie: Memorandum van het Sint-Nikolaasgasthuis (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., D. reg. 109, fol. 20).

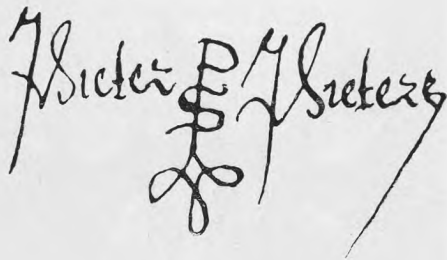
(15) „Eene nieuwe fondatie van drie provenen tot onderhoude van drie aerne verweecte mannekens (gedaan door P.P. en G.S. vóór 3 janurai 1599 (vgl. noot 14 hierboven), waarvoor beide stichters op verschillende data schenkingen hebben gedaan) nevens de aerne verweecte vraucons die nu woonen ende in deele onderhouden zijn binnen den godtshuuse van Sint Nicolaes. Welcke verweecte vraucons de vrienden van wijlen Nicolaes Pagant, fondateur van denselven godtshuuse aldaer houden staende indt Mostaertstraetken der voorseyde stede” (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., D, reg. III: Memorandum van de fundatie van P.P. en G.S. (1624-1717), fol. I).

(16) Zie: vidimus van vier akten, op 17 juli 1615 door schepenen van Brugge afgeleverd, betreffende de fundatie van P.P. en G.S. in het Sint-Nikolaasgasthuis: (Arch. G.C.O.O., carton D, 179) I. d.d. 5 december 1607; II. d.d. 18 juni 1611; III. d.d. 9 september 1614; IV. d.d. 20 januari 1615.

copyright A.C.L., Brussel

Groepsportret van de familie Pieters-Swinnens
in de kerk van O.L.Vrouw ter Potterie, Brugge.

A handwritten signature in a cursive script, reading "Pieter Pieters". The signature is written in black ink on a light-colored background. The letters are connected and fluid, with a prominent loop at the end of the second "Pieters".

Handtekening van Pieter Pieters
volgens zijn handboekjes

den schijnbaar gelijke tred met de aangroei van hun bezit.

Aanvankelijk zagen sommige van hun verre erfgenamen deze vrijgevigheid met lede ogen aan en poogden zich er tegen te verzetten. Om alle moeilijkheden te voorkomen, gaven de voogden van het Sint-Nikolaasgasthuis op 23 september 1604 aan de schenkers een beloftebrief waarbij zij de langstlevende van de beide echtgenoten de verzekering gaven het vruchtgebruik van de vervallen helft te vrijwaren en afstand deden van de erfrechten welke de instelling ingevolge het stichtingscontract op deze helft had verkregen (17).

Het bestuur van het gasthuis, van zijn kant, betoonde zijn erkentelijkheid tegenover de milde schenkers door geredelijk in te gaan op meerdere rekwesten welke deze ten voordele van sommige personen indienden (18).

Behalve die stichting beoefenden de echtgenoten Pieters nog een andere vorm van naastenliefde. Zij namen een weesmeisje op, waarvan de moeder „ten innemene van de voors. stede van Calis vermoort es gheweest”. Bedoeld wordt waarschijnlijk de verovering van Calais door de Spanjaarden in 1595. Zij plaatsten het kind, Pieryncken van Calis geheten, in de Sint-Elizabethschool en namen het daarna bij zich in dienst. Evenals zij voor hun schoonzoon deden, troffen zij voor het meisje de nodige schikkingen om het bij eventuele noodwendigheid de steun van het Sint-Nikolaasgasthuis te verzekeren (19).

---

(17) Zie de beloftebrief door de voogden van het Sint-Nikolaasgasthuis op 23 september 1604 aan P.P. en G.S. afgeleverd (Idem, carton D, 176).

(18) Zie: Memorandum van het Sint-Nikolaasgasthuis (1585-1718), (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., D. reg. 109) : a) op fol. 20, ten voordele van Pieryncken van Calis, weesmeisje opgenomen door P.P. en G.S.; b) op fol. 21 v., ten voordele van Rooseken van Houte, behoeftige weduwe. Voor de tussenkomst ten voordele van hun schoonzoon, Baptist Bakerode, zie het vidimus in noten 4 en 16 vermeld.

(19) Zie vorige noot alsook het memorandum betreffende de

Uit een schenkingsakte van 17 juli 1615 blijkt dat het op leeftijd gekomen echtpaar Pieters ten slotte zijn intrek in het Sint-Nikolaasgasthuis genomen heeft (20).

Het daaropvolgende jaar lieten zij hun familieportret naar recht middeleeuwse opvattingen vervaardigen, dit wil zeggen: als de bestendiging van hun vroomheid evengoed als de vereeuwiging van hun uiterlijk. Evenals zij bij hun stichtingen, naar de teksten ten overvloed bewijzen, door hun streven naar eigen zaligmaking aangedreven werden, zo lieten zij ook dit halfslachtige devotiedoek in functie van hun zielsheiliging verwezenlijken (21).

Op grond van aanwijzingen in zijn handboekjes vervat, moet Pieter Pieters omstreeks 1619 overleden zijn. De juiste datum van zijn afsterven is echter moeilijk te bepalen. Op 6 februari 1618 vervangt de handtekening van zijn vrouw, onder de vorm van een kruisje, voor het eerst haar mans signatuur onder een kwijtschrift. Dat is herhaalde malen het geval in ditzelfde jaar. Doch zowel in 1618 als in 1619 komt de handtekening van Pieter in hetzelfde registertje nog verschillende keren voor, het laatst op 20 februari 1619. Bovendien blijkt hij uit de aanleg van zijn laatste handboekje op 1 augustus 1619 nog steeds in leven te zijn (22).

Op 4 juli 1620 zien wij de weduwe Pieters een schenking doen ten voordele van de vroegere stichting (23). Nog op 1 september 1628 doet zij een geldbelegging, zodat wij met zekerheid weten dat zij haar man minstens negen jaar overleefd heeft (24).

---

fundatie van P.P. en G.S. in het Sint-Nikolaasgasthuis (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl. D. reg. III, fol. 4).

(20) Zie het memorandum betreffende de fundatie van P.P. en G.S. in het Sint-Nikolaasgasthuis (Arch. G.C. O.O., fonds S. Nikl., D. reg. 111, fol. 9).

(21) Zie o.m. de schenkingsakten vermeld in noot 16 hierboven.

(22) Zie: Handboekje van P.P. en G.S. (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., D. reg. 110, fol. 12, 36 v.; Handboekje van P.P. (Arch. Idem, B, reg. n° 11, fol. 1).

(23) (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., carton D, nr. 183).

(24) (Arch. G.C.O.O., fonds S. Nikl., carton D, nr 190).

Mochten wij reeds alleen naar de stijl van het werk te oordelen vermoeden dat het doek uit de Brugse school afkomstig is, nu wordt dit vermoeden, dank zij de kennis van de opdrachtgevers ervan versterkt. Lijkt het inderdaad niet aannemelijk dat de bejaarde bestellers hun voorkeur zullen gegeven hebben aan een Brugse schilder en dan liefst aan iemand van hun leeftijd? Overigens wijzen trant en techniek van het schilderij in dezelfde richting. Dienvolgens menen wij dat de schilder van de familiegroep uit de Potterie een man op leeftijd was, die, wars van alle vernieuwende invloeden, de traditie van de zestiende eeuwse Brugse portretschilders tot in de vroege zeventiende eeuw voortzette.

Tot zover voor de persoonlijkheid van de auteur van onderhavig schilderij. Zouden wij hem nu ook een naam kunnen toewijzen?

Wij konden niet uitmaken of er tussen één of ander schilder van de naam Pieters en onze opdrachtgever, Pieter Pieters, familieverwantschap bestaat. Overigens weze opgemerkt dat, onder deze schilders geen enkele wordt aangetroffen waarvan de levensdata in overeenstemming kunnen gebracht worden met de datum van vervaardiging van ons schilderstuk (25).

Een ernstiger aanwijzing ligt ons inziens in het feit dat onder Pieters' en Gertrude's schuldenaars de schilder Remi Stalpaert voorkomt. In 1612 neemt deze man een hypotheek op zijn eigendom (26). Jaarlijks komt hij daarvoor bij Pieter Pieters zijn schuld vereffenen (27). Misschien mag men onderstellen dat juist deze regelmatige bezoeker van ons echtpaar en enige schilder onder hun schuldenaars, hiervoor het eerst in aanmerking komt. Na zijn vakbekwaamheid te Brugge opgedaan

---

(25) Vgl. C. VANDEN HAUTE, *La corporation des peintres de Bruges* (Kortrijk - Brugge, z.j.).

(26) Vgl. Brugge, Stadsarchief, Klerken van de vierschaar, n° 860, fol. 46-47.

(27) Handboekje van P.P. en G.S. (Arch. G.C.O.O. Fonds S.-Nikl., D. reg. 110, fol. 16-17 v.).

te hebben, werd Remi Stalpaert er in 1572 vrijmeester-schilder en overleed er omstreeks 1622, zes jaar nadat het schildersmilieu tot stand gekomen was. Jammer genoeg is tot nu toe geen enkel gewrocht met zekerheid aan deze schilder toe te schrijven zodat stijlkenmerken tot de identificatie van de auteur niet kunnen bijdragen (28).

O. DE SLOOVERE

---

(28) R.A. PARMENTIER, *Bronnen voor de geschiedenis van het Brugsche schildersmilieu in de XVIe eeuw. — XXIX Remi Stalpaert — Belgisch tijdschrift voor oudheidkunde en kunstgeschiedenis*, dl XIV (1944), blz. 29-32.

Boekbesprekingen

A. E. VERHULST, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw). Bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating van het grootgrondbezit in Vlaanderen tijdens de middeleeuwen* (Verhandelingen van de Kon. Vl. Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, Verhandeling nr. 30). Brussel, Paleis der Academiën, 1958, 665 blz., 13 schetskaarten.

Dit lijvig boekdeel betekent ongetwijfeld een grote aanwinst voor de kennis van het verleden van de Gentse Sint-Baafsabdij en van de landbouweconomie in de middeleeuwen in Vlaanderen. Deze merkwaardige studie, die gebaseerd is op een zeer rijke en goed-ontgonnen documentatie, omvat twee grote delen. In het eerste deel wordt de geschiedenis geschetst van de abdij en van haar grondbezit tot omstreeks het midden van de XIe eeuw. Over de stichting en de vroegste geschiedenis van de twee beroemde abdijen van Gent, de Sint-Pieters- en de Sint-Baafsabdijen, had de auteur reeds in 1953 een grondige studie gepubliceerd. Daarin verdedigde hij reeds de thesis, dat de Sint-Baafsabdij de oudste is van beide. Gesticht ter eer van Sint-Pieter door de H. Amandus kort vóór 639, zou de Sint-Baafsabdij haar traditionele naam eerst bij de aanvang van de IXe eeuw ontvangen hebben. De andere abdij zou later, omstreeks 650 gesticht zijn. De Sint-Baafsabdij was aanvankelijk veel rijker begiftigd dan de Sint-Pietersabdij, die daarbij nog zwaar beproefd werd bij de aanvang van de VIIIe eeuw door haar tijdelijke afschaffing door Karel Martel. De kern van het patrimonium van de Sint-Baafsabdij is gelegen bij de abdij in het noorden van Gent, o.m. de koninklijke fiscus van Marka. Een tweede domein lag in Oost-Brabant, domein, dat naderhand bij het graafschap Vlaanderen gevoegd werd. Een derde groot domein bestond aanvankelijk hoofdzakelijk uit schorren te noorden en te zuiden van de Westerschelde of de Hont. Buiten deze drie hoofddomeinen, was de abdij bij het begin van de IXe eeuw ook in bezit van twee belangrijke *villae* in Zuidvlaanderen, in de omstreken van Kortrijk en van Rijsel, van twee kleine *villae* in Noord-Frankrijk en van wijngaarden in de streek van Laon. In het N.W. van Kortrijk lag

het belangrijke domein Elsoia, dat tot nu toe niet kon geïdentificeerd worden. In de *pagus Cortracensis* lagen nog goederen van de Gentse abdij, namelijk te Zingem, Kanegem, Kruishoutem, Asper en Avelgem. De abdij werd erg geteisterd door de Noormannen, in 851 en 879. Een deel van de monniken had in 851 de relieken van Sint Bavo meegevlucht, eerst naar Sint-Omaars, dan naar Laon en naar Nesle-la-Repote en keerde eerst naar Gent terug tussen 911/18 en 937. Intussen was het grootste deel van het abdij-domein in bezit van de graaf van Vlaanderen, de leke-abt, gevallen, en hadden lokale edellieden zich meester gemaakt van de verafgelegen eigendommen. Het herstel van het tijdelijk bezit zou tijd en moeite vergen. In de XIe eeuw zou dit ten slotte tot stand komen, door het uitbreiden van de domeinen dichtbij de abdij gelegen, en het vervreemden van de verafgelegen goederen. Vooral gedurende de XIIIe eeuw zou het bezit van de abdij wederom aangroeien, door het aankopen van vele delen van het grafelijk domein, meest heide en moerassig land, dit laatste vooral in de Vier-Ambachten ten N. van Gent.

Het tweede deel van het boek is een gewichtige bijdrage tot de kennis van de landbouw-economie in de middeleeuwen. Aan de hand van een nauwgezette studie van de voorhanden teksten toont schrijver de evolutie aan van deze economie. Zonder twijfel mag hetgeen voorgehouden wordt voor het uitbaten van de domeinen van de Gentse abdij, domeinen die in verscheidene streken lagen, meestal aangenomen worden voor gans de landbouw-economie van Vlaanderen, de polderstreek inbegrepen. Enkele domeinen worden uitvoerig behandeld. De zeer duidelijke schetskaarten met hun commentaar zijn de gewenste hulpmiddelen om die studie te volgen. Uitvoerig wordt nagegaan hoe de oude domaniale uitbating er uit zag in de hoge middeleeuwen, hoe vanaf de Xe eeuw reeds die uitbating teloor ging, dit reeds heel vroeg in het domein bij Gent gelegen, en hoe ten slotte met dit teloorgaan nieuwe uitbatingssystemen vorm kregen. Waar in de vanouds bebouwde delen van een villa dit nieuw systeem eerst na de XIVe eeuw volop in zwang komen zal, wordt het reeds doorgevoerd in de polderstreek waar land op het water werd gewonnen, en in de minder vruchtbare streken, waar moerassen, heide en bossen tot landbouwgrond omvormd werden. Omstreeks 1350 zal de nieuwe exploitatievorm, de tijdpacht, het helemaal halen. In zijn slotwoord wijst de auteur erop, dat natuurlijk uit zijn monografie nog geen algemene besluiten voor de landbouw-economie in Vlaanderen mogen getrokken worden, en dat nog menige monografie over de onroerende fortuinen, niet het minst van de lekefortuinen, zal moeten opgemaakt

worden, vooraleer men algemeen-geldende besluiten treffen mag. Niettemin is zijn studie baanbrekend en een voortreffelijke aanwinst voor de kennis van de landbouw-economie in Vlaanderen.

J. DE CUYPER

M. CAFMEYER, *Van Doop tot Uitvaart. Een kijk op het volksleven in het noordoosten van West-Vlaanderen*. Uitgave van de Bond van Westvlaamse Folkloristen, Brugge 1958, 172 pp., ill., met een inleiding door Prof. Dr. E. I. Strubbe, hoofdman van de bond.

Na haar talrijke en steeds fel gesmaakte bijdragen in het tijdschrift „Biekorf” en de volkskundige almanak „’t Beertje” is Mej. Magda Cafmeyer ertoe gekomen haar gesprekken en bevindingen over het thema „Van de Wieg tot het Graf” in boekvorm uit te geven.

Alleen reeds het feit dat die vroegere verspreide artikels niet alleen door de liefhebber, maar ook door de wetenschapsmensen — zelfs buiten West-Vlaanderen — naar waarde werden geschat is een onverdachte referentie voor hun auteur.

Haar gewoonte getrouw heeft S. alle bibliografische gegevens gemeden en zich verlaten op de gulden bronnen van de volksmond en de rechtstreekse observatie. Laatstgenoemde factoren zijn het immers die het werk zo fris en zo leesbaar maken. Wie zou trouwens op dit haar zo geliefd terrein en in een haar zo vertrouwde streek belangrijk onbekend materiaal hebben kunnen bijbrengen?

De volksmond, waaruit M. Cafmeyer met gulzige grepen heeft geput, staat geconcretiseerd in de opdracht van het werk, die de nagedachtenis eert van Tante Lena, zonder wie, naar het getuigenis van S. zelf, dit boek nooit zou geschreven zijn.

Hoewel S. zich in de ondertitel geografisch beperkt tot het noord-oosten van West-Vlaanderen, toch wijkt zij regelmatig uit naar andere streken binnen de provincie en zelfs erbuiten.

In veertien taferelen borstelt zij dan het rijk gevarieerde leven van het volk dat haar zo nauw aan ’t hart ligt. Een leven van hard labuur midden een hoop wriemelende kinderen, hetzij op de akkers van polder- en zandstreek, hetzij in de bochtige straatjes der Brugse volkswijken. Een leven waarin er per slot van rekening vaker een traan werd weggepinkt dan een glimlach op de lippen getoverd. En toch wil het ons voorkomen dat er onder die mensen meer echte goedheid en hartelijkheid heerste dan tegenwoordig. Het is dan ook geen toeval dat in de liminaire bladzijden iemand

„van de goeie ouwe tijd” het eruit smijt: „Er is den dag van vandage geen liefde meer onder de mensen, ze kunnen malkaars asem niet meer rieken”. Ook de grondig ontwikkelde buurschapszin van toen is daarvan een treffende illustratie, hoewel deze eigenschap van tijd tot tijd ten kwade kon worden aangewend, getuige de wreedheid van het volksgericht in de hoofdstukken over vrijen en trouwen.

Een bijzonder facet van het vroegere volksleven dat heden ook al een duchtige deuk heeft gekregen, is de confrontatie tussen gesloten, ja vaak vijandige gemeenschappen, zoals de drieste, sluwe Bruggelingen ten opzichte van de brave, schuchtere plattelandsbewoners, ofwel de lotelingen uit de polders (de Noorderlingen) ten overstaan van die uit de zandstreek (de Zuiderlingen).

Voelt men op elke bladzijde tastbaar aan dat S. met hart en ziel tussen het volk staat, dan is het even onmiskenbaar dat ze zich door taal noch stijl van de volksmens heeft willen scheiden. Dit is een van de voornaamste en tevens sympathiekste kenmerken van het boek, dat aldus ook naar de vorm de geest van het volk uitademt. S. heeft daarenboven het gelukkig idee gehad heel vaak haar personages zelf aan het woord te laten, zodat niets van de frisse pittigheid van hun denken en voelen verloren is gegaan. Hoe schilderachtig en raak kunnen zij het zeggen! Hun plastisch expressievermogen slaat wel eens om in ruwheid, doch ook dat is de volkstaal. Opvallend in dit opzicht is het groot aantal lapnamen die door het werk wemelen, alle getuigen van de volkse observatiegeest bij het karakteriseren van 's mensen gewoonten en gebreken. Een unieke collectie is daar samengebracht!

De fotografische opnamen van de auteur die het boek illustreeren, zijn stuk voor stuk waardevolle documenten, die ons een beschreven type, gebruik of voorwerp levendig voor de geest roepen. Nochtans komt de schikking ervan ons op sommige bladzijden minder geslaagd voor, nl. daar waar de foto's schuin naar mekaar toelopen of in mekaar worden gewerkt. De verklarende lijst der woorden uit de streektaal, die achteraan te vinden is, zal door niet-West-Vlamingen dankbaar begroet worden.

Ten behoeve van de Oostvlaamse lezers citeren wij uit de klapper op de plaatsnamen volgende lokaliteiten: Aalter, Adegem, Eeklo, Gent, Knesselare, Lovendegem, Maldegem, Middelburg, St.-Laureins, Zulte.

Het boek van Mej. Cafmeyer is de waardige inzet van een reeks uitgaven die de Bond van Westvlaamse Folkloristen beslist moet voortzetten.

W. GIRALDO

Kroniek

(Afgesloten op 15 maart 1959)

IN MEMORIAM

Op 9 november 1958 stierf te Brugge de welbekende pedagoog, kanunnik *Alberic De Coene*. Geboren te Wevelgem op 22 juni 1881, zou hij gans zijn leven aan het onderwijs en aan pedagogische vraagstukken wijden. Het Sint-Canisiusblad (56e jaargang, blz. 85-164) gaf een *De Coene-nummer* uit. Daarin wordt o.m. gewezen op de belangstelling, die de overledene gans zijn leven toonde voor eigen streekgeschiedenis, voor heemkunde en volkstaal. Menig heemkundige heeft zijn „roeping” aan hem te danken. Zelf heeft kan. De Coene zich aan geen dergelijke studie gewaagd. Hij schreef een degelijk brochure over de bekende deken van Kortrijk, Dr. Edward De Gryse (1848-1909), met wie hij aanverwant was.

GESCHIEDENIS

In „Wetenschappelijke Tijdingen”, 19e jaargang, 1959, nr. 2, kol. 79-80, verschenen een „vaststelling” en een „vraag”, die ongetwijfeld onze belangstelling eisen. Het gaat over de *parochie-registers van het Oud Regiem*. Thans zijn ze over menig archief verspreid. Men kan er vinden op de pastorie en op het gemeentehuis, ook op de rechtbank van eersten aanleg en last not least op het Rijksarchief. En wellicht zijn er die bij particulieren verdwaalden. En nu de vraag, die we graag ondersteunen: „Is hier geen werk voor een wetenschappelijk detective of voor meer snuisterraars, om een lijst op te stellen van zulke registers, per parochie, met vermelding a) waar ze berusten, b) op welke dagen en uren ze kunnen geraadpleegd worden, Bericht aan wie het aangaat, b.v. aan de kulturele afdelingen in onze provinciale besturen. Of aan wie? In elk geval is het huidig gebrek aan een minimum van centralisatie alles behalve bevorderlijk voor een vlot onderzoek naar dingen waarin hoe langer hoe meer belang gesteld wordt”.

In de *Lijst van de Aanwinsten van het jaar 1956 van het Algemeen Rijksarchief* (Brussel, 1957) wordt gemeld dat de parochie-registers van Assebroek (1639-1704) en van Oedelem (1719-1727, 1795-1796) in het Rijksarchief te Brugge werden gedeponneerd.

Uit dezelfde lijst blijkt dat de nagelaten geschriften en briefwisseling van de bekende *Brugse journalist Armand Neut* door het Algemeen Rijksarchief te Brussel werden aangeworven.

J.D.C.

De vermaarde *abdij van Saint-Riquiers* in Frankrijk geldt terecht als de uiterste voorpost van de dietse invloed in de Sommevallei. Van 11 tot 15 september 1958 werd het 13e eeuwfeest van dit sticht door de Auxiliaires du clergé (de huidige bewoners van de abdij) in samenwerking met de Société des Antiquaires de la Picardie te Amiens en te St.-Riquiers gevierd. De studiedagen te Amiens werden onder het voorzitterschap van Clovis Brunel, ere-directeur van de Ecole des Chartes en lid van het Institut de France, gehouden. Onze medewerkers Dom Eligius Dekkers en Dom Nicolas Huyghebaert hielden lezingen over het werk van Hariulfus. Men weet dat deze monnik van St.-Requiers bij ons overleed als abt van Oudenburg.

N. H.

In 1891 werd door de bekende historicus Dr. P. Leopold Janauschek, cisterciënzermonnik van Zwettl in Oostenrijk, een monumentale *Bibliographia Bernardina* uitgegeven. In dit werk werden al de edities van de geschriften van de H. Bernardus vermeld, alsook al de studies, die gewijd werden aan de abt van Clairvaux. Die bibliografie telde bijna 3000 nummers. Dit werk werd thans voortgezet (tot 1957) door de Historische Commissie van de Cisterciënzerorde en meldt boven de duizend nieuwe edities en studies. Deze boekenschouw, die 180 blz. telt, werd uitgegeven bij P. Lethielleux te Parijs in november 1958.

In de Mededelingen van de Kon. Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, Klasse der Letteren (1955, 56, 57 en 58), zet *prof. L. van der Essen* zijn studies voort over *de oorlogsvoering van het Spaanse leger in de Nederlanden tijdens de XVIe eeuw*. We vestigen speciaal de aandacht op de laatst verschenen studie over „Het begin van het offensief tegen de Vlaamse provinciën, 1582”. L. van der Essen steunt hoofdzakelijk op het Farnesisch Archief van Napels, dat onder de laatste oorlog werd verwoest, doch waarvan hij destijds vele kopiën had genomen.

J.D.C.

Bijeenkomsten van de Studiekring voor geschiedenis en oudheidkunde van West-Vlaanderen.

De tweede bijeenkomst van de Studiekring vond plaats in het

Klein Seminarie te Roeselare op 28 december 1957. Er waren 36 aanwezigen en 5 verontschuldigungen. Na een inleiding van dhr. A. Schouteet over de werking en het doel van de kring behandelde dhr. L. Van Acker het onderwerp: Wat werd gedaan en wat moet nog gebeuren in verband met de geschiedenis van Roeselare en omgeving? Zo kwam het werk van Angillis, De Potter, Van den Berghe, Vanden Haute, Dochy, Maréchal, Denys, e.a. ter sprake. Belangrijke aspecten van de oudste geschiedenis van Roeselare zijn nog te onderzoeken. Spreker gaf de vergadering een algemeen inzicht in het godsdienstig en kultureel leven van de stad evenals in de belangwekkende economische opbloei in de 19e eeuw. Als besluit werden Izegem en Ingelmunster, eveneens langs de Mandel gelegen, en enkele kleinere gemeenten in het overzicht betrokken.

Er volgde een geanimeerde bespreking; de vergadering besloot aan de heer Goeverneur een schrijven te richten met enkele aanbevelingen voor het bewaren van de gemeentelijke archieven.

De tweede spreker, Z.E.H. A. Deschrevel, behandelde de pseudo-Carel van Ieper, van wie schilderijen bewaard zijn o.m. te Ieper, Lo, Veurne. De stijl van de schilderijen aan hem toegeschreven behoort tot de Vlaamse Renaissance en is verwant met het werk van Lambert Lombard. Is hij te vereenzelvigen met de schilder Everardus Binasse die in 1612-13 te Ieper en in de abdijen van Waasten en Ter Duinen werkte?

De derde bijeenkomst van de Studiekring voor de Oudheidkunde en de Geschiedenis van West-Vlaanderen, vond te Brugge plaats op 6 februari 1959 en was gewijd aan het bouwkundig uitzicht van Brugge. Dhr. A. Schouteet kon een zestigtal aanwezigen begroeten; in zijn inleiding situeerde hij het Brugs monumentaal kunstpatrimonium dat naast enkele gebouwen van eerste rang, hoofdzakelijk bestaat uit een ongemeen rijke afwisseling van oude burgers- en werkmanshuizen, gebouwd volgens een schilderachtige aanleg die de toeristische schoonheid voor een groot deel bepaalt. Vervolgens toonde dhr. L. Devliegheer met behulp van lichtbeelden aan, dat er doorheen de eeuwen geen eigen Brugse stijl bestaan heeft, maar dat men bouwde in de stijl van de tijd; sinds ongeveer 1830 is dit echter het geval niet meer en heeft men de inspiratie gezocht in de oude stijlen. Als er modern gebouwd wordt, moet het in harmonie zijn met het bestaande; dit werd door enkele voorbeelden uit de vreemde verduidelijkt. Als eerste van de drie sprekers die de wensen en bezwaren betreffende de huidige bouwpolitiek formuleerden, sprak Mr. C. Devyt zich uit voor het navolgen van de oude bouwstijlen, o.m. wegens gevoelsredenen, het toerisme en de onzekerheid over de moderne kunst. Daarentegen

toonde dhr W. Baes met talrijke voorbeelden aan, dat men te Brugge, sinds meer dan een eeuw geen goed gebouw meer opgetrokken heeft; de ziellose neo-stijlen verstarren het stadsbeeld i.p.v. het in leven te houden. Mr. W. Willems belichtte de rol en de mogelijkheden van de Kommissie voor Stedenschoon en bepleitte eveneens een bouwpolitiek die een spiegel van onze tijd zou zijn, maar toch rekening moet houden met het eigen Brugs karakter. Hij hekelde het afbreken van oude waardevolle gevels om ze zg. in de oude stijl herop te bouwen. O.l.v. van dhr A. Janssens de Bisthoven werd een discussie over het onderwerp gehouden, waaraan deelnamen: de heren R. Duchausoit, L. Dewulf, J. Pêtre, L. De Winter, J. Lantsoght, F. Traen, M. Vermeersch, L. Dugardin, G. D'hulster. Het bleek dat een meerderheid gewonnen was voor het bouwen in moderne stijl te Brugge, op voorwaarde dat het in eenklank zij met het kader van de stad.

L. D.

Te Kortrijk werd een nieuwe vereniging „*De Leiegouw*” gesticht. Deze vereniging, die voor het Kortrijkse de studie beoogt van de lokale geschiedenis, de taal en de folklore, hield haar eerste officiële vergadering op 14 november 1958. Gezien het stijgend aantal belangstellenden, die deze studie op wetenschappelijke wijze en in de nationale taal willen behandelen en behandeld zien, en gezien de rijke archieven van Kortrijk, die nog grotendeels niet onderzocht werden, werd geestdriftig met deze nieuwe vereniging van wal gestoken. Het opzet van wijlen deken Edward De Gryse, die de eerste geschiedkundige kring te Kortrijk stichtte en die 50 jaar geleden overleed (14 februari 1909) wordt door „*De Leiegouw*” heropgenomen en verder doorgevoerd. In de loop van het jaar zullen zesmaandelijks Verslagen en Mededelingen van de nieuwe vereniging verschijnen. In de eerste aflevering zal de merkwaardige lezing verschijnen, die Z.E.H. A. Viaene op de eerste vergadering hield en die handelde over „Kortrijk in de geschiedschrijving”.

Te Nieuwpoort ontstond een nieuwe heemkundige kring, die de sympathieke naam gekozen heeft van *Bachten de Kupe*. De kring heeft voor doel, zoals blijkt uit het stichtingsnummer (januari 1959), de heemkunde te bestuderen van gans de Westhoek, dus ook het stuk Westhoek, dat in Frans- of Zuid-Vlaanderen ligt. Het wil ook aan heemschut doen en dus al wat blijvende waarde heeft voor de heemkunde in goede stand houden, zo de landschappen, de gebouwen, de molens, de musea, enz. Naar

blijkt uit het tweede nummer van deze kring, gaat dank zij het toetreden van vele werkers en sympathiserenden, deze vereniging een schone toekomst te gemoet.

Bij de aanvang van 1959 werd te Koksijde de vroegere Vriendenkring van de Duinenabdij omvormd tot het *Wetenschappelijk en kultureel centrum van de Duinenabdij en van de Westhoek*. Dit „centrum”, dat zal afhangen van het Brussels Instituut voor Natuurwetenschappen, beoogt de fauna en flora van de streek te bestuderen, de voorhistorie en de geschiedenis van de Westhoek, de heemkunde en folklore en ten slotte wil' het ook de gedane onderzoekingen propageren. Uit het programma van het Centrum lichten we dat het bijzondere aandacht wijden zal aan de studie van de eerste bevolking van de streek, dit in aansluiting bij de ontdekking van het oude kerkhof in de Duinenabdij, en aan de folklore en de heemkunde van de streek (Frans-Vlaanderen inbegrepen, doch dit in samenwerking met de aldaar bestaande heemkundige kringen). Ook zou men in het abdijpark een vissersdorp reconstituieren, en op die wijze een tegenhanger vormen van het beroemd provinciaal openluchtmuseum van Bokrijk in Limburg.

Het opzet van het „Centrum” is ongetwijfeld goed, en zal gewis slagen, indien het werk wetenschappelijk wordt uitgevoerd en de medewerking gevraagd wordt van de Westvlaamse historici en heemkundigen, die op het domein te bestuderen door het Centrum, zonder twijfel meer bevoegdheid hebben dan de meeste stichters zelf.

J.D.C.

Op het Stadsarchief te Brugge.

Het Stadsarchief te Brugge bezit een verzameling oorkonden van uiteenlopende aard; het zijn stukken uit particulier bezit die door schenkingen aldaar zijn terecht gekomen. Vermits zij niet van het Brugse stadsbestuur, noch van besturen wier rechten en functies op het stadsbestuur zijn overgegaan, afkomstig zijn, werden zij in een afzonderlijk fonds gegroepeerd, onder de titel : „Charters van private aangelegenheden”. Een eerste reeks van dergelijke stukken, meestal betrekking hebbende op de stad Brugge, werden door wijlen L. Gilliodts-van Severen, destijds stadsarchivaris, geordend en van een inventaris (in handschrift) voorzien. Thans is een tweede reeks voor de bezoekers van het Brugse stadsarchief bruikbaar gesteld. Het aantal stukken bedraagt 1214; het oudste stuk dateert

van 1297, het jongste van 1835. Deze stukken zijn chronologisch georderd en van ieder stuk is een uitvoerig regest opgemaakt. Deze regestenlijst is daarenboven voorzien van een index op de persoonsnamen (ruim 4500 namen) en van een index op de plaatsnamen (ruim 600 namen). Voor de vorsers van de plaatselijke geschiedenis van West-Vlaanderen wordt aldus een waardevol werk-instrument ter beschikking gesteld.

A.S.

OUDHEIDKUNDE EN KUNSTGESCHIEDENIS.

Opgavingen te Oudenburg.

De vroege geschiedenis van de gemeente Oudenburg is nog steeds in een waas van geheimzinnigheid gehuld en stelt de historicus voor soms ingewikkelde vraagstukken. Ten einde te trachten in deze duisternis wat licht te brengen, werd dit jaar door de *Dienst voor Opgavingen*, Brussel, een tweemaandenlange opgravingscampagne doorgevoerd (oktober-november 1957). Verleden jaar reeds hadden enkele proefsleuven enig resultaat opgeleverd, zodat we dit jaar niet volledig hopeloos aanvingen.

De voornaamste problemen die gesteld worden zijn de volgende :

1° Welke is de oorsprong van de naam Oudenburg, die reeds zeer vroeg voorkomt ? Slaat dit op een oude burcht, een oude versterking uit de tijd van de Romeinen of uit de vroege Middeleeuwen ?

2° Wat te geloven van de kronijkschrijver die beweert dat in de XIe eeuw te Oudenburg romeinse oudheden werden ontdekt en belangrijke romeinse muren werden uitgebroken voor de bouw van de kerk aldaar ?

3° Heeft het huidige grondplan van het dorp — een vierkant — iets te maken met een vroegere vesting ?

4° Werd de St. Pieterskerk opgericht op de plaats van een oudere kerk, gesticht door de H. Ursmarus van Lobbes ?

Twee maanden archeologisch onderzoek in tuinen en hoven brachten antwoord op enkele vragen, niet op alle.

De kronijkschrijver vertelt de waarheid waar hij beweert dat romeinse vazen te zijnen tijde werden gevonden; nu nog brachten de opgravingen talrijke overblijfselen aan het licht uit de gallo-romeinse periode : aardewerkscherven (o.a. terra sigillata), beenderresten, daktegels wijzen op een uitgestrekte en voortdurende bewoning, ver buiten de huidige dorpskom reikend en vooral ge-

vestigd op de hoger gelegen en voor overstroming beschutte zandrug. Deze nederzetting kende een belangrijke ontwikkeling: we mogen aannemen dat zij gedurende de IIe en de IIIe eeuw een dorpje was van geromaniseerde Morini, doch na de eerste frankische invallen van 275/76 komt hierin verandering: het romeinse bestuur ziet de noodzakelijkheid in van een verdediging van de kust en Oudenburg wordt versterkt: in het centrum van het vroegere dorp wordt een sterke vesting gebouwd, vierkant in plan met op de hoeken stevige ronde torens: Het is al opgetrokken in goed gemetste Doornikse blauwe steen; turfsteen uit het Rijnland wordt in de gebouwen verwerkt. Tot in de IVe eeuw bleef deze vesting, dit *castellum*, bezet; rond deze tijd ook hadden belangrijke dijkdoorbraken de zee tot aan de voet van de verdedigingsmuren gebracht.

De vergelijking van het vierkant grondplan van dit castellum met dit van het huidige dorp toont aan dat het wegniet, zoals we het thans kennen, zeer hoog opklimt, want het huidige vierkant is geïntendeerd zoals het romeinse, hoewel veel groter; bij de aanleg van het dorp was dus nog iets te zien van de oude vesting, te meer dat de muren van deze laatste grondig werden uitgekbroken en tot andere doeleinden aangewend. De naam Oudenburg zou dus op de puinen van deze vesting kunnen slaan.

Van een eventuele vroeg-middeleeuwse burcht, door de topografie verondersteld, werd nog niets teruggevonden; waarschijnlijk bevond deze zich in het centrum van het dorp, waar nog niet werd geïraven.

Tijdens deze opgravingskampagne werd de St.-Pieterskerk, gebouwd in 1056-1070, onderzocht door L. Devliegher. Sporen van romeinse bezetting werden op de plaats van de abdij ontdekt. De kerk zelf is een driebeukig gebouw, met toren op een niet uitspringende viering en een vlakgesloten hoofdkoor. Het bouwmetaal werd aan de romeinse vesting ontleend: de blauwe Doornikse steen vinden we hier terug. In latere tijd werd dit koor vervangen door een laatgotisch, opgetrokken in baksteen. Zekere overblijfselen van een vroeger, houten gebouw werden niet vastgesteld, hoewel enkele gegevens, o.m. graven, wel op een voorafgaand heiligdom zouden kunnen wijzen.

Gans deze kerk werd na de franse revolutie volledig afgekbroken; zelfs de vloeren waren verdwenen en sommige graven geplunderd. In de as van de kerk werden de overblijfselen ontdekt van een klokkenoven, alsmede een gemetste grafkelder, langs binnen met rood beschilderde kruisen versierd.

— *Opgavingen in de Ste.-Godelieveabdij te Gistel.*

De Dienst voor Opgavingen heeft gebruik gemaakt van de verbouwingswerken, die de kerk van deze abdij een beter uitzicht zullen geven, om aldaar in de ondergrond opsporingen te doen. Het werk, dat onder leiding stond van Dr. L. Devliegher, heeft tot zeer interessante vondsten geleid. Meer dan eens zo werd vastgesteld, werd de abdijskerk, wat plan en opstand betreft, gewijzigd. Uit de 12e eeuw stamt een romaans kerkje, een driebeukige kruiskerk met een koor, dat vlak afgesloten was. Het was met veldsteen opgebouwd. In de 13e eeuw, werd een nieuw koor, thans driezijdig, gebouwd. En nog later werd de kerk verlengd, de zuilen werden verwijderd en gans het schip werd tot een beuk omvormd. Bij die beuk sloot de nog bestaande toren aan. Het bouwvallig koor werd na de Geuzentijd door een muur van de rest van de kerk afgescheiden. Natuurlijk werden bij deze werken ook oude graven ontdekt. Ze bevatten echter geen voorwerpen en waren trouwens niet gemetseld. Ook de bekende heuvel van het Kraaienskapelletje werd bij deze gelegenheid onderzocht. Overblijfsels van houten of stenen gebouwen werden niet gevonden. Drie sleuven, die in de heuvel gemaakt werden, toonden aan dat de heuvel oorspronkelijk veel kleiner was. In de aarde, die naderhand de heuvel uitbreidde, werden talrijke vroeg-middeleeuwse scherven ontdekt. Aan de hand van die opgravingen en van de bestaande documenten, zal thans het verleden van die abdij wellicht in een beter licht komen te staan.

J.D.C.

— *Te Kortrijk*, werden bij de wijzigingen van het interieur van de Sint-Maartenskerk drie merkwaardige *oude graf- en fondatiestenen* gevonden. In de westmuur van de noorderkruisbeuk, werden bij het wegnemen van de tamelijk recente lambrisering twee oude stenen gevonden gemetseld in de muurnissen. Het ene behelst een fondatie gedaan door een Kortrijks poorter en zijn echtgenote, Jan de Paeu en Ysabeele vanden Bussche, in 1511. Het stuk in Doornikse steen, behoudt ten dele nog de polychromie van vroeger en is in laat-gotische stijl. Het ander, kleiner van formaat en in Vredeman de Vries-stijl, is het grafzerk van Jan Coc, die gedurende 22 jaar pastoor was van Sint-Maartenskerk en stierf in 1547. Een derde zerk, zwaar en van groot formaat werd onder de bevoering van het koor gevonden. Het is het oude zerk van een gewezen burgemeester van de stad, heer Wouter vander Gracht, heer van Maelstede, overleden in 1593 en van

zijn echtgenote en kinderen. Dit zerk werd verplaatst en zal aan een muur bevestigd worden. De twee andere werden wederom achter de lambrisering en de ingemaakte kassen weggeborgen. Kopie van de teksten werd genomen.

— Weldra zal de officiële Dienst voor opgravingen opsporingen doen te Kortrijk. De herstellingswerken aan de *Broeltorens* en het oprichten van een nieuwe kaai aan de Leie aldaar bieden de gelegenheid, om opsporingen te doen op het domein, waar vroeger een gedeelte stond van het eerste kasteel van Kortrijk, dat op het einde van de 14e eeuw afgebroken werd. Wellicht zullen sleuven op die Leieboorden tot merkwaardige ontdekkingen leiden.

Ook zullen opgravingen gedaan worden in de oude *kapittelkerk van O.L.Vrouw*, dit ter gelegenheid van de tweede fase van de herstellingswerken dezer kerk, die zeer gehavend werd in 1944 door een luchtaanval. Het doel van deze opgravingen is vooral de sporen te vinden van het eerste koor (het hedendaagse dagte kent uit het begin van de 14e eeuw) en ook na te gaan of de twee torens ten tijde van de opbouw van de voorkerk gebouwd werden. Ten slotte zal het ongetwijfeld interessant zijn na te gaan of de vele graven, die in de kerk te vinden zijn, ook zoals elders in Vlaanderen, met fresco's versierd zijn.

— Met financiële medewerking van het Rijk werden in 1950 en 1953 te *Aardenburg* in Zeeuws-Vlaanderen merkwaardige opgravingen gedaan. Tot nu toe werden in de kerk 25 gemetselde graven ontdekt en blootgelegd. Fraaie fresco's versierden de binnenwanden. Een ervan zou de beeltenis weergeven van Jan van Utenhove, de broeder van Willem, die „Van den vos Reynaerde” zou geschreven hebben(?). Bij het graafwerk werden ook voorhistorische scherven en Romeins aardewerk ontdekt. Te betreuren valt, dat bij gemis aan financiën dit zo belangrijk opgravingswerk sedert enkele jaren stilligt.

— Onder de monumenten, die onlangs bij koninklijk besluit door de Commissie van Monumenten en Landschappen werden geïdentificeerd, citeren we er twee uit onze provincie, namelijk de gebouwen van het Schuttersgilde van Sint-Sebastiaan te Brugge en de Sint-Machutusmolen van Pollinkhove.

Het schuttersgilde van Sint-Sebastiaan, was een confrerie, die in de 14e eeuw gesticht werd. De gebouwen op het uiteinde van de Carmersstraat, dateren grotendeels uit de 16e eeuw. Het zo merkwaardig torentje zou — buiten de spits — uit de vorige eeuw dagtekenen. Nu werden niet enkel de gebouwen geïdentificeerd,

maar ook gans het landschap, met de omringende hovingen. We drukken de hoop uit, dat dit heerlijk complex, dank zij dit classeren, ongerept zal bewaard worden !

De *stenen molen van Pollinkhove* is tamelijk recent. Hij wordt Sint-Machuits-molen genoemd, naar de dichtbij gelegen kapel van Sint-Machuit. Deze kapel bestond reeds op het einde van de 15e eeuw. Een dichtbij lopende beek wordt, en dit van ouds, de Sint-Machuitsbeke genoemd. De meer bekende naamvorm van deze in Vlaanderen van ouds zeer vereerde iro-schotse heilige is Markoen.

— Het jaar 1958, jaar van de grote Brusselse Expo, is ook een jaar geweest van allerhande *kunsttentoonstellingen*. Voor West-Vlaanderen hadden we de tentoonstelling te Brugge, onder motto „Vlaamse Kunst in Spaans bezit”, en die te Ieper, gewijd aan Kerkelijke edelsmeedkunst.

Buiten West-Vlaanderen, wijzen we op de tentoonstellingen van Doornik, Rijsel en Amsterdam, die alle in minder of meerder maat het kunstpatrimonium van West-Vlaanderen betreffen.

De Stad *Brugge* richtte tijdens het seizoen 1958 een tentoonstelling in onder de titel „Vlaamse Kunst uit Spaans Bezit”. Ofschoon het door Spanje uitgeleend kunstbezit misschien niet helemaal beantwoordde aan te Brugge hooggespannen verwachtingen, groeide deze tentoonstelling uit tot een waar succes.

Aan zestig duizend tweehonderd twee en zeventig bezoekers werden ingangsticketten verkocht. De catalogus van de tentoonstelling behelsde 112 nummers, waaronder 108 schilderijen. De heer Diego Angulo Iniguez, directeur van het Velazquez' instituut te Madrid, schetste in de Inleiding de kunstbetrekkingen tussen Spanje en de zuidelijke Nederlanden sedert de XVIe eeuw. De notitiën over de schilderijen stelde dr. H. Pauwels op, met de medewerking van mej. E. Bermejo en van ondergetekende.

Enkele uitzonderlijke meesterwerken prijken in deze tentoonstelling. De koninklijke kapel van Granada leende nl. de Piëta van R. van der Weyden en de Kruisafdoening van Jan Memling uit, panelen die nog nooit de verzameling hadden verlaten. Van het Escorial kwam het beroemde drieluik van de Hooiwagen, door Hiëronymus Bosch, alsmede deze's Doornenkroning. De verdwenen luiken van de Doornenkroning konden door de kopieën bewaard in het museum van Valencia, vervangen worden, nl. de Gevangenneming en de Geseling van Christus. Uit het Escorial nog, kwam het prachtig landschap met S. Christoforus, van

Joachim Patinir en het Portret van Filips II, door Antonio Moro.

Van deze laatste werd ook de zeer grote Kalvarie, thans be-
waard te Valladolid, tentoongesteld. Van Rubens trok het weinig
bekend jeugdwerk, het Portret van de Hertog van Lerma, de al-
gemene aandacht, tevens zijn volrijpe barokke compositie, de
Marteldood van de H. Andreas, uit de Vlaamse stichting te
Madrid, San Andrés de los Flamencos.

Enkele zo goed als onbekende Primitieven verwekten vanwege
de deskundigen heelwat belangstelling; de Piëta uit de omgeving
van Dirk Bouts (of Hugo Van der Goes?), uit de collectie Gomez
Moreno, te Madrid; een tempera van Hugo van der Goes, voor-
stellende Christus en de Mater Dolorosa; de Christus aan de ge-
selzuil, die de kenmerken van Memlings stijl vertoont; het uit-
zonderlijk mooi paneeltje met de Piëta van Gerard David, uit de
verzameling Lacalle, te Granada; Gossaert's H. Familie uit Bilbao
en de Madonna van Granada, door Petrus Christus II. Vanzelf-
sprekend was Ambrosius Benson, de vermeende Meester van
Segovia, goed vertegenwoordigd, terwijl het Retabel van S.
Michaël van Juan de Flandes, uit Salamanca, en de Aanbidding
der Koningen van Pieter de Kempeneer, uit Leon, het aandeel
brachten van uitgeweken Vlaamse meesters. Tenslotte waren de
deuren van het Morrison-triptiek uit Valladolid tentoongesteld.
Deze twee stukken, die door hun grootsheid opgemerkt werden,
konden te Brugge voor de eerste maal in goede voorwaarden door
de specialisten bestudeerd worden.

Aangevuld met enkele panelen uit het Museum van Brugge,
werd de tentoonstelling gedurende de maanden oktober-december
1958 opgesteld in de zalen van de Biblioteca Nacional te Madrid,
waar zij eveneens een aanzienlijk publiek boeide. De Stad Brugge
heeft in zake tentoonstellingen niet alleen een hele ondervinding
opgedaan, doch moet ook haar faam op dit gebied hoog houden.
Het ligt in de bedoeling nog andere grootse tentoonstellingen in
te richten, alhoewel de omstandigheden zulke ondernemingen
met de dag moeilijker maken.

De belangrijke Europese verzamelingen lenen praktisch geen
eersterangswerken meer uit. Uit kleinere openbare collecties en
uit privé-bezit zijn nog wel kunstwerken te verkrijgen, doch de
kwaliteit laat dikwijls te wensen over. Bovendien vergt de voor-
bereiding een inspanning die tot de verkregen resultaten niet
steeds in verhouding staat. Intussen kan slechts minder aandacht
aan het eigen bezit geschonken worden, zodat het normaal mu-
seumleven er enigszins onder lijdt. Men mag dan ook niet ver-

wachten dat ieder jaar een nieuwe tentoonstelling, van internationaal gehalte, ingericht zal worden.

A.J.B.

Van 22 juni tot 15 juli werd in de Halle van *Ieper* een kleine doch merkwaardige tentoonstelling gehouden. Zoals in de verantwoording wordt bemerkt, werden in onze gouw de laatste jaren enkele tentoonstellingen van de zelfde aard gehouden. Zo hadden we te Brugge in 1953 die van de Edelsmeedkunst in het Brugse, en te Kortrijk in 1953 een expositie waar men „Gewijde Kunst te Kortrijk” kon bewonderen. Het opzet van het comité van Ieper was bij de aanvang, alle kerkelijke kunstschatten uit het vroegere bisdom Ieper bijeen te brengen. Men zag zich echter gedwongen, bij gebrek aan de nodige geldmiddelen, zich te beperken tot een overzicht van de bijzonderste werken uit de ateliers van Ieper en Rijsel die in onze provincie bewaard zijn. En toch slaagden de inrichters, de eerw. heren A. Deschrevel en C. Denorme, erin een 100tal merkwaardige kunststukken te verzamelen. Onder deze stukken, zijn er die o.z.t.z. onbekend waren en die getuigenis afleggen van de schatten, die in menig Westvlaamse kerk bewaard worden. Een uitgebreide wetenschappelijke catalogus, die de vrucht is van jaren opsporingen en studie, werd bij deze gelegenheid uitgegeven. Enkele mooie foto's van kunstwerken en ook van stempelplaten van gilden van zilversmeden werden aan de catalogus toegevoegd. Deze catalogus is een geschikt werkmiddel om de Edelsmeedkunst in West-Vlaanderen verder te bestuderen.

De schitterende tentoonstelling te *Doornik* gehouden van 18 mei tot 30 september en aan gewijde kunst gewijd, was een echte veropenbaring. Vele kunstwerken, die over Henegouwen verspreid liggen, en ook erbuiten, werden met veel kunstmaak in de kathedraal van Doornik tentoongesteld. De meeste werken werden vroeger reeds geëxposeerd in tentoonstellingen en waren reeds in catalogussen aangetekend. Niettemin doken er dank zij de opsporingen van het inrichtend comité nog verscheidene merkwaardige stukken op, niet het minst uit private collecties. Wat de studie van de verzamelde kunstwerken betreft, mag men het spijtig vinden dat ze bij deze gelegenheid niet verder doorgedreven werd. De aangehaalde catalogus van Ieper staat, wetenschappelijk beschouwd, ver boven die van Doornik!

In het Paleis van Schone Kunsten te *Rijsel* werd deze zomer

een zeer belangrijke tentoonstelling gehouden, die vooral de liefhebbers van oude en echte documenten, die onze Nederlandse gewesten, Vlaanderen niet het minst, en Noord-Frankrijk betreffen, ten zeerste moest interesseren. Onder de benaming France-Belgique, werden bij de vijfhonderd documenten tentoongesteld, waaronder zeer belangrijke. Ze waren afkomstig uit de Belgische en Franse archieffondsen. De verzamelaars waren erin geslaagd uit die archieven, de meest interessante documenten, oorkonden, brieven, enz. te halen. Ze werden geklasseerd in verscheidene groepen, onder verscheidene hoofdingen. In de goed gemaakte catalogus wordt iedere groep voorafgegaan door een korte nota, opgesteld door bekende archivariissen. De hoofdingen luiden: Les Evêchés de la région du Nord; La Langue Française dans la région Franco-Belge; La Civilisation monastique en France et en Belgique; Les Villes du Nord au Moyen-Age; La Révolte des Châtellenies de la côte et de Bruges et la Bataille de Cassel; La Vie Economique; Les Comtes de Flandre et de Hainaut; Les Ducs de Bourgogne; Le seizième siècle; La Création de la Frontière moderne; La Révolution et l'Empire; Le Royaume de Belgique. Een tijdspan van een duizend jaar (van 816 tot 1833) werd er met authentische documenten voor ogen gesteld.

Ten slotte werd te *Amsterdam*, ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van het Rijksmuseum een jubileumtentoonstelling ingericht van 28 juni tot 28 september, gewijd aan de middeleeuwse kunst der Noordelijke Nederlanden. Die tentoonstelling behelsde schilderijen, miniaturen, tekeningen, prenten, incunabelen, gebrandschilderd glas, kerkelijke gewaden, beeldhouwkunst en edelsmeedkunst. Er werden niet minder dan 395 voorwerpen ten toon gesteld. De prachtige en zeer degelijke catalogus behelst daarbij 162 afbeeldingen. Natuurlijk ging die expositie over kunst van de Noordelijke Nederlanden. Niettemin was ze zeer belangrijk voor de kennis van de kunst der Zuidelijke Nederlanden, die in de Middeleeuwen meer dan later nauw verbonden waren met die van het Noorden. In het voorwoord en in de inleiding van de catalogus wordt er terecht op gewezen.

Twee merkwaardige *Vlaamse getijdenboeken* werden onlangs op de markt gebracht. Het ene zou uit het midden van de 15e eeuw dateren en zou verlucht zijn, en dit op een echt luxueuse wijze, door de bekende Brugse miniaturist Willem Vrelant. Het behoorde toe aan wijlen Lord Llangatock, te Monmouth en zou 40 jaar lang vergeten in een kast gelegen hebben. In een galerij te Londen werd het verkocht tegen de prijs van 32.000 pond sterling (4.480.000 belg. fr.).

Een ander getijdenboek werd op 9 december 1958 te Londen verkocht. Ook dit getijdenboek is zeer rijk verlicht. Het werd uitgevoerd te Brugge in de jaren 1470-1500 door een tot nu toe onbekend kunstenaar, die tot de kring van Alexander Bening behoorde en in de kunsthistorie bekend staat als „de Brugse Meester van het getijdenboek van Dresden”. Dit boek werd verkocht tegen de prijs van 7500 pond sterling (ca. 1.125.000 belg. fr.) Zie verder bijzonderheden in Biekerf, 60e jaar, 1959, blz. 63.

J.D.C.

NOTAS OVER DE „SOCIETE ARCHEOLOGIQUE” TE BRUGGE.

In het verslag dat A. Duclos op 2 februari 1877 over het eerste decennium van de Brugse „Société Archéologique” voordroeg, lezen we dat het genootschap op 23 maart 1865 definitief ingericht (constituée) werd, nadat op 22 februari een eerste vergadering ten huize van F. d’Hoop belegd was geworden (1). Uit de tekst van Duclos, sinds 1872 lid van het bestuur, zou men kunnen afleiden dat 23 maart de stichtingsdatum was, en zo heeft Dr. J. De Smet het ook in een recente studie geschreven (2).

En toch is het zo niet. Inderdaad, als we het eerste verslagboek van de Société, lopende over de jaren 1865-1880, inkijken, staat daar vermeld: „Première séance, 1e 1er Mars 1865”. Op die eerste bestuursvergadering waren aanwezig: kan. F. Bethune, G. Gezelle, H. Verriest, F. d’Hoop, J. Weale, H. Dobbelaere en K. Verschelde; ze keuren o.m. het ontwerp van reglement goed, door d’Hoop, Gezelle en Weale opgemaakt. Dat 1 maart 1865 als stichtingsdatum zal gelden, wordt ook bewezen door de volgende vermelding op blz. 235 van het tweede verslagboek (1881-1896): „Depuis le 1er Mars (1890) passé, la Société Archéologique a accompli la 25e année de son existence. En effet, elle tint sa première réunion officielle le 1er Mars de l’année 1865”.

1. A. Duclos, *Rapport sur la situation et les progrès de la Société Archéologique de Bruges et de son Musée pendant la première période décennale de son existence*, in *An. Soc. d’Emul. Bruges*, XXVIII (1876-1877), blz. 195.

2. *Het Oudheidkundig Genootschap van Brugge*, in *West-Vlaanderen*, VI (1957), blz. 14.

Van in het begin moet het aantal bestuursleden op twaalf vastgesteld geweest zijn, alhoewel er maar tien benoemd waren; het waren de reeds vernoemde, alsmede baron de t'Serclaes, die op de vergadering van 16 maart het voorzitterschap aanvaardde, onderpastoor Ch. De Poorter en W. Brangwyn, voor het eerst vermeld respectievelijk op de vergaderingen van 23 maart en 25 mei. Op de vergadering van 8 maart werden zes kandidaten genoemd voor de twee nog te begeven plaatsen, die uiteindelijk toegewezen werden aan L. Gilliodts (aanwezig op de vergadering van 23 maart) en E. Van den Bussche, die op 11 mei als 12e lid aangenomen werd. Op 23 maart 1865 werd het reglement definitief aangenomen en het bestuur samengesteld. Ere-voorzitters waren: de gouverneur van de provincie, de bisschop van Brugge, de militaire bevelhebber van de provincie en de burgemeester van Brugge. De voorzitter de t'Serclaes werd geflankeerd door twee ondervoorzitters: d'Hoop en Bethune, terwijl Gilliodts, Weale en Verschelde het ambt van schatbewaarder, museumconservator en sekretaris waarnamen.

In het officieel verslag over het tweede decennium (1875-1885), door E. Gailliard opgesteld (3), wordt niets gezegd over de poging in 1877 om de franstalige Société Archéologique te vernederlandsen. Ook in de biografie van A. Duclos (4), waar tientallen bladzijden over zijn vlaamse werking handelen, wordt daarover niet gerept.

In de bestuursvergadering van 5 november 1877 legden A. Duclos, K. Verschelde en E. Gailliard een motie neer waarin gevraagd werd „dat voortaan de Vlaamsche taal, de taal van het Genootschap wezen zal” (eerste verslagboek, blz. 195). Als inleiding tot de discussie over het voorstel die zou plaats grijpen in de vergadering van 3 december, werd een verklarende tekst rondgedeeld waarin we o.m. lezen: „Wij denken dat, in een Vlaamsche Stad, en in eenen Raad samengesteld meestal uit Vlamingen, de geschriften die van dien Raad uitgaan en bestemd zijn om in 't publiek te komen, zouden moeten in 't Vlaamsch opgesteld zijn, ten ware gegronde redens het anders vereischten”. Dan werden de vijf punten van het voorstel opgesomd. Op de bewuste vergade-

---

3. E. Gailliard, *Société Archéologique de Bruges. Rapport sur la situation et les progrès de la Société pendant la deuxième période décennale*, Brugge, 1885.

4. P. Allossery, *Kanonik Adolf Duclos*, in *An. Soc. d'Emul. Bruges*, LXIX (1926), blz. 1-89; LXXI (1928), blz. 129-472.

ring waren Dobbelaere en Mgr. Bethune afwezig, maar laatstgenoemde had in een brief laten weten dat hij voor het behoud van de bestaande toestand was. Stemden eveneens tegen het voorstel van Duclos en Co: Ch. Vercauteren, die in 1866 de overleden baron de t'Serclaes als voorzitter opgevolgd had, V. Steyaert, Dr. De Meyer, L. Dela Censerie en G. Claeys; stemden voor: A. Duclos, K. Vershelde, E. Gailliard, J. Weale en E. Van den Bussche. Zo had de lofwaardige poging van de vlaamsgezinde Duclos en zijn vrienden schipbreuk geleden. En het Frans zou de voertaal van de „Société” blijven tot haar ontbinding in 1954!

LUC DEVLIEGHER
Aang. Navorser N.F.W.O.

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Annales de la Soc. d'Emulation*, vanaf 1839 (ten grote dele uitgeput) per deel ... .. 125 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Essais d'archéologie brugeoise. II. Les ménestrels de Bruges*. Brugge, 1912, in 8°, 163 blz. ... .. 60 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Essais d'archéologie brugeoise. III. Mémoires de Bruges*. Brugge, 1913-1920, 2 dln. in 8°, 457 + 327 blz. ... .. 250 fr.
- St. van Outryve d'Ydewalle, *Geschiedenis van het „Veld” of Zuid-Westelijk gedeelte van de gemeente Sint-Andries*. Brugge, 1921, in 8°, 233 blz. ... .. 70 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire diplomatique des archives de l'ancienne école Bogarde à Bruges*. Brugge, 1899, 3 dln. in 8°, 463 + 1290 blz. ... .. 400 fr.
- H. Dussart, S.J., *Fragments inédits de Rombout de Dopperre. Chronique brugeoise de 1491 à 1498*. Brugge, 1892, in 4°, XVI + 137 blz. 60 fr.
- J. Bethune, *Mémoires des familles brugeoises*. Brugge, 1890, 2 dln. in 4°, XXXV + 512 blz. ... .. 400 fr.
- A. Heysse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796)*. Brugge, 1910, in 4°, XXV + 169 blz. ... .. 100 fr.
- A. C. De Schrevel, *Etablissement et débuts des Carmes Déchaussés à Bruges*. Brugge, 1910, in 8°, 136 blz. .... 40 fr.
- A. Schouteet & E. I. Strubbe, *Honderd Jaar Geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939)*. *Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis „Société d'Emulation” te Brugge*. Brugge, 1950, in 8°, 335 blz. ... 200 fr.
- A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteeeningen van Jan Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825*. Brugge, 1958, in 8°, 147 blz. ... .. 60 fr.

Te bestellen :

Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis,
Koningin Elisabethlaan 63, Brugge